

Jusuf BUXHOVI

UDHËTIMI I MENDIM DRINIT

(Roman)

...

(Prolog)

Aty nga fundi i vjeshtës së vitit të fundit të mijëvjeçarit të parë, kur shpresohej se bota e kryqit, pas shumë e shumë përçarjesh të brendshme dhe luftërash për pushtet, më në fund kishte gjetur paqen me të cilën mund ta përballonte rrezikun që i vinte nga depërtimi i pandalshëm i gjysmëhënës, vendet e Përdrinit, nga të dyja anët e lumit, ishin sulmuar papritmas nga kalorës të shumtë. Të veshur me veladonë, sikur të kishin pikur prej qiellit, kishin vrarë dhe prerë pamëshirshëm, pa kursyer këdo qoftë. Ndërsa në fund, pasi e kishin larë me gjak, ia kishin vënë zjarrin gjithë vendit.

Edhe pse për këtë ployë të tmerrshme askush dhe asnjëherë nuk kishte marrë përgjegjësinë, përveçqë me anën e thashethemeve të përhapura, e gjitha ishte munduar të arsyetohej me njëfarë mallkimi që e kishte nga shkak i sëmundjes së territ, ose nga ndonjë mëkat tjetër i pafalshëm, ajo as që ishte qitur në harresë e as që ishte mbyllur me kaq. Kur flitej për mëkatet e pafalshme jo rrallë zihej ngoje rasti i shfaqjes së lidhjes së Lëvizjes së Asnjanësve tek Ura e Shenjtë, që kishte për qëllim rikthimin e lirisë së besimit në përputhje me ndijimin e dhuntisë hyjnore të gjuhës së shenjave, e të tjera si këto.

Përkundrazi, me kalimin e kohës, porsi toka, e cila në pranverë nxjerr bar bashkë me bimë të tjera të panumërta, që natyrës i japin gjallim të gjithanshëm dhe harlisje të papërmbajtshme, ashtu kishte ndodhur edhe me ato copëza të rrëfimeve të shkëputura fare, të cilat, në saje të një dëshmie të shkruar të gjetur e ruajtur nën rrënjët e një lisi të moçëm, ishin përhapur pandalshëm dhe, në bartje e sipër, edhe si sajime të lira dhe fare pa mbikëqyrje, që bredhin nga njëra anë në tjetrën, i kishin ndihmuar ndërlidhjes së kujtesës për aq sa vendet fatkëqija të Arbrit me kufirin e ndarjes së botës përsipër, në ato përpjekje të vështira të mbijetesës me anën e përshtatjeve që nuk kishin fund, të kuptojnë se ishte pikërisht ngacmimi i asaj që vasalitetin dhe nënshtrimin nuk e lejonte t'ua kthehej në një gjendje të përhershme shpirtërore, pa marrë parasysh çmimin e madh që do t'i paguhej ...

I

Pal Bardhi, kur kishte lejuar përhapjen e lajmit për vdekjen fatkeqe të Mendim Drinit dhe kishte kërkuar ashtu të bartej, në të vërtetë kishte qenë i vetëdijshëm për atë që kishte

ndodhur në atë mëngjes të ftohtë vjeshte në kështjellën e Rekës së Keqe nën velin e mjegullës së dendur, e shfaqur dhe e shtrirë nga fundi i Shkëlzenit si e porositur që t'ua fshehte gjurmët vrasësve të njëmendtë, siç kishte pasur parandjenjën e kahmotshme se ajo mund t'ua hapte udhën edhe të ligave të tjera dhe kobëve, që, si do të shihet më vonë, nuk do të vonojnë dhe do të shfaqen sikur me qenë pjesë e atyre mallkimeve me të cilat doemos duhej për me u ballafaque. Andaj edhe mund të kuptohej pse gjatë dhe pas varrimit, dukej si i ngrirë.

Shtirjen, megjithatë, e kishte thyer kur para blinit të sheshit, sikur me nxjerrë një gur të rëndë nga zemra, foli rreth një shqetësimi nxitës, me të cilin një kohë të gjatë ishte jetuar dhe ashtu ishte ushqyer shpresa se mbase më në fund mund të vinin edhe aso kohësh kur nuk do të mendohet për mbijetimin e thjeshtë dhe tepër të rrudhur, nëpër të cilin kalohej, por për një ardhmëri tjetër, në radhë të parë pa luftën e brendshme të kryqit dhe rrethin e mbylljes e të tjerat, që i takonin atij labirinti të pakalueshëm, që dukej se po atë ditë sikur e gjitha kishte marrë fund...

“Kishte me qenë fatkeqësi mbi fatkeqësie nëse me varrosjen shuhet fryma e atij shpirti të lartësueshëm dhe ato që me aq vështirësi i përhapi në botën tonë të rrudhur, së cilës, më shumë se kurrë, i duhen ata që shfaqen papritmas dhe *perëndojnë si lajmëtarë...*”

Kur kishte shqiptuar këto fjalë, të cilat i kishte nxjerrë rëndë si mendime të ngjizura, kishte pasur parasysh vitet e kaluara te ne, ku prania e Mendim Drinit sikur kishte ndryshuar kahun dhe përmbajtjen e tyre, duke i përmbushur me kuptime të veçanta, që me ato pikëpamje kishte shtruar kërkesën që ajo kohë, bashkë me ato që kishte sjellë, (që nuk mund të ishin të rastësishme dhe si të tilla shfaqen një herë në njëqind a një mijë vjet), kujtesës t'i mbeteshin si porosi të jashtëzakonshme, me të cilat duhej me u lidhë e ndërlidhë përherë, pa marrë parasysh rrethanat dhe ato që dalin pengesë.

Se mund të ishte fjala për porosi të jashtëzakonshme, të cilat shfaqen rrallë, ose vetëm një herë, këtë mendim Pal Bardhi e kishte edhe atëherë, pikërisht para pesëmbëdhjetë vjetësh tre muajsh dhe tri ditësh, kur në agsholin e dritës së mëngjesit të parë të pranverës, njëri nga oborrtarët kishte sjellë lajmin se te blini i sheshit, i lidhur për drurin e tij, ishte shfaqur një krijesë që nuk mund të dallohej mirë në ishte njeri apo kafshë, apo të dyja njëherësh, tek po ulërinte me sa zë që kishte, britme kjo e çuditshme, e padëgjuar deri atëherë, që nuk mund të ishte tjetër veçse ogur i zi...

I mbërthyer nga shqetësimi që nuk ishte në gjendje me ia fshehë as të folurit e prajshëm dhe as qëndrimi prej njeriut që nuk rrëmbehet lehtë, Pal Bardhi kishte parandjenjën e ndodhjes para një sprove të vështirë, të cilën duhet marrë me gjithë mendje.

“Sikur po vinë kohë kur kemi me u detyrue me u përcaktue për njërën anë?... E kjo do të thotë kob...”

Tundimi i asaj mëdyshjeje të përcjellë me dridhërimën e një frike, kishte mjaftuar të më lidhej për kokë si një trandje, që më shtoej sa më shumë që i afrohesha sheshit të blinit, prej nga ulërima trishtuese, që vinte prej andej, kishte pushtuar gjithë vendin dhe si e tillë ishte kthyer në kumt të kobit, të cilit nuk mund t'i ikej... Me atë përshtypje, iu afrova asaj krijese, me dëshirën që përballja me të paraqiste fundin tim, një si flijim i vullnetshëm që me aq të mbyllje kobi... Ndenja e vetëflijimit që m'u qep, se si më barti drejt tij jashtë çdo shqetësimi. Për habi, sa më shumë që po i afrohesha, ulërima po i shterohej, saqë kur kapa litarin e lidhur për dru dhe e lirova prej andej, e gjitha ishte fashitur dhe kthyer në një oshtimë gjithë dridhma.

Oshtimat dhe të dridhurat nuk iu ndanë gjatë gjithë rrugës për në kështjellë, që e kaluam pa ndonjë vështirësi, ndonëse e kisha parafytyruar ndryshe, me mendime dhe çmos... Kur u futëm në bodrumet e errëta të kështjellës, aty ku lagështia tashmë kishte kaluar në një kundërmim të rëndë myshqesh të kalbura, u lirua fare nga oshtimat dhe të dridhurat... Sikur ta njihte errësimin dhe lagështinë, u shtri gjerë e gjatë si një gjësend i zbrazur. Nga goja e mbushur me jargë të përzgjatura, nisi me nxjerrë turfullima të rënda, të ngjashme me ato të kafshëve që u shkaktohen nga tejngopja, ose nga barërat e liga para se të pëlcasin...

Një copë herë ndenji ashtu dhe vetëm kur u kthye në kokërr të shpinës dhe shthurshëm hapi duar e këmbë, (sikur t' i kishte të tepërta), munda të dalloja se përpara kisha një qenie njeriu të shkretë, i cili ashtu si ishte (me trupin e mbuluar me qime dhe leshra të gjata, si dhe me shtatin e kërrusur, që njësoj ngjante se rëndonte mbi këmbë dhe duar), bënte me dije se shumëçka e saj (së paku nga dukja e jashtme), edhe më tutje ndodhej nën pushtetin e shtazarakes.

Se shtazarakja, që ia mbizotëronte sjelljet dhe qëndrimin nuk ishte rastësi, por pjesë e tij, u pa pas pak, kur nga një lëvizje e lehtë që bëra, më hetoi dhe gjithë huti thujse këmbadoras shkoi deri te pjesa e skajshme, ku u mbështet për muri dhe nisi për me shikue me njëfarë frike të përzier me ashpërsi, të ngjashme me atë që kafsha nxjerr para të panjohurve. Aty ia pashë atë shikim të turbullt, që fytyra e mbushur me push të njomë ia bënte edhe më të paqartë sa që kisha përshtypjen se në atë përballim përpara më rrinte një krijesë e pa përkryer, që me të drejtë hapte dyshimin se mos ishte fjala për ndonjë shëmbëllesë të mbetur ashtu qëllimisht me atë ngatërrim për të dëshmuar dhe përkujtuar se kundërshtia e prirjeve tona të brendshme, që shkon nga njëra skajshmëri tek tjera dhe herë-herë nuk mund të mbikëqyret fare, nuk ishte tjetër përveç shprehje e njëmendtë e këtij pasqyrimi, të cilit nuk mund t' i ikej, e që jo rastësisht ishim zgjedhur të sprovoheshim me të pikërisht pse për asgjë nuk ishim në gjendje të shprehnim qëndrim, qoftë edhe për çështjet më të thjeshta, të cilat kërkonin zgjidhje?...

Këtë mëdyshje sikur kishte edhe bujari ynë, Pal Bardhi. Sapo më dëgjoi me vëmendje, foli e tha se në këtë nyjë të botës asgjë nuk ishte e rastësishme, qofshin edhe ato që ndonjëherë nuk t' i ha as mendja... Shtoi se ndodheshim para një sprove vendimtare, të cilën duhet me e kuptue mirë dhe me e vlerësue drejt para se me u ba vonë...

Edhe pse nuk tha që masat e mbikëqyrjes nga brenda ishin të domosdoshme dhe e gjitha, sa më shumë që të ishte e mundur, duhej me mbetë jashtë syrit dhe përgojimit të të tjerëve, e kisha të qartë se në kështjellën e Rekës së Keqe niste, jo vetëm shpalimi i ballafaqimit me atë krijesë të çuditshme dhe me rrethanat që e kishin bërë të tillë, (do të shihet më vonë që ishin të qëllimshme), por, për më tepër, fillonte koha e një sprove të njëmendtë ndaj asaj që nuk paraqiste vetëm fshehtësinë, po njëherësh shfaqte edhe përgjegjësi tepër të madhe ndaj hetimit të një çështjeje tepër të rëndësishme, edhe pse që më parë dihej se ajo nuk mund t' i shpëtonte përgjimit të jashtëm dhe të mos i nënshtrohej trysnisë së atyre kufizimeve, nëpër të cilën kalonim, ku përcaktoheshin jo vetëm përmasat e të lejueshmes, por edhe sjelljet dhe kufijtë e të menduarit, që rrudheshin e tkurreshin në përputhje me urdhrat, që vinin nga të gjitha anët.

Por, sa ishte e mundur që e gjithë kjo të mbahej çështje e veçuar, ose, së paku, të ruhej dhe madje të merrej si e tillë, në një kohë kur dihej se vendi gjithnjë mbikëqyrej nga ata që hynin e dilnin në të, herë nga Lindja e herë nga Perëndimi dhe nuk dihej se pse silleshin andejpari, gjithnjë duke lënë pas vegullinë e të panjohurave dhe të të papriturave, të cilave as nuk mund t' u bihej ndesh, e as t' u ikej, vetëm se të pranoheshin ashtu si ishin?...

Shikuar nga kjo anë, atëherë ishte më se e qartë se edhe shfaqja e asaj krijese të shkretë tek blini i sheshit me ato ulërime si prej kafshës, lidhej me qëllime të caktuara, që mund të merrej me mend se vinin nga dika dhe prej dikujt, kështu që mund të thuhej se edhe përpjekjet, që të mbahej larg syrit të atyre që e kishin bërë të tillë dhe më në fund na e kishin hedhur para, ishin të kota, siç mund të merrej me mend se prej tyre err e terr përgjohej, dhe siç mund të merrej me mend se një ditë, në përputhje me sjelljet e tij, por edhe me ato që ishin paraparë prej tyre, edhe të vepronin?...

Sado që këto hamendje nuk kishin fund dhe mund të shkonin nga njëra anë në tjetrën, kjo nuk na lironte nga përgjegjësia me të cilën ishim ngarkuar, që nënkuptonte qasjen e domosdoshme me krijesën që kishim para, (pa marrë parasysh vështirësitë), me çka pastaj u hapej udha të tjerave, të cilat mund të ishin me shumë e shumë përplasje e ngatërresa, me shumë e shumë të panjohura, me ç' rast njëherësh mund të ndodhte edhe ajo më e thjeshta, më

e papritura, që e gjithë çështja të qartësohej sikur të ishte fjala për ndonjë rast keqpërdorimi a i veprimeve të këqija të ndokujt, me të cilat bota jonë ishte e mbushur deri në fyt dhe sikur në ato rrethana, jo vetëm nuk bënte pa to, por i kishte kthyer në masë të vetme të dëshmimit të atij mbijetimi të thjeshtë?...

Ndonëse kjo e dyta lehtësonte paksa nga shqetësimi i atyre që Pal Bardhi thoshte rreth sprovës së rëndësishme që duhet kuptuar mirë, megjithatë, e gjitha do të shfaqte më shumë se një shqetësim me përmasa të mëdha. Ç'është e vërteta, kjo u pa po atë mbrëmje, kur thujse gjithë shkallmim u ktheva në kështjellën e Rekës së Keqe dhe për habinë time, në hapësirën e errët të nëntokës së saj, pikërisht aty ku kisha lënë të mbyllur atë krijesë fatkeqe me shikimin e turbullt dhe gjithë egërsi si të kafshës së egër, përpara më doli një djalosh fare i qetë, që rrinte ashtu me duar të ngritura përpjetë dhe herë pas here nxirrte disa oshtima të lehta, të cilat i shoqëronte me lëvizje të trupit, sikur të lirohej nga një barrë e brendshme... Më vonë nisi të sillej në vend derisa u gjunjëzua, ndërkohë që kokën e përkulur, të lëshuar poshtë, e kishte zënë me duar sikur të lutej...

Një copë herë ndenji ashtu dhe ndoshta do të rrinte edhe më dhe kushedi sa po të mos ishte kollitja ime, e nxjerrë si me vështirësi, që t'i bëhej me dije prania, po edhe durimi i treguar aty. Kjo mjaftoi të gjykoja se ajo qenie nuk ishte as e humbur sa dukej, as e egër siç ishte shfaqur tek blini i sheshit, e lidhur dhe me çirrjet lemëritëse, porse një krijesë fatkeqe që sa më parë duhej për me i ndihmue për me e marrë veten... Madje, madje, mendja ma tha se nëse nuk ishte fjala për ndonjë veprim të ligë të ndokujt, atëherë pse të mos mendohej se fjala ishte për ndonjë dhuratë të atyre që shpresojnë se edhe mrekullitë janë të mundshme nëse i besohet ardhmërisë?...

Në atë përpëlitse me të panjohurat, që përplaseshin nga njëra anë në tjetrën dhe thujse nuk kishin fund, por edhe me ato që u visheshin atyre që parafytyroheshin, edhe si dëshira të papërcaktuara, ndonjë shenjë prej tij - çfarëdo qoftë, me të cilën mund t'u hapej udha shpalimeve dhe atyre që na rrinin në mes si shqetësime, fshehtësi, porosi dhe shenja shprese madje - do të ishte e mirëseardhur.

Por, dukej se përshtypja e parë kishte qenë mashtroese. Sepse, me kalimin e kohës (kur nata ishte në të sosur, ndërsa agu i dritës së dobët kishte nisur për me ia zanë vendin flakës së zbehur të pishës së tymosur, e cila ishte në të sosur), ai, jo vetëm nuk u qetësua (siç pritej), po kishte ndodhur e kundërta. Befas iu kthyen dridhjet lemeritëse dhe çirrjet. Ato iu lidhën për goje sapo gjeti pjesën e skajshme të murit, pikërisht aty ku ishte litari që e vuri në fyt dhe për habi sërish u shfaq ajo krijesa as njeri as kafshë, e ngjashme me atë të blinit të sheshit.

Ky ndryshim i shpejtë, në dukje tmerrues, me të drejtë hapte dyshimin se mos i gjithë shndërrimi i ndodhur nuk kishte qenë tjetër veçse mashttrim, që shfaqet nga lodhja dhe shqetësimi, ose ngaqë i tillë ishte dëshiruar dhe parafytyruar ngase na nevojitej dhe për të kishim nevojë?...

Sidoqoftë, përballë ishte realiteti i hidhur, që edhe më të hidhur e bënte çirrja gjithë lemeri që dilte prej tij me duar të lidhura shtrëngueshëm për sy, sikur të dëshironte të bënte me dije se prej tyre e kishte mundimin e madh, që nuk i shqepej dot...

Kur drita e dobët disi mundi terrin për të spikatur sado pak diçka nga ashpërsia e zymtësisë së asaj hapësire të ftohtë, ai përfundimisht zuri skutën e mbyllur dhe, i rrasur me fytyrë për të, dukej sikur kërkonte të futej thellë e më thellë në gurët e saj, për ta derdhur ashtu, së paku përkohësisht, shqetësimin që nuk i ndahej...

Kjo më preku sa më shkoi mendja t'i afrohesha, pa marrë parasysh rreziqet me të cilat mund të përballesha. Është krijesë e dënuar me vuajtje të përhershme, mendova...Tekefundit, a nuk ishim të gjithë të dënuar ngjashëm?...

Megjithatë ishin porositë e Pal Bardhit rreth vëzhgimit me durim nga manash në mënyrë që të shihej se çfarë fshihte ai rast me të cilin ai lidhte shumëçka të atyre zhvillimeve në të cilat ishim përfshirë padashur, që si do të shihet, kishte të drejtë.

Por, ç'e do, kur edhe sehiri ishte thujse i padurueshëm dhe i rrezikshëm njëherësh, sidomos kur shiheshin mundimet nëpër të cilat kalonte ajo krijesë e shkretë, të shprehura me anën e klithjeve dhe ulërimeve të pandalshme gjithë gjëmim, që si të tilla kishin pushtuar anembanë hapësirën e mbyllur të nëntokës së kështjellës dhe kishte rrezik të arrinin edhe sipër nesh dhe të shkonin edhe deri te pjesët e epërme, pikërisht aty ku prej kohësh ndodheshin pjesëtarët e një urdhri të panjohur nga jashtë, bashkë me ata që vetëquheshin misionarë bamirës dhe thoshin se aty ishin që të përkujdeseshin për ata, (kryqtarë, misionarë e çmos tjetër që silleshin andejpari), të cilët, në rrugë e sipër për te vendet e shenjta, për arsye të ndryshme, mund të dështonin.

Matjet dhe çmatjet jo vetëm që nuk po e ndryshonin gjendjen e rëndë, në të cilën isha përfshirë dhe druaja se edhe më tutje do të vazhdonte, por më bëhej sikur ato ishin kthyer në shkak të saj, kështu që, nuk e di as vetë se si më shkoi mendja të flisja diçka, çka do, dhe këtë nisa ta bëja pa ndonjë mbikëqyrje fare, sikur të nxirrja mbetjet e atyre ngarkesave bashkë me mëdyshjet, që kokës sime i kishin mbetur të ndryra dhe po e rëndonin pareshtur, pikërisht pse nuk ishte në gjendje për me ua dhanë përgjigjen e duhur.

Dhe ashtu, poshtë e përpjetë, me ato përçapje vazhdova të zbrazesha e të zbrazesha gjithë derisa ndjeva të më digjte fyti, edhe pse e dija se ato që thashë kishin qenë të kota, sepse, jo vetëm nuk kishin gjetur veshin e tij, por as që ia kishin dalë t'i afroheshin, ngaqë krahasuar me çirrjet lëmeritëse që vinin nga ana tjetër dhe shurdhonin çdo gjë, ato ishin tepër të dobëta.

Përpëlitja me çirrje të kota dhe lloomotitje më kishte sjellë lodhje të përzier me një kllapi, nga e cila isha liruar kur hapësirën e kishte mbërthyer terri i thellë me qetësinë shurdhe, e cila thyhej lehtas nga po të njëjtat lëvizje, si lutje, të cilat ai kishte nxjerrë edhe çastin që isha kthyer në kështjellë dhe atë e kisha takuar me ato psherëtimë të pandalshme.

Në një gjendje të tillë hutie, pak nga pak, shikimi im sikur po ia dilte ta përballonte terrimin prej nga m'u bë se fare pranë po e shihja djaloshin e qetë tek po kërkonte të lirohej nga mbërthimet e brendshme, nga ato që ia shkaktonin atë gulfim.

Ishte ky një mashtrim tjetër apo fjala ishte njëmend për ndryshime të përsëritshme, nëpër të cilat kalonte ashtu pandalshëm, pa marrë parasysh se ato përherë sjellin tek e njëjta?...

Duke vlarë mendjen pandërprerë që të nxirrja gjykime të arsyeshme, më ra në sy që ai kishte shteruar ujin që i rrinte në govatën e drunjte, por nuk kishte prekur të tjerat që ia kisha lënë pranë. Kjo ma solli dyshimin që ai mund të ishte mësuar të ushqehet ndryshe nga njerëzit, pra si një kafshë e lidhur dhe e vetmuar, gjendje kjo që kërkohet të ndryshohet sa më parë dhe që me anën e përpjekjeve kjo krijesë e shkretë t'u kthehet njerëzve.

Por, rruga që do ta nxirrte nga trajtimi prej kafshës së mbyllur deri te kthimi midis njerëzve, (nëse kjo do të arrihej ndonjëherë), ishte e vështirë dhe me shumë e shumë të panjohura e të papritura, meqë duhej të kalonte shtigjeve të gjata të kuptimit, të vetëkuptimit dhe të ndërgjegjshmërisë, pa lënë manash shndërrimet që kanë të bëjnë me ecuritë e natyrshme dhe të domosdoshme të zhvillimit nëpër të cilin kalon çdo krijesë njerëzore, që nga çasti i lindjes e tutje...

Të gjitha këto veprime atij duhej t'i përsëriteshin dhe kjo nënkuptonte një aktrim të përgjithshëm që vështirë mund të bëhej edhe në rrethana fare të natyrshme, të cilat nuk i kishim, porse, në mungesë të tyre, ai duhej t'i mësonte ashtu kapërcimthi nga ato që i afroheshin prej nesh, që mund të mos mjaftonin për tjetër përveç për ndonjë punë gjysmake, e cila nuk do t'i ndihmonte shumë dhe një zot e di se ç'do të sillte ajo?...

Një gjykim i këtillë gjithsesi që hapte dyshime të arsyeshme, të cilave nuk mund t'u bishtnohej dot, ngaqë ato kishin të bënin fillimisht me prejardhjen e njëmendtë, si dhe me rrethanat që kishin kushtëzuar devijimin e tij nga zhvillimi i natyrshëm, që pastaj shkonin deri atje sa të shtrohej çështja se pse ishte vepruar me të ashtu?... Natyrisht se prapa këtyre dilemave, shtrohej hamendja e drejtë dhe më e rëndësishme se cilat ishin qëllimet me të cilat

ajo krijesë duhej të mbahej në atë gjendje as njeri as kafshë, me çka nxirrej në shesh edhe çështja e fundit, pra çfarë kërkohej në të vërtetë prej nesh me lënien e tij te blini i sheshit, kur dihej se ballafaqimi me të, deshëm a nuk deshëm, na fuste në një udhë pa fund e pa krye dhe të tjera si këto. Dhe, ato rropatje, me të drejtë ia kishin lënë vendin gjykimit shqetësues se në atë veprim megjithatë kishte shkak dhe arsye, siç kishte qëllime të paramenduara që më parë, që kur të gjitha shikohen dhe matën mirë e mirë, dilte sheshazi se tashmë ishim përfshirë në një zhvillim të jashtëzakonshëm sa edhe të pashmangshëm, me shumë e shumë të panjohura, me shumë e shumë të papritura, saqë mund të thuhej se nga kahu i tyre mbase varej shumëçka jona, që mund të shkonte edhe deri te fatet e vendit dhe të principatave të nëpërkëmbura të botës së Arbrit?...

Këtyre hamendjeve dhe mëdyshjeve të turbullta mund t'ju shtoheshin edhe shumë e shumë të tjera, por ato do të ishin të tepërta dhe të panevojshme, madje, kur dihej se asaj krijese të shkretë, së pari duhej t'i bëhej e mundshme të lirohej nga një gjendje e tillë e rëndë, (nëse kjo do të lejohej fare), duke mënjanuar gjithsesi shtazaraken nga njerëzorja, siç duhej ndarë atë mbetjen njerëzore prej shtazarakes dhe prej mbërthimit të saj, veprime këto që ishin më shumë se çështje e një kundrimi të thjeshtë, që duhej të bëheshin heshtas dhe me përgjegjësi të madhe në hapësirën e mbyllur të nëntokës së kështjellës sonë, e pastaj të mendohej shtruar edhe për qartësimin e qëllimeve, të cilat lidheshin me veprime të panjohura të atyre që atë krijesë të shkretë na e kishin hedhur para, e kjo nënkuptonte një përgjigje të duhur, pa marrë parasysh se në rrethana të tilla ishim apo nuk ishim në gjendje ta bënim këtë...

“Çirret e egërsisë pasqyrojnë gjendjen e shpirtit të vrarë mizorisht dhe kjo duhet pasur parasysh...”

Ajo që e kishte thënë Pal Bardhi gjithë shqetësim, shprehte më shumë se një brengë, prapa së cilës nuk fshihej vetëm dhembja e madhe për një të ligë me paramendim, që e quajti edhe vrasje të pashembullt, por shfaqej edhe druajtja e hapur rreth asaj se tashmë gjendeshim përballë një të papriture, paralajmërimi i së cilës doemos që lidhej me qartësimin e fatit të asaj krijese të shkretë, të kthyer në një qenie as njeri as kafshë, e cila na ishte hedhur qëllimisht para për t'ju sfiduar shumanshëm dhe, në sprovë e sipër, të dëshmonim dëgjueshmërinë e rëndomtë, ose të kundërtën e saj?...

Mund të merrej me mend se qartësimi i fatit të kësaj krijese të shkretë, edhe po ndodhi që ndonjëherë të shkonte në drejtimin e duhur, sigurisht që do të thoshte më shumë se një katandisje në një fatkeqësi njerëzore, e cila assesi nuk mund të ishte rastisje, por çështje me të cilën me siguri se ndërthureshin dhe plekseshin edhe të pabëra të tjera, të atilla që ndonjëherë nuk i hante as mendja e njeriut, të cilat mund të shkonin deri tek ato që lidheshin me të lejueshmen dhe të palejueshmen, pra tek ato që ishin mbi vullnetin dhe fuqinë tonë, me të cilat merreshin besimet në atë garën e pandalshme të përhapjes, ndaj të cilave, te ne përherë kishte njëfarë përmbajtjeje, që - ndonëse nuk shprehej haptas, megjithatë kishte të bënte me prirje të qëmoçme të njërës a tjetrit kryq, në përputhje me fitimtarin dhe atë që vendoste pushtet - mësimet e veta t'i kthente në fjalë dhe urdhra zoti, me të cilat përcaktoheshin jo vetëm sjelljet, por çdo gjë tjetër, ku nuk ngurrohej edhe të vritej e të pritej me të drejtën e përvetësuar të krijesit...

”Na jepen urdhra dhe na tregohet rruga nëpër të cilën duhet të shkohet, e cila gjithmonë, si ndonjë rregull i pashkruar, ndryshon nga ai që vë pushtet, por assesi përgjegjësia që na takon... Mbase, njëherë dhe një ditë kjo gjendje duhet të ndryshojë...?” - kishte thënë Pal Bardhi.

Andaj, me dërgimin e kësaj krijese fatkeqe në thellësinë e nëntokës së errët të kështjellës së Rekës së Keqe, ku me hetime të pavarura duhej t'i shiheshin shkaqet, por edhe arsyet, bashkë me qëllimet, bujar Pal Bardhi, që e dinte se ai nuk kishte pikur prej qiellit dhe që fatkeqësia e tij shkaktar kishte njeriun, cilido qoftë, pra me atë veprim që nënkuptonte sjelljen e përgjegjshme dhe përgjegjësinë e caktuar ndaj atyre që nuk mund të merren si

çështje të thjeshta, por si rast që duhej ndëshkuar në përputhje me të drejtën vendore, qysh më parë kishte hapur dhe paraparë moskuptime, bile edhe ngatërresa me kishat, e mbase edhe me qendrën e principatës, kur dihej se kishte për detyrë të njoftonte për të gjitha dhe menjëherë. Veçmas për ato që shkojnë tutje pushtetit të rrudhur vendor, çfarë ishte ai yni, në hapësirën e së cilës megjithatë çuditërisht ishte shtrirë kufiri i besimeve, që dashur a padashur, çdo gjë të saj e kishte kthyer në pjesë të asaj ndarjeje midis Lindjes dhe Perëndimit dhe Perëndimit e Lindjes njëherësh sa të mos dihet se ç'ka e çfarë është në atë lëmsh, ku edhe gjërat më të rëndomta, sakaq bëheshin pjesë të ndarjeve të mëdha dhe si të tilla edhe merrnin ngjyrim, pa ditur mirë se kjo ndodhte vetëm pse i takonin asaj hapësire, ose pse përnjëmend kishin një rëndësi të tillë?...

Shfaqja e kësaj krijese fatkeqe mbase mund të ishte shkas i këtij fërkimi, që ndoshta ishte paraparë njëanshëm t'i jepej fund asaj ndarjeje, pa u lejuar që gjithnjë të mbetej kufi botëror, madje kjo të bëhej në dobinë e njëres anë, prej më të fortit, kishte menduar Pal Bardhi. Atij mund t'i ishte dukur se pikërisht sfida e kësaj ndeshjeje a lufte me përkatësinë e njëres anë, pra të fitimtarit, ishte ajo që mund ta shpëtonte dhe njëherë e mirë t'i jepej fund asaj gjendjeje të paqartësisë së përhershme - as mish as peshk dhe çmos tjetër. Këto hamendje ishin cytur dhe përfundimisht kishin dalë në syprinë nga ndjenja e përgjegjësisë dhe e sjelljes në përputhje me të drejtën e saj, pa marrë parasysh rrethanat dhe pasojat që mund të vinin.

“Çështjet e përgjegjësisë i takojnë pushtetit që merret në dorë dhe ushtrohet në saje të vullnetit për fuqi dhe, njëherësh, do të thotë zgjerim i hapësirës së tij edhe kur kjo duket e pamundshme dhe e pabesueshme...”

Këto i kishte thënë Pal Bardhi çastin që ishte njoftuar për sjelljen e ndryshueshme të asaj krijese nga çirret lemeritëse, thujse shtazarake, deri te lirimi i shpejtë prej tyre, që pasqyroheshin me shfrime të qeta, kur ai herë pas here merrte pamjen e një krijese njerëzore dhe përpiquej të lirohej nga një barrë e brendshme, të cilën gjë e bënte me lëvizje dhe duke nxjerrë ca tinguj të shkëputur, të ngjashëm me gulçimat që shprehnin mundime të pashpjegueshme, të cilat mund të ishin pjesë e ndonjë dhune të ushtruar nga jashtë...

Sipas tij, ndryshimi i gjendjeve linte për me kuptue se në brendinë e kësaj krijese vlonte një shqetësim tepër i thellë dhe ngulmues, gjë që hetimi i tij gjithsesi nënkuptonte edhe ndryshimin e sjelljeve tona, pa marrë parasysh se me to mund të shkohet edhe deri aty ku nuk lejohet...

”Sikur ka ardhur koha paksa të dëgjojmë atë thirrjen, së cilës i kemi bishtnuar si shumë?...“

Kur Pal Bardhi kishte folur kështu, me siguri se mendjen e kishte pasur tek ato pleksje që do të çojnë në zhvillimet, të cilat sikur ua kishin hapur udhën atyre përpëlitjeve të para, me të cilat duhej të përballohej paksa gjendja e kufizimeve dhe e pengesave të tjera që ngarkonin nga jashtë, për të cilat nuk mund të thuhej se paraqitnin ndonjë kryeneçësi të hapur, së cilës nuk do t'i mungonte një kundërpërgjigje e ashpër, por dukeshin si shprehje të një lëvizjeje të liruar nga brenda, të cilave ai rast u kishte shërbyer mirë e mirë që ato të marrin kahun e një qartësimi të përhershëm shpirtëror, pa marrë parasysh se një ditë e gjitha do të na përplasej sipër si ndëshkim i rëndë, që do të shkojë deri atje sa të na kërcënojë me asgjësim të plotë...

II

Që në brendinë e kësaj krijese vërtet ziente një shqetësim i thellë, i cili duhej hetuar dhe duhej për me veprue me kujdes për t'u nxjerrë dhe pastaj të merrej si një dhunti që na kishte ardhur nga dika, kjo më së miri ishte pasqyruar me pagëzimin Mendim Drini nga derë e Bardhëve, që e kishte nga Pal Bardhi, kur mori vesh kapërcimet e ndryshmit të gjendjeve nëpër të cilat ai kalonte që në fillim dhe, deshëm a nuk deshëm, kësaj rrjedhe do t'i mbeteshim besnikë.

“Për ne tashmë ai paraqet një Mendim të thadruar qëmoti, si paralajmërim i një porositë të veçantë të të vetëkuptuarit, që do të thuhet dhe do të pranohet një ditë, pa marrë parasysh ato që kanë ndodhur dhe do të ndodhin”, tha dhe shtoi se “fjala është për një lëvizje të madhe“, që e quajti “shpirtërore dhe të pandalshme“, e cila do të ndiqte kahun e nisur, pa ua vënë veshin vështirësive dhe të papriturave të tjera, që mund t’i dalin derës së Bardhëve dhe Përdrinit dhe që mund të shkonin edhe tutje, gjithandej ku shtriheshin vendet e shkapërderdhura të Arbrit nëpër principata të ndryshme, që të shumtën, nga shkak i ndodhjes andej kah ishte hequr ai kufiri që ndante botën, nën flamuj të huaj, detyroheshin ta luftonin njëra-tjetrën dhe ashtu ta shpenzonin edhe atë që duhej t’i shërbente të të përbashkëtës.

“Mbase tash e tutje do t’i nënshtrohemi asaj që na bashkon, e jo asaj që na përçan në veprim dhe anë të ndryshme?...“

Por, kush do të thoshte se rruga e këtij shpalimi të të kuptuarit dhe të vetëkuptuarit të veçantë, që na kishte munguar dhe lidhej me shfaqjen e krijesës së pagëzuar Mendim Drini nga derë e Bardhëve, do të kalonte nëpër aso shtigjesh të panjohura dhe vështirësish me të cilat do të përcaktohej fati ynë dhe i vendeve përreth, sikur çdo gjë që më parë të ishte përcaktuar si një ndëshkim që i gjen ata të cilët i nënshtrohen atij mundimi nëpër të cilin shkohej me bindjen se ajo thirrje, ndonëse bie ndesh me mbijetimin e thjeshtë dhe me gjithë ato që i takonin asaj që merrej si përshtatje gjatë vasalitetëve të njëpasnjëshme, megjithatë shfaqet si pjesë e një qenësie, së cilës domosdo i duhet koha e vetëdijesimit, ajo që kalon nëpër shtigje të mundimshme të ndijimit të brendshëm?...

Natyrisht se kësaj dhe mëdyshjeve të tjera, të cilat do të lidhen me atë që do të paraqesë një zhvillim të pashmangshëm, nëpër të cilin patjetër se duhej kaluar, me të cilin duhej ndeshur, mund t’i japë përgjigjen vetëm ecuria e asaj që do të ndodhë brenda atyre pesëmbëdhjetë vjetësh tre muajsh dhe tri ditësh në hapësirën e errët të nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe dhe, e gjitha do të përcaktohet vetëm me sjelljet e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve në atë rreth të mbyllur dhe me ato veprimet, që do ta shoqërojnë, kur ai do të shpalosë gjithë fuqinë e brendshme dhe krejt atë që e kish ushqyer dhe vënë në lëvizje tepër të mëdha, që pasqyroheshin me ndryshime të njëpasnjëshme, nga lirimi prej mbërthimit të shtazarakes e deri te shfaqja e prirjeve të jashtëzakonshme ndaj njohurive dhe diturive gjithfarësh, të cilave, ashtu si shkonin dhe zgjeroheshin, thuajse marramenthi, edhe mendja më e zgjuar e kishte të vështirë t’u rrinte para e lëre më me u ra rreth...

Dhe, deri te shkalla e atij që maste botën trup e tërthor, e shpaloste dhe e paloste sikur ta kishte në dorë, me ç’rast ia hetonte edhe të fshehtat më të thella, sa nganjëherë të mos mund të kuptohej drejt dhe, si do të shihet nga pjesët e shkrimeve të lëna, do të vetëquhet *lajmëtar i dritës*, (edhe pse dritën nuk e kishte duruar dot, ngaqë vuante nga sëmundja e territ dhe mbërthimi i tmerrshëm i saj që e përjashtonte atë), ai megjithatë, në atë kërkim të pandalshëm, çuditërisht do të sillet nëpër humbëtirën e përhershme të territ dhe vetëm nëpër të, sikur të ishte i ngarkuar prej saj të nxirrte ato që nuk shiheshin me sy, por me mendje, për t’i shpalosur një nga një me anën e atij ndijimi, që është i mundshëm vetëm nga ndriçimi i thellë shpirtëror dhe assesi ndryshe, që më vonë do ta shpjegojë me atë që vinte nga trashëgimia qiellore dhe gjithë ajo që krijesat e lartësuarat i lidh me hyjnoren dhe me rrezatimin e saj të pandalshëm...

Por, duhet me thanë se kthesën vendimtare, pra atë të largimit nga mbërthimi i shtazarakes, e cila pasqyrohej me ulurima dhe me britma të thekshme tmerrësisht, siç kishin qenë ato, të cilat ishin liruara prej tij kur ishte shfaqur i lidhur për blinin e sheshit dhe, kjo kishte mbetur fshehtësi që asnjëherë nuk ishte sqaruar, (sikur të ishte e tillë e parapare edhe për atë fundin e pashmangshëm me të cilin do t’i vishet edhe vdekja a vrasja e paralajmëruar qysh moti, atë mëngjesin e vjeshtës së ftohtë me shi të imët kur ishte gjetur i shkallmuar fare në atë greminën që lidhte kështjellën me lumin), pra, ai kapërcim, siç do ta quajë “*jet-im të jet-imit të përhershëm dhe të përsëritshëm*”, do të nisë sapo të hetojë praninë e të tjerëve, (pa marrë parasysh sjelljet fillestare ndaj tij, që ishin të ftohta dhe me mjaft dyshime), rreth të

cilave ai më vonë do të thotë se megjithatë kishin paraqitur një ndërlidhje të parë dhe të domosdoshme me vetveten dhe me atë “*jetë-imin e papërfunduar*”, me atë që ia kishte bërë të mundshëm ta përballonte pak nga pak ndjenjën e tërbimit dhe shqetësimet që i vinin prej saj, me anën e ndijimit të vetëkuptimit që u përket qenieve të vetëdijshme, atyre, për të cilat dikur thoshte se “për fat të keq nuk janë gjithaq të ndërgjegjshme për fuqinë që kanë dhe për atë që bartin me vete, gjë që shumë prej tyre thuajse vullnetarisht i nënshtrohen shpërdorimit, i cili i gjen ata që pajtohen të mbesin numra të thjeshtë në përbërje të sasisë qoftë edhe si të tepërt...”

Në këtë zhvillim të pandalshëm, çështja e përkatësisë fisnike, domethënë i dalë nga dera e fisme e Bardhëve, (me çka ai njëanshëm përvetësohej dhe njëherësh fitonte edhe të drejtën e trashëgimisë së fronit dhe të drejtave të tjera që i takonin qeverisjes së kufizuar të vendit, që ai më vonë do ta quajë “ndërlidhje të parë dhe të rëndësishme me atë që paraqet atë qartësimin si pjesë të së përbashkëtës”), kishte luajtur rol tejet të madh dhe vendimtar madje, për aq sa asaj kthese ia kishte krijuar mundësitë të vihej në veprim të drejtpërdrejtë, siç kishte ndodhur gjithë ajo përmbysje e brendshme shpirtërore, së cilës i ishte dashur nevoja e ndërlidhjes së jashtme, pikërisht ajo që i kishte munguar, prej së cilës ishte privuar dhunshëm dhe kishte ndikuar të mbetej i shkëputur nga vetvetja.

“Të jesh i fisëm do të thotë përgjegjësi e përhershme ndaj asaj që përfshihet në përbërje të një tërësie vlerash dhe të sistemit të saj, që nënkupton një përkushtim të vazhdueshëm për të përmbushur ato që i detyron prirja e dëgjimit të vullnetit të ngritjes dhe e lartësimit të përhershëm, para se të ndodhë e kundërta, pra mbisundimi i së papërmbajtshmes, asaj që mbetet jashtë mbikëqyrjes, që nuk do të thotë tjetër veçse prirje rrënuese...”

Megjithatë, duhet thënë se ky ndryshim, të cilit afria njerëzore, e kujtdo qoftë, do t’i ndihmojë të marrë kahun që prirjen rrënuese ta kthejë në prirje të ngritjes dhe si vullnet i pasqyruar qartë të shkojë deri aty ku do të shkojë, ishte i pandalshëm dhe, kur të shikohet mirë e mirë, njësoj paraqet çelësin e thurjes dhe shthurjes së çështjes, e cila në kuadër të pikëpamjeve të përgjithshme assesi nuk mund të anashkalohet dhe për shumëçka mund të thuhet se nxjerr në pah nyjën e gjithë fshehtësisë së quajtur Mendim Drini nga derë e Bardhëve dhe të dramës, por edhe të fatkeqësisë që do ta përcjellë atë dhe vendet e Përdrinit, pa të cilën ajo nuk do të hapej dhe as nuk do të merrte përmasat e shëmbëllesës, por edhe të kobit që mori dhe përfshiu gjithë vendin për t’u përhapur madje gjithandej nga shtrihej bota e shkapërderdhur e Arbrit. Ky ndryshim, megjithatë, njëherësh flet edhe për të panjohurën, si dhe për shtysën që kishte ndikuar mbetjen në mbërthimin e shtazarakes, nëpër të cilën kishte kaluar për shumë vjet, siç jep për me kuptue edhe shkaktarët e saj që, ndonëse nuk ishin emërtuar ndonjëherë dhe çuditërisht as mendja e tij e ndritur, e cila ishte në gjendje të shihte, si thuhej, nën tokë e mbi tokë dhe ngado, sikur nuk kishte mëtuar t’u afrohej, e lëre më t’u jepte ndonjë përgjigje, që do të thotë se ata, jo vetëm që nuk mund të përjashtoheshin, por sa më shumë largohej prej prirjes së egërsisë dhe shpalonte thellësitë njerëzore bashkë me ato që nxirrnin në pah përmasat një shpirti tejet të lartësuar, mbeteshin pjesë e asaj dhune të ushtruar me paramendim, e cila nuk do t’i ndahej asnjëherë dhe, pse jo, do t’i kthehej në kob nga shkaku se duhej me u pengue ai zhvillim, pse kishte ecur edhe andej ku nuk ishte paraparë, ose pse pikërisht kishte shkuar andej ku pritej, pra të përmbushte atë shkasin që i duhej veprimit të vendosur, siç ishte paraparë, me ç’ gjë edhe masakra do të arsyetohej si çështje e pashmangshme, që i shërbente parandalimit të përhapjes së herezisë dhe atyre që binin ndesh me mësimet e librit të shenjtë?...

Pa marrë parasysh këto hamendje, që me të drejtë, kur nuk ndahen, të fusin nëpër atë labirintin e pakapërcyeshëm, nëpër të cilin fshihen shtigjet e mëdha dhe të panjohurat e tyre, ai gjithnjë më shumë zinte ngoje njëfarë „terrimit“ që e quante „të thellë“ dhe thoshte se „përherë duhet ndriçuar me dritën e mendjes“ dhe duket se këtë e theksonte qëllimisht për të bërë me dije se “ai farë terrimi i thellë” nuk ishte çështje e sëmundjes së territ, siç mendohej

në fillim, kur u mor vesh se nuk duronte dritën, (mund të merrej me mend se dyshimi i saj mbase do t'i kthehej në fatkeqësi që jetën ta niste ashtu dhe për shumë kohë ta kalonte i lidhur si kafshë, e të tjera, e të tjera si këto), por mund të thuhej se fjala ishte për atë prirjen e përhershme dhe të pandalshme të së ligës, që mbërthen dhe vepron shumanshëm, të cilën, si do të shihet më vonë, ai do të mundohet ta heqë nga sjellja e papërgjegjshme, që mbizotëron shumëçka dhe të shumtën lidhet me atë që quhet mëkat i zanafillës dhe falet po qe se ndodh pendimi dhe shumëçka tjetër si këto, me të cilat ishte e mbushur plot e përplot përditshmëria e mbikëqyrur “nga lart” bashkë me urdhrat e saj, për ta bartur te çështjet e shpirtit dhe të mendjes, si një parakusht i rëndësishëm që përcakton gjuhën e njohjes dhe të vetënjohjes së njerëzve, atë që quhet vetëdije, së cilës i duhet të kuptuarit, që pastaj si vullnet për veprim dhe vullnet për pushtet, shpie deri te lirimi, çlirimi dhe liria...

”Ndijimi i gjuhës njerëzore, thoshte ai, nënkupton lirimimin prej mbërthimit të gjuhës së egërsisë dhe njëherësh shtron domosdonë e përpjekjeve që të gjendet rruga e mundimshme që shpie drejt ngritjes, lartësive, para se të mbesim peng i së ligës së përhershme, që nënkupton prirjen e rrënimit...”

Në këtë mënyrë do t'i hapej udha atij baraspeshimi, me të cilin të dyja gjuhët (njerëzorja dhe e egërsisë) kalonin nëpër prirje me kah të kundërt, rreth të cilave ai do të thotë “se nuk janë as të rastësishme as kalimtare, por pjesë e atyre mbindërtimeve të brendshme, të pasqyruara që nga zanafilla, që, ndonëse bashkëjetojnë dhe bashkëveprojnë, dallojnë rrënjësisht, ngaqë njëra nxit ngritjen dhe ndërtimin, ndërsa tjetra rënien dhe rrënimin, me ç'rast njëra të çon lart, ndërsa tjetra poshtë, njëra të shtynë përpara, ndërsa tjetra të tërheqë pas dhe vetëm pas. Kështu, pra, pafundësisht dhe pambarimisht ato kundërshtohen dhe luftohen mes vete pa lejuar sjellje të ndërmjetme, që shumëkush do të dëshironte ta shihte si mes, por edhe paanësi, madje, për t'i ikur përgjegjësisë së përcaktimit dhe atyre që sjell ajo...”

Tekefundit, a nuk përkonte kjo me atë që pak më vonë do ta përshkruajë si prirje perëndie, por edhe prirje bishe, që thoshte se janë të vetmet që përcaktojnë rrugët nga kalohet dhe, ndonëse kundërshtohen, pambarimisht ndjekin kahun e nisur, gjë që për pasojë kanë sjelljet që mund të quhen njerëzore dhe jonjerëzore, të mirat a të ligat dhe kështu me radhë, për të cilat thoshte se duhet të dallohen me kohë, pa ndodhur që t'u ngatërrohet kahu në atë hapësirën e mjegulluar.

Krijesa e jashtëzakonshme, që do të quhet Mendim Drini nga derë e Bardhëve dhe më vonë këtë pagëzim të bërë prej Pal Bardhit do ta tumirë si burimor, pra që e kishte prej atij ndijimi me të cilin ishte ballafaquar qysh nga çastet kur ia kishte dalë të vendoste lidhjet e para me atë që do ta marrë për ndriçim shpirti, me atë “*jet-im të papërfunduar*”, të cilën jo rrallë e quante edhe *rrugë dhe udhëtim* dhe vazhdimisht do ta theksojë si të tillë, zhvillimet që kishin kaluar nga lirimi prej shtazarakes drejt hyrjes në atë gjendjen e përhershme njerëzore të kuptimit dhe të vetëkuptimit të thellë, pra kthesat tepër të mëdha që i duheshin këtij ndryshimi, i kishte pasqyruar mundimshëm dhe me vështirësi, të cilat jo rrallë dukeshin si gulçitje të rënda dhe, mund të mbeteshin të tilla përgjithmonë sa të linin përshtypjen se ishte i gjykuar të rropatej në atë gjendje, të cilën e kishte si mallkim nga dika...

”Kafsha e zezë është e fuqishme. Ajo rri në pusi dhe ngre kthetrat në të gjitha anët për prenë e vet... Ballafaqimi me të do të thotë të kthehesh në armik ose në viktimë të saj... Rrugë tjetër nuk ka...”

Kështu, koha e asaj ndeshjeje të brendshme me të, që më vonë do ta quajë “luftë të përhershme midis dritës dhe errësirës” dhe që njëherësh do të paraqesë shenjat e para të afrisë sonë, pra ajo që kishte ndarë çirret lemeritëse (gjatë ditës) dhe sjelljet e buta në gjysmërreth me oshtima të lehta, të shoqëruara me lëvizje të trupit (gjatë natës), kishte zgjatur gjatë gjithë stinës së vjeshtës dhe të dimrit, për të treguar prirjet e para të zbutjes gjatë verës, kur hapësira e ftohtë e nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe, e mbushur me kundërmim lagështie të

myshqeve për pak ishte pakësuar dhe kjo ia kishte sjellë ajrit njëfarë lehtësie, që u duhej atyre kthesave.

Në atë ndërkohë të kapërcimit nga njëra gjendje në tjetrën, si dhe të sjelljeve të kundërta në përputhje me shfaqjen e dritës dhe të territ, nuk ishte e qartë se a ishte fjala për shfaqjen e asaj që merrej për *sëmundje të territ* dhe ishte e pashërueshme madje, që vetvetiu paraqiste kob, apo bëhej fjalë për atë kthesën e jashtëzakonshme, që i paraprinte mrekullisë së quajtur Mendim Drini nga derë e Bardhëve, me të cilën do të ballafaqoheshin vendet e Përdrinit, por edhe e gjithë hapësira në rrethimin tonë, gjithandej ku shtrihej bota e Arbrit me principatat e përçara në të, me ç'rast mund të thuhej se me shfaqjen e mësimave të tij, njëherë e përgjithmonë duhej të merrte fund kufiri i ndarjes së botës, bashkë me fatkeqësitë që kishte sjellë?...

Këtë të parën, pra *sëmundjen e territ*, Pal Bardhi nuk dëshironte ta pranonte si shkaktare të fatkeqësisë dhe as i kishte shkuar mendja ndonjëherë ta njësonte me të. Sepse, po të shihej si e tillë, atëherë rasti mund të merrej si i mbyllur, si një paralajmërim i së keqes me të cilën duhej larë hesapet sa më parë, në përputhje me atë qëndrimin e pashkruar - se ajo krijesë duhej asgjësuar menjëherë dhe pamëshirshëm me varrosjen për së gjalli dhe sy botës, madje, që ashtu t'i shuhej fara, por jo edhe kujtimi që duhej të ruhej si vërejtje e përhershme ndaj prirjeve vetëshkatërruese, ose vetëngrënëse, shenjat e së cilës shfaqen aty ku drita bëhet e padurueshme dhe duhet për me ikë prej saj, ngaqë merret si sëmundje e pashërueshme e shpirtit, e kushtëzuar nga demoni i territ, e të tjera si këto, me të cilat thuhej se bota jonë ishte ballafaquar bukur shpesh, e që jo rrallë kërcënimi i saj zihej ngoje edhe nga ata që shfrytëzonin besimet në mënyrë që pashmangshëm të pranohej mëkati i zanafillës...

Përkundrazi, kur thoshte se “ka një diell të pashueshëm shpirti, që e ka nga pushteti i hyjit dhe ndijimi i thellë i tij qysh nga zanafilla, si trashëgimi e veçantë nga ajo që mund të merret si mbetje e mbretërisë qiellore, e bartur te mbretëria e tokës dhe shtrirja e saj e papërfunduar, nga shkaku i anashkalimit të frymës së saj a përjashtimit të plotë” dhe të ngjashme, Pal Bardhi, sa herë njoftohej për shfaqjen e ndryshimeve dhe për mundimet nëpër të cilat kalonte ajo krijesë gjatë kapërcimit të gjendjes natë-ditë dhe anasjelltas, (edhe pse mund të thuhej se kishte kohë që në atë humbëtitë gjithë lagështi të nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe thuajse nuk dalloheshin më përpëlitjet e mekura të dritës, por e gjitha i ngjante një terrimi të përhershëm, të ngjashme me atë të gjendjes së shpirtit tonë), jo vetëm që tek ai dhe sjelljet e tij përjashtonte çfarëdo mëkati të brendshëm, të cilit i duhej rrëfimi dhe pendimi në përputhje me ato që urdhëronin librat e shenjtë, por përbrenda tij shihte një burim të përhershëm hyjnor drite që rrezatonte e rrezatonte nga jashtë, që ta mundte atë farë mashtrimi të terrimit të përhapur me anën e atyre mësimave që shfaqen si urdhra, të cilët gjithmonë duhet pranuar me nënshttrim dhe përulje.

Por, ajo që Pal Bardhi e quante “ndriçim të brendshëm hyjnor”, që nuk ishte mashtrues dhe që duhej të bënte të mundshëm pasqyrimin e plotë, në mënyrë që e gjitha të kthehej në një ngarendje të përgjithshme për shpalimin e një të vërtete tjetër, e cila do të ishte fryt i të menduarit të pavarur, në ato rrethana, sikur shfaqej e pamundshme dhe e rrezikshme, madje pse, së pari, si mësim i hapur, i nevojitej ndërlihdja me jashtësinë, si dhe sprova e lirë e dëshmimit të vazhdueshëm, e cila parandalohet, sa nga shpëputja e ashpër e pjesës së poshtme të kështjellës së Rekës së Keqe me anën e mbylljes, sa nga frika e ndërhyrjes, që mund t'i vinte nga ata që rrinin sipër pjesës së të çmendurve, dhe - ndonëse shtireshin si pjesëtarë të një urdhri të panjohur të huaj, të vetëshpallur bamirës dhe thoshin se aty ishin që t'u ndihmonin atyre, të cilët dështonin në rrugë e sipër për te toka e shenjtë - nuk përjashtohet mundësia se përgjonin err e terr atë që ndodhte. Dhe, këtë madje, e kishin detyrë parësore, me çka mund të merrej me mend se do të vepronin me të shpejtë kundër asaj që mund të merrej për herezi, e të tjera si këto. Andaj, ishte më se e qartë se edhe masat e ndërmarra, që sado pak t'i fshiheshin gjurmët, jo vetëm se nuk mjaftonin ta flaknin dyshimin se në atë thellësi doemos

ndodhte diçka, veçse i ndihmonin thellimit të tij deri aty sa të nxirrej përfundimi se ai tashmë prej nesh shfrytëzohej për qëllime të caktuara, të cilat duheshin parandaluar me kohë.

”I druaj asaj që nuk është as ditë e as natë, as dritë e as terr...”

Dhe, kur fliste kështu Pal Bardhi, dukej se në atë përpëlajtje, pak nga pak kishte filluar të shtonte dyshimin, por edhe frikën nga ajo gjendje e papërcaktuar, në të cilën ndodheshim, se ajo vazhdonte të ishte e mbikëqyrur dhe që, si e tillë, mund të zgjaste thuajse pandalshëm dhe pastaj për pasojë të kishte një amulli, e cila nuk do të paraqiste tjetër përveçse pajtim me errësirën e pandalshme të shpirtit, në të cilën do të zhyteshim të pavënere, sa një ditë të mos dallonim as të mirën nga e keqja dhe të keqen nga e mira.

Se megjithatë, gjendja në të cilën zhyteshim dhe përfshiheshim gjithnjë e më shumë, kapërcente kufizimet e mbylljes me të cilat ishim mësuar dhe kthehej në një rëndomësi të parëndomtë, që një ditë patjetër do ta davariste atë dyshimin e mbetjes në atë hapësirë e mjegulluar, që nuk ishte as ditë e as natë, as dritë e as terr, kjo mund të vërehej nga njëfarë afrie e pandalshme midis nesh si diçka e brendshme, ku edhe çirret më lemeritëse, të cilat liroheshin prej tij, ktheheshin në njëfarë ndijimi, sikur të ishte fjala për një zbrazje të tërthortë që paralajmëronte shkarkimin nga një barrë dhe, ndonëse nuk mund të shpjegohej, ajo paraqiste njëfarë lirimi të çuditshëm nga një ngarkesë e padukshme, që na rëndonte përherë, rreth së cilës, më vonë, në *“Librin e dritës”*, do të thuhet se “nuk është ndriçimi i dritës ajo që hap horizontin dhe duket se mbizotëron çdo gjë, por është heqja e territ dhe lirimi prej tij, ajo që bën të mundshme atë kthesë...”

Ky vlerësim, ndonëse shfaqej ndryshe nga antitezat e njohura dritë-errësirë dhe anasjelltas, mundësonte që hapja e çështjeve të kalonte në shqyrtime të gjera shpirtërore, ku duhej të mbeteshin përherë si pasqyrime të brendshme, të cilave u duhej një përqasje tjetër me të cilën nuk ishim mësuar, por që mund të thuhet se ajo tashmë ishte paralajmëruar me atë që Pal Bardhi e kishte quajtur „ndriçim të brendshëm hyjnor“, në të cilin ishim përfshirë dhe prej tij nuk mund të liroheshim ndaheshim, pa marrë parasysh frikën dhe mosbesimin që e kishim brenda dhe pa marrë parasysh çmimin që do t’i paguhej.

Ishte krejt e natyrshme që një ndijim i tillë i pavënere drejt lirimimit prej një barre të madhe të paqartësisë, që e bartnim dhe do t’i nënshtroheshim, të niste në nëntokën e errët të kështjellës së Rekës së Keqe, pikërisht aty ku, në atë përvijim të pandalshmëm me vetveten, që merrte kahun e ndërsjellë, ndodhte ai kapërcimi i ngadalshëm, tejet i mundimshëm nga njëra gjendje në tjetrën dhe të tjerat që kishin mundësuar shkëputjen prej shtazarakes dhe lirimim prej mbërthimit të saj, si parakusht për t’u kthyer gjuhës së njerëzve.

Në atë ndeshtrashë gjithë mundime për gjuhën e njerëzve, të cilën ai më vonë do ta cilësojë si “luftë të tmerrshme për jetë a vdekje me kafshën e zezë që ia kishte zënë pritën vetëkuptimit dhe assesi ta lëshonte prej kthetrave të egërsisë...”, (ai rëndom e cilësonte edhe si „terrimit“ dhe „natë“), ndodhnin ato afritë e çuditshme, të cilat pasqyroheshin, jo vetëm me ngushtimin e hapësirës së ftohtë që na rrinte në mes (ai i mbërthyer për pjesën e skajshme të murit, ku nuk mund të shkohej më tutje, ndërsa unë në shkalloren e sipërme të kalimit që lidhte me pjesën e të çmendurve, e cila nga dita në ditë ngushtohej ai duke u larguar nga muri e unë duke zbritur shkalloren), por edhe me veprime të ndërsjella, kur kjo prani mëtohej së pari të merrej ashtu si ishte, pra e detyrueshme, për t’u shfaqur më vonë si e durueshme dhe pastaj për të shkuar deri tek e dobishmja dhe, si të tillë, ai do ta vlerësojë edhe në saje të asaj “kafshës së bardhë”, ose „dritës“, të cilën thoshte se e kishte parë tek unë dhe i kishte ardhur në ndihmë çastin që me anën e saj “mrekullisht kishte thyer pritën e kafshës së zezë, ose të terrimit” dhe ia kishte dalë të shënonte atë kthesën vendimtare drejt përbalimit të gjendjes së egërsisë, për të cilën megjithatë asnjëherë nuk kishte thënë se mos në të ishte vendosur dhunshëm ja të kishte për shkak detyrimin e rrethanave nëpër të cilat kishte kaluar, gjë që linte për të kuptuar se ai atë e merrte si çështje të atij shtresimi të brendshëm, të cilit pashmangshëm i duhet ndeshja me të kundërtën, si një përkushtim i vazhdueshëm i qartësimit

dhe i përballimit... Më vonë do të qartësojë se „ajo sfidë paraqiste sprovën kryesore, nëpër të cilën dëshmohehin mbizotërimet e të kundërtave, si gjendje e përhershme...”

Shenjat e para të kësaj afrie, të cilën ai do ta vlerësojë si shfaqje të “të kafshës së bardhë”, ose „të dritës”, që do t’i vijë në ndihmë kundër “kafshës së zezë”, ose „kundër territ dhe terrimit të përhershëm”, që nga brenda ia kishte zënë pritën dhe nuk e lejonte të lirohej nga mbërthimi i asaj që ai e quante qartësim i detyrueshëm për t’iu kthyer gjuhës njerëzore, sigurisht se do t’i detyrohen prirjes së rastësishme që të flisja e të flisja pareshtur gjatë kohës sa atij i kthehej tërbimi (kjo ndodhte rëndom gjatë kapërcimit kohor për të cilin më vonë do të kuptohet se e gjitha ishte pjesë e orës së shpirtit dhe jo çështje e ndikimeve të jashtme), edhe pse nga masat e marra tashmë as që mund të vërehej ndryshimi natë-ditë.

Në fillim, ato që flisja nuk ishin tjetër veçse përçapje pa rend e vend, ashtu si vinin dhe i zija ngoje, për me u lirue pandalshëm sikur të ishin të tepërta. Megjithatë, ishte tingëllima e tyre bashkë me ngjyrimin e zërit, e cila derdhej në atë hapësirë të mbyllur, që u kundërvijë atyre çirreve lemeritëse, të cilave ai u jepej me aq përkushtim sa që krijonin përshtypjen se nuk do t’i merrnin fund dhe se me anën e tyre, ai nuk zbrazej, siç dukej, por mbushej, rikthente fuqinë e egërsisë, të cilën pastaj, sapo të hetonte rënien e akrepave të orës së brendshme të territ, e kthente në lëvizje të qeta, ku shfaqej tjetërpërtjetër, me psherëtima shprehëse që linin për me kuptue se ato pasqyronin një përpjekje të përhershme për me shprehë diçka që mbante diku në thellësi dhe nuk dihej se a kërkonte me u lirue prej saj apo për me mbetë në atë mbërthim që t’i kundërvijë pastaj të kundërtës, e cila i vinte nga çirret lemeritëse dhe përpëlitjet me to, të cilat i zgjasnin po aq sa edhe ato veprime që mund të dukeshin qetësuese, liruese po edhe qartësuese?...

Sidoqoftë, përçapjet e pandalshme, me kohë sikur kishin nisë për me ua ndalë paksa turrin çirreve lemeritëse, të cilat dukeshin më të prajshme, ose ndodhte ashtu pse me to tashmë isha mësuar dhe pse kishin kaluar në rëndomësi që u duheshin atyre, të cilat i thosha pa fund e krye, e që me kohë pashë se më lironin nga një mbërthim, të cilin sikur nuk e kisha hetuar, por që davariste shumëçka të asaj që shpesh më vinte si gulfatje e brendshme e nuk ia dija arsyet.

Këtë, madje, desha për me ia shfaqë edhe Pal Bardhit dhe të kërkoja këshilla si të veprohej që e gjithë kjo të mos kthehej në një garë të pakuptimtë midis nesh rreth dëshmimit të forcës shprehëse me anën e çirreve të ndërsjella lemeritëse, që zhvillohej ashtu pambarimisht dhe pakuptimshëm në atë terrim të përhershëm.

Por, pa ia shpjeguar mirë ato që kisha ndër mend me ia shtrë, më tha se po ndodhte diçka e rëndësishme, që duhej vazhduar pa marrë parasysh përpëlitjet dhe të tjerat... Kur m’i tha këto hetova se këtë zhvillim e kishte pritur dhe madje e merrte si të domosdoshëm drejt asaj që e kishte theksuar si çështje e “rrezatimit të brendshëm, që duhet të ndriçojë edhe jashtë” po që nuk e përmendi atë hyjnoren së cilës kohëve të fundit nuk i ndahej, e ku priste të përfshihej edhe të tjerët...

“Duket se lumi i shpirtit po rrjedh kahut të duhur dhe, nuk do të ketë të ndalur, pa marrë parasysh digat që mund t’i vihen?...”

Vlerësimet rreth sprovës së madhe, nëpër të cilën do të kalonim dhe mund të thuhej se tashmë ishim përfshirë në të dhe të tjera si këto, që mund të dëgjoheshin, mbase ishin të arsyeshme dhe me vend, ngaqë ato lidheshin me shpresën e kthesave, e cila pritej, ndonëse vështirë mund të merrej me mend se e gjithë kjo kthesë e madhe niste dhe përshtatej nga çapitje të pandalshme kundrejt asaj ulëritjes së thekshme dhe çirreve të thella, të cilat sikur nuk kishin fund dhe dukeshin se vetëm një terr i tillë ishte në gjendje t’i thithte që në nisje dhe t’i bënte, madje, të paqena...?

Por, si do të shihet nga ato që kishin mbetur të shënuara në “*Librin e dritës*” dhe të tjerat që pas masakrës së tmerrshme ishin gjetur në hapësirën e të çmendurave të zhubrosura dhe të përdhosura keqas, ishin pikërisht *zanoret e humbura*, fillimisht të nxjerra dhe të zbrazura si klithje, që pak nga pak, atë tingëllimë të ashpër çirrëse e kishin ngjyrosur me diç,

së cilës pashmangshëm i ishte dashur ulëritjes t'ia veçonte klithmat, që ishin pjesë e asaj që i duhej pasqyrimin të dhembjes, si një ndjenjë e brendshme, e cila megjithatë gulfatej nga mbizotërimi i jehonës së egërsisë dhe dhuna e saj, që dukej e papërballueshme, e pasosshme...

Kështu dhe në atë mënyrë, mund të thuhet se zanoret e nxjerra me aq ashpërsi, me kohë ia kishin dalë të qitnin në pah atë farë hapësirën e mjegulluar, në e parë e pahetueshme, të kuptimësisë, e cila ishte krijuar nga përplasjet e çirrjeve tona, edhe pse ajo zbrazje fillimisht dukej se ishte e ashpër, aq sa edhe e kotë dhe ndiqte kahun e ndërsjellë të mbushjeve dhe rimbushjeve, me të cilat vazhdonte po ajo gjendje e njëjtë, si diçka e përsëritshme...

Më vonë, Mendim Drini nga derë e Bardhëve do të vlerësojë se “pa zanoret, që fillimisht dukeshin të humbura, të nxjerra edhe si klithje të ashpra, (ato mund të ishin edhe si kundërveprime të rastësishme, por ja që nuk ishin të tilla), sigurisht se përplasia e bashkëtingëlloreve edhe më tutje do të mbetej çështje e atij qarku të brendshëm të pakufishëm të mbushjeve dhe rimbushjeve të egërsisë, pa më të voglën gjasë që të dilej prej tij...”

Më tutje do të thotë „se e ashtuquajtura ndeshje midis klithjeve dhe çirrjeve, midis jehonës dhe bubullimës, kishte paraqitur shfaqjen e harmonisë, me çka tingujt ishin ndërlidhur dhe kthyer në melodi, e cila kishte bartur ndijimin dhe ndijimi i kishte hapur udhë asaj që do të shprehej si kuptim i vetëkuptimit...”

Me një rast tjetër, po në ato shënime të shkapërderdhura, do të thotë “se ndjenja e përballimit të egërsisë dhe e mbërthimit të saj tepër të fortë as që do të ishte e mundshme pa ndihmën e çirrjeve të zanoreve të humbura, me anën e të cilave ajo kafsha e zezë, ose terrimi dhe nata, pak nga pak, jo vetëm që kishte humbur fuqinë, por edhe ishte detyruar me ia lëshue vendin kafshës së bardhë, ose dritës, që kishte ardhur nga ana tjetër, si paralajmërim i atij kapërcimi të madh, i cili i detyrohej harmonisë dhe hapësirës së saj, që gjithnjë më shumë e kthente në pushtet të përbashkët...”

Pse rrugën e mundimshme të kapërcimit nga njëra gjendje në tjetrën, pra nga ajo e egërsisë deri te njerëzorja, fillimisht ai do ta përshkruajë dhe do ta paraqesë si “luftë midis kafshës së zezë dhe kafshës së bardhë, a midis errësimit dhe dritës”, pra të asaj që e kishte mbërthyer për prangat e egërsisë, ku përherë mund të mbahej i kyçur, kjo nuk duhet të krijojë përshtypjen se çdo gjë e atij ndryshimi ishte rrudhur vetëm në përmasat e ashpra të asaj ndeshjeje dhe të kahut të saj, ku edhe gjendej çelësi i kthesës së jashtëzakonshme, me çka u hapeshin dyert të gjitha zhvillimeve të mëtejshme, të cilat do të shpinin deri tek ajo që ai do ta quajë „rilidhje me vetveten dhe shumësinë e saj“. Përkundrazi, siç do të shihet nga ato që kishte lënë të shkruara me aq përkushtim gjatë atyre viteve të mbylljes së pafundme në kështjellë dhe për fat të madh ishin ruajtur në pjesën e hapësirës së të çmendurve, e cila qëllimisht ishte kursyer nga masakra e tmerrshme, pra, ajo krijesë e rrallë, krahas përkushtimit të madh të kundërvënies, të cilën e kishte nga ndijimi i vullnetit për fuqi, aq i domosdoshëm të përballohej mbërthimi i së ligës dhe trysnia e saj e vazhdueshme, kishte edhe pjesën tjetër, atë mendoren, qoftë si arsye të shëndoshë, qoftë si ndjenjë madhore, e cila kishte paraqitur shtysën kryesore në rrugën e pandalshme drejt përballimit të të gjitha vështirësive me të cilat ishte përshkuar gjithë madhështia e asaj jete të shkurtër, të cilën ai do ta shohë si “udhëtim të papërfunduar” për shumëçka të ngjashme me lëvizjen e përhershme drejtvizore nëpër kohë, një njëjtësi të pambarim, ku shpirtrat lidhen dhe ndërlidhen, veçohen dhe plotësohen gjithnjë në përbërje të shumësisë së asaj që paraqet frymë të gjithëhershme dhe gjithëpushtuese të gjithësisë, e cila përimitohet, shndërrohet, zëbërthehet në përputhje me lëvizjen, që kthehet dhe rikthehet pandalshëm, por assesi nuk shpenzohet...

“Është një pikë që mbetet pikë, nga çdo gjë nis dhe merr një kah të pandalshëm si cilësi dhe sasi, por edhe si formë, ku shprehet dhe pasqyrohet gjithë ajo që paraqet përmbajtje dhe vlerë dhe, në përputhje me atë që merret dhe jepet, kthehet në shtresim të të qenët dhe të qenësisë...”

Por, çështjen e “pikës, si nisje dhe pikënisje, që përherë mbetet e njëjtë”, nëpër të cilën shihet sproven kryesore dhe madje të vetme nëpër të cilën përçohej lëvizja si përsëritje e së

njëjtës në përbërje të shumësisë së gjithësisë, së cilës i takonte, ku doemos fillonte dhe gjente shprehje të plotë ajo që merrej si veçanti dhe veçori e të qenët dhe e qenësisë, Mendim Drini nga derë e Bardhëve e shihte te ndijimi fillestar *jam*, ku mundimi i të shprehurit të dëshimit dhe vetëdëshimit të të menduarit që vinte para asaj *unë*, pasqyronte përpjekjet e para të atij shpalimi drejt përcaktimit të gjuhës njerëzore, si kuptim dhe vetëkuptim të gjithanshëm, së cilës i duhej sprova e ndërlidhjes me vetveten si një tërësi në përbërje të atij përgjithësimi të përbashkësisë, ku çdo gjë pashmangshëm kalon nëpër rrugët e ndijimit dhe pasqyrimin të *unit* nga *njëshi*, pa të cilin nuk arrihet ai dallim aq i domosdoshëm midis *njësisë* dhe *shumësisë*, që paraqet bërthamën e çdo zhvillimi, të cilit qeniet i nënshtrohen, qoftë edhe detyrimisht...

Duhet thënë se përvijimet e para të këtij ndijimi, të cilin ai do ta marrë për masë të të gjitha përcaktimeve të mëtejshme ndërgjegjësuere, jo vetëm që ndajnë gjuhën e egërsisë me atë njerëzore, pra sjelljet e pavetëdijshme me ato të vetëdijshme, por edhe veprimet e tjera që i përkasin kuptimit dhe vetëkuptimit, të cilat veçojnë vullnetin për fuqi, atë për pushtet dhe për ngritje nga ai për rrënim dhe shkatërrim, pra nismën e këtyre zhvillimeve të pandalshme do ta hetojë nga takimi me *zanoret e humbura* dhe jehonën e tyre që përhapej në hapësirën e ftohtë të nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe, me çka ato në atë sjellje e përsjellje rrethore, u ishin kundërvënë çirreve lemeritëse të egërsisë, duke ua hequr ashpërsinë dhe klithjet bashkë me bubullimën, që zaten, pas ndërlidhjes harmonike, edhe do të fillojë ai kapërcimi nga njëra gjendje në tjetrën dhe gjithë ajo që do të kthehet në një zë të pandalshëm shpirti...

Klithjet nisme “aaaaa!.. iiiiii!...ooooo!...uuuuu!...eeee!...”, të cilat si të bashkuara me njëra - tjetrën, herë si “i-ooo”, si „o-iii”, e herë si “u-aaaa” dhe “e-uuuu”, “o-uuuu”, “a-uuuu” dhe ndryshe-ndryshe, të kthyera në jehonë, të shpërndara në atë errësirë, në kokën e tij do të ndërlidhen çuditërisht dhe ai, pak nga pak, do të hetojë trysninë e thellë të thirrjes së vetëndijimit ndërgjegjësuere, që kishte nisur me atë shpalimin çirrës “a ?... a ?... a ?... a ?... a ?... a ?... a ?...”, që pas shumë e shumë përpëlitzesh dhe mundimesh të jashtëzakonshme kishte filluar me e marrë kahun e përvijimit të dëshimit.

Më vonë do të thotë se e gjitha kishte kaluar në një sfidim tepër të madh të njëfarë flake të brendshme që kërkonte të shpërthente si vullkan, nga lëvizja e së cilës kishte hetuar atë shtytjen vetëdëgjuese, së cilës paraprakisht i ishte dashur tundimi i thellë dhe shumë i ashpër i një bashkëtingëlloreje që t’i bashkohej drejt formësimit të asaj që fillimisht do të merrej për nismë të shpalimit të të kuptuarit të shprehjes, që buron nga thellësia e atij shtresimi të ndrydhur...

Tundimi rrethor, që kishte nisur diku në thellësi të brendisë dhe për shumë e shumë kohë kishte mbetur në të si mundim i rëndë i një përplasjeje të pandalshme, sikur i tëri ishte përqendruar dhe rrudhur madje tek ajo dridhmë e pandalshme, e cila në përpjekjet që të lirohej po edhe të pasqyrohej jashtë atij tërmeti, pak nga pak, gjuhës, por edhe gojës dhe gjithë fytyrës i ishte ngjitur si bumbullimë shpërthyes, e cila lironte diçka të thyeshme, një si dridhje të ashpër, së cilës jehona e jashtme e zanoreve të shpërndara, këtij gjëmimi i kishte ndihmuar të merrte kahun e zbutjes, që fillimisht ishte pasqyruar me lirin nga klithjet e tepërta dhe të ashpra kah të bashkuarat, të cilat shfaqnin një ndjenjë të mbikëqyrur, me çka mund të thuhet se kur rrumbullakohet e tëra me ndërlidhjen *emër-përemër-folje* dhe të tjerat që i duhen sistemit gjuhësor dhe u hapet udha mundësive të shprehjes së një mendësie, që nuk do të ketë të ndalur, atëherë merr fund gjendja e egërsisë.

Por, rruga e gjatë e qartësimit - nga çirrjet, ulërimat dhe bubullimat shpërthyes deri te tronditjet që do të çojnë te kuptimi dhe vetëkuptimi - do të kalojë nëpër shumë e shumë leqe dhe do të kërkojë edhe shumë e shumë kohë me shumë e shumë përpjekje dhe shumë e shumë shqetësime, pikërisht pse gjithçka ndiqte kahun që errësimi, nga brenda, të kthehej në dritë të përhershme, në një gjendje të qëndrueshme, e cila nuk do të varej nga depërtimi i jashtëm i rezeve, me të cilat flaket terrimi, por jo edhe errësira e shpirtit, po një ndriçim i brendshëm, i pasosshëm, të cilit nuk i duhet jashtësia.

Mbase, kësaj ecurie, e cila duket si shpërputhje, në një pjesë të “*Librit të dritës*”, më së miri do t’ia japë përgjigjen vetë Mendim Drini nga derë e Bardhëve, kur do të shpjegojë se „drita e mendjes, si dritë shpirti, ndonëse është pjesë përbërëse e dritës së përgjithshme, prej së cilës përherë thith fuqinë, megjithatë, në rrugën që t’i bëjë ballë shpenzimit për të mbetur e njëjtë, ajo nuk i nënshtrohet ligjesisë së tjetërsimit, por mbetet e tillë, në përputhje me përmasat e hapësirës së krijuar nga brenda...“, pra që plotësohet, por assesi nuk asgjësohet, që shpjegon pse mendësia e formësuar, si e pashkatërrueshme, shfaqet si e përhershme, së cilës mund t’i shtohet diçka, por assesi t’i merret...

III

Çështja e dritës së mendjes, si dritë shpirti dhe parakusht i kuptimit të vetëkuptimit, si dhe e dukurive të tjera që lidhen me qenësinë dhe shpalimin e saj, edhe kundruall rrethanave që duken fare të pabesueshme, sigurisht se do të ishte e mangët, madje për shumëkënd edhe e pakuptueshme, po të mos ndiqeshin gjithë ato kthesa, nëpër të cilat Mendim Drini nga derë e Bardhëve do të kalonte pa pasur farë fërkimesh me rrethimin në të cilin ndodhej hapësira jonë, e cila, edhe pse shfaqej e rrudhur dhe me ato ngarkesat e shumta që ia krijonte mbyllja e gjatë pa frymëmarrje, megjithatë, ishte në gjendje të ushqente parafytyrimin më të thjeshtë rreth gjësëndeve, të cilat krijonin atë që quhet „jashtësi e brendshme“, me të cilën përcaktohen edhe ca nga sjelljet tona.

Pikërisht këtu duket fuqia, po edhe fshehtësia e fenomenit Mendim Drini nga derë e Bardhëve, që, ndonëse mosdurimi i rrezeve të dritës i ishte kthyer në një ndëshkim të përhershëm (mund të merret edhe si sëmundje e territ, ose sëmundje e dritës dhe ndryshëndryshe, të cilat njëanshëm mund të shihen edhe si shkaktare të atij kobi që do ta gjejë pas pesëmbëdhjetë vjetësh tre muajsh dhe tri ditësh atë dhe vendet e Përdrinit), megjithatë ai jashtësinë nuk e kishte përjetuar si të tillë dhe as i kishte shkuar mendja ndonjëherë që ta ndryshonte, siç ndodh rëndom në raste të tilla, por të gjithën do ta ndiejë si diçka të pandashme nga tërësia, mbi të cilën qëndron përbashkësia e shumësisë dhe përmasat e saj në përbërje të gjithësisë së pashkëputshme.

„Gjërat e prekshme janë mashtruese ngaqë i nënshtrohen një tjetërsimi të vazhdueshëm“, do të theksojë sa e sa herë dhe kjo pasqyrore fare qartë qëndrimin e patundur ndaj asaj që merrej për botë e pranishme, rrethimin e së cilës ai e kuptonte në përputhje me ndërlydhjen e brendshme që vendoset me të, e cila thoshte se duhej t’i shërbente plotësisht të më së mirës sovrane, ngritjes së saj deri në qëllimin më të lartë, e jo kënaqësisë së përdorimit a shpenzimit ditor, të ngjashëm me atë preokupimin e përheshëm, ngaqë mbi këtë prirej thuajse ndërtohen të gjitha përfytyrimet e përfitimeve dhe të ndryshimeve, por edhe të luftës për pushtet, që, për ta përvetësuar sa ma shumë dhe për ta ushtruar sa më dhunshëm, nuk ngurrohet për të marrë në ndihmë edhe librat e shenjtë dhe porositë e tyre të njohura, me të cilat botës i vihet kufiri shpirtëror dhe hapësinor.

Mbase, te kjo pikëpamje e ka burimin edhe qëndrimi i tij i njohur rreth asaj *me ditë, me qenë dhe me pasë*, si gurë themeli të dëshmimit të përgjithshëm dhe të gjithanshëm, për t’u marrë vesh më vonë e gjithë kjo në saje të atyre shënimeve të gjetura në hapësirën e të çmendurve, me ç’rast do të ndalet te kundrimi i atyre çështjeve që i duhen formimit të asaj mendësie të lirë dhe të ngritur që të mbajë hapin me vlerat e qëndrueshme gjithëkohore, rreth të cilave Pal Bardhi, që në fillim të këtyre shpalimeve, gjithnjë duke ndier kobin që do ta gjejë atë dhe vendet e Përdrinit, me plot gojën do të thotë: se nuk i vinte keq pse për atë ndijim të jashtëzakonshëm shpirtëror mund të ndëshkoheshim aq rëndë dhe aq pamëshirshëm, (ai e krahasonte këtë me një lartësim që vështirë përshkruhej me fjalë të thjeshta), por ishte për keqardhje të madhe pse ai zhvillim ndërpritej ashtu dhunshëm dhe kush e di sa kohë do t’i duheshin për t’u rikthyer, pa marrë parasysh se atij sërish do t’i paguhej një tagër i madh, të

cilin do ta shohë si fatalitet të asaj që merret për përsëritje të së njëjtës, por e mira e së cilës, thoshte ai, është pse çështjet përherë i kthente tek e para, te nisma, gjë që në atë rreth, ndodhja e së njëjtës, shfaqej si rikthim dhe ribërje e pandalshme, me çka ushqej ai qarku i përhershëm i vazhdimësisë si ripërsëritje.

Ç'është e vërteta, çështja e ndërlidhjes me dritën e brendshme, si ndriçim shpirti që buron nga hyjnorja dhe sfida e saj, gjithmonë vepron, qoftë edhe pavetëdijshëm dhe është në gjendje që t'i bëjë ballë edhe asaj që mund të quhet dhunë e ushtruar me paramendim, siç ishte sjellja, me të cilën ai ishte mbajtur në një gjendje egërsie të plotë, pra ajo shfaqej si një çlirim që pashmangshëm ia hap udhën asaj që paraqet atë që mund të quhet mësim i hapur gjithëkohor dhe për të gjithë-mendësi e pakufishme botërore, që patjetër një ditë do të pranohet, meqë është e vetmja që edhe prirjet më të ashpra të rrënimit dhe gjithë ato që e ushqejnë të ligën, i kthen në energji krijuese, si pjesë të këtij rikthimi dhe ribërjeje të përhershme...

Kështu, siç do të shihet nga trajtesa „*Bota si vullnet dhe përfytyrim idesh*“, hetim i dritës së brendshme dhe kthimi i saj, (burim i pasosshëm që mund të pengohet a të anashkalohet përkohësisht, por assesi të ndalet), njëherësh shënon kapërcimin e domosdoshëm nga e veçanta (si sjellje) tek e përgjithshmja (si qëndrim) dhe anasjelltas, si pikëpamje e hapur e një preokupimi gjithënjëzësor, së cilës i duhet gjerësia dhe ideali, që, ndonëse e dinte se shqyrtimi i kësaj çështjeje aq të ndjeshme sa edhe të rëndësishme do t'i kthehej në kob, pikërisht pse prekte kufijtë e të menduarit, të përcaktuar që moti nga librat e shenjtë dhe mësimet që dilnin prej tyre si urdhra, edhe më tepër do t'i mbetej besnik, gjë që me atë që thoshte se ajo *me ditë*, njëherësh do të thotë *me pasë* dhe kjo *pasje e diturisë* do të thotë çlirim, lirim dhe pushtet i më të mirës, pra pikërisht kështu do të shpallë atë kredon shpirtërore të asaj që përherë ushqen dhe nxit lëvizjen drejt hapësirave, me synimin e gjithmonshëm të ngritjes dhe të lartësimit, pa marrë parasysh rrethanat dhe pengesat që i dalin.

Kur thoshte se „është një errësim i thellë, që duhet për t'u shpërndarë me mendje dhe dritë shpirti, për të shkuar atje ku ka vetëm ngritje dhe ngjitje që shpiejnë te pushteti i më të mirës dhe vendosja e perandorisë së saj...“, Mendim Drini nga derë e Bardhëve pranonte se drita e brendshme, të cilën e kishte rikthyer pas aq shumë e shumë mundimesh të njëpasnjëshme, nuk ishte më çështje e heqjes së një pengese, me të cilën çdo gjë kthehej te fillimi nga krijohet ajo rilidhja që mundëson njohjen dhe vetënjohjen, por ajo paraqitej edhe si pjesë e atij veprimi të domosdoshëm të ndryshimit të gjendjes, me çka bota shihet si një vullnet dhe përfytyrim idesh të përgjithshme, të hapura dhe gjithherë të shqyrtueshme, sfidën e të cilave duhej pranuar vetëm me anën e përcaktimit *me ditë*, me ç'rast kjo *me ditë* kthehet në *pasje* dhe *pasja* me atë *me ditë* bashkë me në *atë me qenë* kthehet në *qenie dhe vetëdëshmim qenësie*, porse jo secili është në gjendje dhuntisë së saj t'i përgjigjet a t'i nënshtrohet pikërisht pse kjo nënkupton një të menduar të thellë dhe të përhershëm, pasi ajo *me ditë* paraqet atë *pasjen shpirtërore* dhe dëshmon rrënjën e atij mbindërtimi të brendshëm shumështrësor të mendësisë së pashkëputshme, që është në gjendje të ndeshet, por edhe t'i kundërvihet herezisë dhe gjithë atyre që shfaqen si libër i mbyllur, si urdhër i ashpër, të cilave, si thuhet ditë e natë, nuk bën t'u shtohet as t'u mungohet gjë, meqë fjala është për porosi nënshtuese të krijuesit, të dërguara për t'u përqafuar dhe për t'u besuar pa dy mendje dhe deri në fund gjithnjë nën mbikëqyrjen dhe kërcënimin e ndëshkimit të bariut që ruan kopenë nga të papriturat...

”Ai që me ndihmën e asaj *me ditë* ngrihet lart e më lart dhe pastaj këtë *me ditë* e kthen në *pasje shpirti* dhe së andejmi shikon rrezet e diellit dhe gjithësinë, që shijon madhësinë e hapësirës dhe mrekullohet me të drejtë me të, nuk mund të bjerë poshtë, sepse në këtë mënyrë - me anën e të menduarit të pavarur, në përputhje me bindjen që, si pjesë e tërësisë së gjithësisë, secilit i takon detyra, por edhe përgjegjësia për ta parë dhe për t'u kuptuar vendi në të - do të thotë se i është afruar hapësirës së krijuesit dhe atje do të mbetet

përherë, qoftë edhe nëse ndeshet me stuhitë dhe të pabëra të tjera që i prodhon smira e vogëlsisë dhe mllëfi i saj i pandalshëm, që përhapet nga të gjitha anët dhe kërkon shpagim ndaj atyre që nuk u nënshtrohen prirjeve të saj, pra për të mbetur poshtë e më poshtë, si të nënshtroar...”

Me të njëjtin përkushtim Mendim Drini nga derë e Bardhëve do të theksojë se “ngritja është pjesë e vetëkuptimit të kuptimit që nis nga vullneti për lëvizje dhe kërkon ecjen përpara, jo vetëm si një dhunti, vrulli i së cilës paraqitet si shqetësim, por si ndijim i thellësisë, nga e cila, çdo gjë jashtë urdhrave, kufizimeve dhe ndalesave, çfarëdo qoshin ato, kthehet në një shtysë të pandalshme ngritjeje, ku mund të thuhet se ajo *me ditë* sjell tek ajo *me pasur* dhe *pasja si dituri* përcakton të *qenët* dhe *qenësinë* si gjendje të veçantë shpirtërore nga rrjedh edhe identiteti...”

Me siguri që ndijimi i kësaj shtyse të pandalshme - që në trajtesat e shumta të përfshira të “*Libri i dritës*”, por edhe në shkrime të tjera të gjetura në hapësirën e të çmendurve, do të quhet “*vullnet për ndijim të thellë dhe për ndryshime të përhershme*”, që i duhet të menduarit e thelluar, i cili vjen nga përcaktimi se “çdo gjë duhet parë si të hapur dhe si të ndryshueshme”, nuk ka si të mos kthehet në vullnet për fuqi, me të cilin “ecet përpara drejt lartësive, të cilat çojnë te hapësira e Perandorisë së më të mirës dhe përfytyrimi i saj si një cak madhor gjithëkohor dhe gjithënjëzësor”, e të tjera si këto, qoftë edhe si iluzion - te Mendim Drini i derës së Bardhëve do të hetohet në një mënyrë të veçantë, pikërisht nga shkak i veprimit të asaj drite të brendshme si ndriçim hyjnor, nga i cili ai ishte shkëputur dhunshëm nga jashtësia, por që me kohë gjithë këtë do ta zhdëmtojë me përcaktimin që me anën e ndijimit të përhershëm dhe nga brenda çështjet t’i kthejë tek ajo që merret si hapësirë e pakufishme shpirti, së cilës i duhet drita e mendjes për t’u futur në të, ku pastaj ndodh ajo ngritja dhe arrihen majat, për ta parë të tërën “si fron të lartësisë së përhershme hyjnore” dhe për të pohuar “se aty mund të hyjnë vetëm ata që me anën e asaj *me ditë* dhe *me ditë*, e cila kalon në etje të përhershme për *pasje* shpirti, lirohen nga mashtrimet e përditshme dhe nga ngacmimet e atyre, të cilat shkojnë e vijnë dhe që kryesisht joshin ata që kërkojnë rreth dhe hapësirë të mbyllur...”

Megjithatë, të menduarit për Perandorinë e më të mirës dhe vendosjen e pushtetit të saj, para se të kalojë në ide gjithëpërfshirëse, pra kjo rrjedhë e pandalshme e jetësimit të kësaj rruge të përhershme nënkupton njeriun e paepur, të pavarur, të lirë dhe që të gjitha këto t’i pasqyrojë me anën e hetimit, po edhe të shpalimit të unit, si ndijim i thellë i vetvetes, i cili shprehet pas një lufte të brendshme me të kundërtën e asaj që e pengon dhe, madje, e lufton atë për jetë a vdekje... Andaj, është fare e kuptueshme që edhe Mendim Drini nga derë e Bardhëve, ky sfidim do ta bartë nëpër ecejaket e këtij vetëshpalimi tepër të mundimshëm, ku lirimi prej mbërthimit të egërsisë ishte i pashmangshëm, si një çlirim me të cilin nuk ndryshoheshin vetëm gjendjet (nga ajo e egërsisë në njerëzoren), por edhe preokupimet themelore lidhur me zhvillimet e gjithëmbarshme, me të cilat duhej shpjeguar se ato ishin të mundshme dhe të domosdoshme, madje, pa marrë parasysh kufijtë e vendosur nga ajo që ishte shpallur herezi dhe të pabëra të tjera që i kishin paraprirë kësaj...

Se ky ndijim ishte pjesë e një tërmeti të veçantë, dridhjet e të cilit sikur nuk kishin fund dhe se do të vazhdonin pandalshëm, fillimisht kjo do të shihet me rastin e thithjeve të zanoreve që dukeshin si të humbura, pra të atyre që në hapësirën e errët të nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe shpërndaheshin si kundërpërgjigje ulëritjeve dhe çirrjeve lemeritëse, ku, pas pranimit dhe baraspeshimit me kundërshtitë, jo vetëm që do të mundet ajo që prej tij do të quhet “kafshë e zezë, ose errësim” dhe mbërthimi i saj i tmerrshëm me të cilin synohej mbetja e përhershme në pronësi të egërsisë, (pikërisht aty ku duhej të ngatërrohej kufiri midis njeriut dhe kafshës, midis krijesës së ndërgjegjshme dhe asaj të pavetëdijshme), por, si do të shihet më vonë, kur do të rikthehet, ai do të bëjë të ditur se bota, në të cilën jetohej, nuk ishte as e rrudhur dhe as me kufij të caktuar, siç paraqitej, (që nuk duhej të prekeshin e të tjera si këto), por ajo ishte tepër e madhe, tepër e hapur dhe se hapësira e saj

ishite e atillë sa të provohej përherë ngritja kah lartësitë, kah ajo që paraqet Perandorinë e më të mirës, e jo kufizimet, të cilat e kthejnë atë në një rreth të mbyllur me vuajtjen dhe mëshirën si shpëtimtare, ku pastaj kërkohet, por edhe krijohet, i përuluri dhe i përkuluri, shërbëtori besnik i devotshëm...

Që ndeshja me atë „kafshën e zezë a errësimin“ nuk ishte as e lehtë as afatshkurtër, por para së gjithash një luftë e mundimshme me vetveten, kjo do të hetohet qysh në fillim, kur nga përfundimi i shfaqjes së dritës vetëm si ndryshim kohor dhe asgjë tjetër (ai nuk kishte mundësi fare ta hetonte këtë në atë errësim të thellë), atij i kthehet tërbimi, që e shfaqte me çirrje të thella, me të cilat dukej se zbrazej, por njëherësh edhe mbushej dhe që në atë garë të rëndë do të ndodhë ta heqë litarin, të cilit nuk i ndahej, me çka do të bëjë hapat e parë, me të cilët do të nisë ajo kthesa e madhe e lirimt nga mbërthimi i egërsisë, (ndonëse më vonë ai do ta quajë “ndijim tepër të vështirë kuptimësor”, të domosdoshëm për vetëkuptim), megjithatë, e gjithë kjo sikur do të marrë kahun e shpalimit të prirjeve mbinjerëzore, të atyre që atë do ta bëjnë të veçantë, por që ai përherë dëshironte t’i shihte si të natyrshme, që vetëm duhet për t’i ushqyer me shpirt dhe mendje, me ç’rast asaj *me ditë* dhe vetëm *me ditë* i nënshtroheshin të gjitha, sa të thuhej se ajo „*me ditë - paraqet fuqi dhe pushtet...*“

Me këtë rast vlen të thuhet se çështja e shpalimit të prirjeve mbinjerëzore, si dhe pasqyrimi i tyre, do të gjejë një vend të veçantë te një pjesë e atyre shkrimeve të gjetura në hapësirën e të çmendurave dhe kjo do të theksohet veçanërisht si preokupim i përhershëm i atij të menduari për ngritjen e vazhdueshme që mund ta bëjnë vetëm ata që ia dalin që, me anën e *diturisë-fuqi-pushtet*, të shkëputen nga kthetrat e asaj që quhet *e vërtetë e detyrueshme*, e cila kthehet në urdhër dhe në dhunë, madje, pa marrë parasysh se shfaqet e veshur edhe me mbulesën e librave të shenjtë dhe, madje, madje si fjalë krijuesi!

„Mbinjeriu është i domosdoshëm dhe i pashmangshëm. Atë e krijojnë shqetësime të mëdha dhe të pandalshme, të cilat, për t’u hetuar, por edhe për t’u nxjerrë si shpalime nga thellësia, kërkojnë përkushtim të jashtëzakonshëm, të cilin janë në gjendje ta bëjnë vetëm të veçantët, ata që në mendjet, po edhe në supet e tyre, në saje të kësaj ngritjeje që arrihet me anën e *diturisë-fuqi-pushtet*, ia dalin të kuptojnë se bartin trashëgiminë e hyjnore dhe se me ndijimin dhe shpalimin e kësaj dhuntie, që gjithsesi duhet të ndodhë, pa marrë parasysh nëpër ç’vështirësi kalon, qofshin ato edhe ndëshkime të tmerrshme, mbajnë përgjegjësinë për fatet e gjithëmbarshme të njerëzimit...“

Ky theksim nga shkrimet e mbetura, që ishte i ngjashëm me ato që do t’i pasqyrojë çastin kur do t’ia dalë t’i sajojë mendimet e para, nga koha e qëndrimit në hapësirën e kështjellës së Rekës së Keqe, ndonëse dukeshin si dridhma trandjesh të thella, megjithatë ato paralajmëronin atë kthesën e madhe që nuk do të ketë të ndalur.

Sidoqoftë, ai çast i paharrueshëm i nisjes së kësaj lëvizjeje, kur ai do të shkëputet nga pjesa errët e rrasur për murin fundor drejt shkallores, e cila shënonte ndryshimet e shtresimeve të brendshme, që dukeshin fare të pahetueshme, ishte më shumë se një ballafaqim hapësinor, që do të shpinte tek ajo që mund të merrej si nismë e asaj ndërlikohjeje të domosdoshme shpirtërore me të madhërishten. Sepse, në atë kapërcim, edhe ulëritja, edhe çirret që e shoqëronin, sikur ishin pjesë e këtij ndijimi, që mund të thuhet se kishte ngjyrimin e qartë të shfaqjes së një mundimi, si gjësim a çfarëdo qoftë tjetër, po që i duhej afria, por edhe guximi i të shprehurit bashkë me atë të të kuptuarit, me të cilën *paralajmërohej shfaqja e njeriut të veçantë*, qoftë edhe si *mbinjeri*, madje, i cili, përveç vetëdëshmimit të jashtëzakonshëm ndaj zhvlerësimit të gjithë asaj që deri atëherë njëanshëm jepej si vlerë e përhershme dhe e përbotshme, kishte për detyrë të bënte të ditur për fuqinë e ndryrë, të cilën duhej liruar nga kthetrat e pafuqisë, në të cilën qëllimisht ishte ndryrë dhe duhej të mbahej përgjithmonë peng e rob i saj dhe të tjera si këto, pa marrë parasysh se hetimi dhe pranimi i mësimave të tilla kthehet në një kob të tmerrshëm.

Andaj, përballë kësaj përpjekjeje çliruese, që kërkohet kësisoj, edhe klithja e pandalshme bashkë me ato që e shoqëronin, sikur ishte e atillë, e cila pak nga pak do të

nxirrte në pah shprehjen e mëdyshjes, e cila, ndonëse e paqartësuar sa duhej, zgjatej e përzgjatej dhe, sa më shumë që ndodhte kjo, i gjithë përvijimi merrte trajtën e zbrazjes së një mundimi të brendshëm, i cili nuk mund të kuptohej ndryshe veçse lirim nga pesha e errësimit dhe nga ngarkesa të tjera, të cilat barten që nga krijimi dhe mund të mbeten të përhershme nëse i nënshtrohemi barrës dhe mbërthimit të njëanshëm të tyre.

Kështu, me atë përpëlitje të thellë gjëmuese, që për një kohë të gjatë nuk i ishte hequr nga goja, krijesa Mendim Drini nga derë e Bardhëve, i ishte nënshtuar gjendjes së hetimit të asaj mëdyshjeje qenësore dhe, në saje të ngritjes së saj deri në një shpalim të hapur, të cilin duhej shprehur qoftë edhe me anën e tingëllimës së çirreve të ashpra, të nxjerra nga turbullira e thellësisë, prej së cilës ai përfundimisht do të largohet nga pjesa e skajshme e bodrumit të errët të kështjellës së Rekës së Keqe për t'iu ngjitur shkallores së parë, (pas një stine të gjatë, që do ta quajë “kohë e kuptimit të vetëkuptimit dhe lumi i diturisë, do t'ia hapë rrugën pasjes dhe pastaj pasja shpirtërore do të derdhet në detin e të qenët”), pra, në atë kapërcim përgjithmonë do të përfundojë te pjesa e mesme, që rrinte midis qilarëve të burgut dhe hapësirës që kufizohej me atë të të çmendurve, në të cilën ata që hynin njëherë nuk dilnin më.

Kjo lëvizje nuk ishte vetëm çështje vendi, por shumë më shumë se kaq. Sepse, në atë hapësirë të mbyllur, ku prej qindra vjetësh (më shkurt që nga koha e pranimit të saj si pjesë e mëvetësishme prej perandorit të parë të Bizantit që thuhej se vinte nga këto anë) ruheshin regjistrat e vendit, bashkë me pergamenat e ndryshme, si dhe emblemat, të cilat sikur nga koha e vazaliteteve të njëpasnjëshme ishin të gjykuara të mbeteshin në atë errësim për të dëshmuar kahun e mbijetimit të vështirë dhe gjithë ato që i duheshin atij gjallimi gjithë nëpërkëmbje që kërkonte përshtatja e vazhdueshme, Mendim Drini nga derë e Bardhëve kishte kaluar gjithsej katërmëdhjetë vjet dy muaj dhe tri ditë, nga ato pesëmbëdhjetë vjet tre muaj dhe tri ditë qëkur ishte shfaqur i lidhur për blinin e sheshit tonë përderisa atë ditën e kobshme me lagështi vjeshte kushedi se si nga porta e skajshme thuhej se kishte dalë fare i pavënëre dhe, meqë nuk shihte, kishte ecur vetëm drejt dhe pikërisht kjo e kishte çuar kah pjesa e lumit, mu tek ajo rrëpira e ashpër dhe e thellë, ku, pas asaj përplasjeje, edhe kishte gjetur vdekjen (ani pse dihej që ajo derë fare e papërdorur dhe gjithë ndryshk, të cilën, për ta luajtur sadopak, duheshin mbi dhjetë veta, për herë të fundit ishte hapur para tetëmbëdhjetë vjetësh, kur prej andej ishin nxjerrë fshehtas disa misionarë katolikë, të cilëve u kishin rënë në fije priftërinjtë ortodoksë, të cilët, po t'i kapnin, do t'i digjnin në turrë drunjsh, siç veprohej atëbotë me kundërshtarët që shiheshin si armiq të përбетuar dhe kurrqysh ndryshe).

Atyre viteve të kaluara në atë terrimin e pjesës së mesme të hapësirës së nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe, kthinat me lagështi lidheshin gjithandej me shkalloren dhe krijonin një si labirint, i shoqëruar me pergamenat, regjistrat, emblemat dhe, mbi të gjitha, me lakuriqët që ishin të vetmet krijesa që atij lagështimi ia hiqnin insektet e tepërta dhe gjallesat e tjera të dëmshme, sikur doemos t'u duhej mesokoha për të arritur deri tek ai qetësim i rrjedhshëm i atij pasqyrimi të thellë dhe të pandalshëm shpirtëror, (ai përfundimisht do të prishej atë ditën e kobshme me lagështi vjeshte, të cilit i ishte dashur shqetësimi i kapërcimit të pjesës së shkallores), pra atij zhvillimi të pandalshëm njësoj do t'i duhej edhe ajo stina e vetme, si kohë e kuptimit të vetëkuptimit, ku do të ndodhë ai sqarimi midis *unit* si *njësh* dhe *shumësisë*, e cila do të kalojë nëpër atë shprehjen e domosdoshme të vetëdëshmimit *jam* dhe *jemi*, me të cilën mund të thuhet se fillonte koha, të cilën ai do ta quajë të pasosshme dhe të pandalshme, njëherësh e parë edhe si kohë e së ardhmes, e cila do të spikasë gjithë madhështinë e shpirtit dhe të mendjes së krijesës Mendim Drini nga derë e Bardhëve, që për ato katërmëdhjetë vjet dy muaj dhe tri ditë kishte shënuar njërën ndër ngjarjet më të rëndësishme, jo vetëm për vendet e Përdrinit, por edhe për mbarë hapësirën e botës së Arbrit, vula e së cilës, ndonëse do t'u kthehej në mallkim, që do t'u përplasët pandërprerë, njëkohësisht do t'u shndërrohet në një emblemë njohjeje dhe vetënjohjeje, e cila si kujtesë do t'ua ndriçonte rrugën edhe kur kjo dukej e pamundshme dhe fare e pabesueshme...

Kur thuhet kështu, sigurisht që mund të ngjajë sikur me dashje anashkalohen ato ngjarje të ngjeshura dhe tepër shqetësuese, në të cilat atbotë thuajse detyrimisht ishin përfshirë edhe vendet e Arbrit, të shkapërderdhura nëpër principata të ndryshme, mbi të cilat me qindra vjet rëndonte kufiri i ndarjes së kryqit si një fatkeqësi që nuk u hiqej dhe që pothuajse ishte kthyer në një ndarje bote, ku gjithsesi duhej dalluar dy përpjekjet e gjata të normanëve, që në emër të rikthimit të tokës së shenjtë, ishin munduar t'i përdornin kryqëzatat për vendosjen e kryqit nën mbikëqyrjen e përbashkët, të tillë siç ishte në kohën para ndarjes së tij që prej katërqind e sa vjetësh dhe me këtë botën perëndimore ta shtynin tutje sa më thellë në Lindje, qoftë edhe me çmimin e rrënimit të ngrehinës së Bizantit, së cilës, nga përçarjet e gjata nga brenda dhe luftërat e pandalshme për pushtet, tashmë nga të gjitha anët i pikonte çatia dhe ashtu si shfaqej, me të drejtë paraqiste një arsye më shumë për një veprim të tillë.

Siç do të shihet nga ngjarjet që do të pasojnë, shfaqja e krijesës Mendim Drini nga derë e Bardhëve, i lidhur për blirin e sheshit me ulëritjet e thella si prej kafshe të egër, si dhe të gjitha ato që do të ngjajnë në hapësirën e nëntokës së errët të kështjellës së Rekës së Keqe për pesëmbëdhjetë vjet tre muaj dhe tri ditë, jo vetëm që për nga koha do të puqen me atë zhvillim të jashtëm të botës së kryqit, porse me ato që ishin thënë prej tij rreth Perandorisë së më të mirës dhe vendosjes së saj dhe që më vonë edhe ishin shkruar, (pa marrë parasysh se një pjesë bukur të madhe të shkrimeve të gjetura në hapësirën e të çmendurve u mungonin pjesë të tëra), këtyre veprimeve sikur njëherësh do t'u paraprinte dhe madje do t'i arsyetonte dhe që, kur e gjitha shikohet mirë e mirë në përputhje me ato ngjarje dhe me pasojat e sjella prej tyre, mund të merret si një shkas më tepër që ai duhej ta pësonte siç e pësoi, bashkë me vendet e Përdrinit, ngaqë kundërshtarët e ndryshimeve, që mund të merret me mend se err e terr me vëmendje të madhe kishin përcjellë gjithë ato që kishin dalë prej tij, nuk e kishin pasur të vështirë të hetonin ngjashmëritë midis atyre që ai thoshte rreth Perandorisë së më të mirës dhe vendosjes së saj, si një domosdoshmëri me të cilën botës do t'i hiqej qafe mallkimi i ndarjes, me çka njëkohësisht pushonin edhe ato mësimet që e kishin krijuar atë dhe e kishin bërë thuajse të pakalueshëm.

Edhe pse Mendim Drini nga derë e Bardhëve asnjëherë nuk e kishte përmendur kryqin, as ndarjet brendapërbrenda tij, që kishin pasur pasoja të rënda, e as që kishte zënë ngoje ndonjëherë librat e shenjtë, me të cilët mund të thuhet se kurrën e kurrës nuk kishte pasur fërkime, qofshin ato edhe ndër më të rëndomt, (në atë hapësirë të errët dhe të mbyllur ato nuk gjendeshin, siç nuk kishte gjësind tjetër përveç ndonjë pergamene të pluhurosur, ose regjistra të ngatërruar të pronës), megjithatë, mendimet e tij për Perandorinë e më të mirës dhe kohën e saj, e cila thoshte se do të paraqesë një hapësirë të përbashkët me një ngrehinë të madhe, së cilës i duhet ideali i ngritjes së përhershme kah lartësitë, siç ishin edhe ato mësimet për librin e hapur, që përherë duhej të mbetej i tillë, e të tjera si këto të shprehura në "*Librin e dritës*" dhe në shkrimet që do t'i hartojë gjatë kohës së mbylljes së patundshme, (për fat, masakrës së tmerrshme do t'i shpëtojnë në saje të fshehjes në dhomën e të çmendurve), mund t'u shërbenin mrekullisht atyre që normanët, me anën e vringëllimës së armëve, i thoshin për një perandori me një perandor, me një libër dhe me një kurorë të fuqishme, por të përbashkët, që, ndonëse i kishin për qëllime të shtrirjes së pushtetit të tyre deri aty ku ai mund të fuqizohej pafundësisht dhe mendohej se ashtu bëhej i gjithëfuqishëm dhe i përhershëm, madje, në të vërtetë mund të shkonin në atë drejtim që të krijonin rrethana me të cilat përçarjeve të njohura do t'u jepej fund, qoftë edhe me përdorimin e njëanshëm të dhunës së më të fortit, pra të atij që kishte parasysh hapësirat si pushtet, në vend të rrudhjeve, të cilat tashmë ishin kthyer në realitete të padurueshme dhe rrënuese.

Dikush madje mund të thotë se ato që mendja e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve do t'i blujë gjatë atyre katërmëdhjetë vjetëve dy muajve dhe tri ditëve në pjesën e mesme të shkallës së kështjellës së Rekës së Keqe në errësirën e thellë, ku përpëlitej vetëm flaka e një pishe të tymosur dhe asgjë tjetër, pra si të mbyllura fare, jo vetëm që nuk kishin të bënin me njëmendësinë, por as që paraqitnin farë rastisjeje me ato që ndodhnin haptas dhe fshehtas tutje

mureve të saj, përveçqë mund të ishin pjesë e shkallimeve mendore të atij që ka pasur fatin e zi që jetën ta fillojë i lidhur si kafshë në ndonjë shtallë të errët, fare i vetmuar dhe, mund të merret me mend se çfarëdo ndryshimi që lidhet me përballimin e një gjendjeje të tillë, pashmangshëm nxit të menduar të natyrshëm, qoftë edhe si përfytyrim fare i thjeshtë, për të kundërtën, i cili, në rastin e dhënë, është drita dhe hapësira si një domosdoshmëri, të cilën duhej ndjekur dhe kërkuar me çdo kusht, në mënyrë që së paku të shijohej njëmendësia dhe përmasat e saj të rëndomta, me çka mund t'u mbylleshin rrugët lajthitjeve dhe shkitjeve të tjera që sjell mungesa e përjetimit të saj...?

Me siguri se edhe ata që e kishin sjellë dhunshëm në atë gjendje, që nuk përjashtohet mundësia që për ndonjë arsye të caktuar kishin dëshiruar të mbetej si një centaur i shëmtuar (kafshë-njeri) dhe ashtu ta kthenin në një shëmbëllesë për ta përdorur për kushedi se çfarë qëllimesh dhe të tjera veprime si këto, do të kishin dëshiruar që kahu i atij zhvillimi të mbetej në suazat e parashikimeve të tyre, me ç' gjë do të dëshmohej se rrethanat përcaktojnë zhvillimet, e jo e kundërta.

Por, ç'e do që krijesa Mendim Drini nga derë e Bardhëve, gjatë atyre pesëmbëdhjetë vjetësh tre muajsh dhe tri ditësh, sikur kishte kapërcyer të gjitha parashikimet, qoftë të atyre që e kishin bërë të tillë dhe e kishin lejuar t'ia shihnin sjelljet, (mund të merret me mend se e kishin përcjellë me vëmendje të madhe dhe në fund edhe e kishin vrarë), qoftë të atyre që e kishin marrë nën mbikëqyrje dhe e kishin pasur të qartë se paraqitja e tij lidhej me një sprovë të jashtëzakonshme kuptimi dhe vetëkuptimi, që, ndonëse mund t'u kthehet në kob, por që një zhvillim i tillë pa marrë parasysh se nga shkonte dhe çfarë çmimi duhej për t'i paguar, ishte i pashmangshëm në rrugën e gjatë drejt vetëdijesimit (kështu kishte ndodhur çastin që ai do të gjendet i vdekur te lumi dhe ishte më se e qartë se për pasojë kishte një vrasje qëmoti të paraparë dhe të paramenduar të kryhej si e tillë...)

Sikur të ishte për t'i dhënë udhë të përhershme kësaj hamendjeje, si dhe shumë e shumë të tjerave që do të mbesin të hapura, Mendim Drini nga derë e Bardhëve, kahun e këtij zhvillimi do ta paralajmërojë çastin që do të kalojë në pjesën e mesme të shkallores së kështjellës së Rekës së Keqe dhe aty, pas shumë e shumë mundimesh, pas shumë e shumë çirjesh lemeritëse, të cilave do t'u paraprijë ajo kundërvënie e gjatë midis zanoreve nga jashtë dhe bashkëtingëlloreve nga brenda, pra kur ato çuditërisht do të ndërlidhen harmonishëm, do ta thotë atë *jam* - si një gjësim të thellë nga brendia, për ta nxjerrë si pjesë të *uni-it*, që do ta shpalojë vazhdimisht dhe thuajse pabesueshëm me anën e një gjuhe tejet të pasur, gjithë larushi mendimesh, që ngjanin të rridhnin pareshtur nga një burim i pashtershëm, tepër i madh, me të cilat ai qysh në fillim kishte lënë për të kuptuar se vinte nga një e djeshme e largët, që mund të merrej edhe si e nesërme e djeshme dhe ndryshe-ndryshe në përputhje me kundrimin që i bëhej, që, sidoqoftë, ai e quante kohë të përhershme, të pasosshme dhe se ashtu si fliste, me dashje e kishte anashkaluar të sotmen, të cilën jo vetëm që nuk e pranonte, porse, për më tepër, dëshironte ta përjashtonte fare, si diçka që nuk ishte dhe as që duhej të ishte, me çka mund të thuhet se në njërin anë ai dëshironte të hiqte çfarëdo dyshimi se ishte pjellë e rrethanave të kushtëzuara e të caktuara, që u nënshtroheshin qëllimeve të mbikëqyrura dhe detyrimeve të tjera, pa përjashtim, çfarëdo qofshin ato, dhe në tjetrën anë, që të bënte të ditur se ishte i veçantë, se ishte i pandalshëm dhe i përhershëm madje, personifikim i një kohe që nuk u nënshtrohej matjeve të rëndomta...

IV

Po, cila ishte ajo koha e përhershme, koha e pasosshme, ose koha e Perandorisë të më së mirës me fitimtarin e madh, që prej tij, më vonë, do të quhet herë Iliri e lashtë, që vinte nga vendet pellazge, e herë Iliri e re, ndërsa herë-herë vetëm Liri me perandorin Aleksandër, i cili ndonjëherë do të përmendet edhe Lekë, Iskënder dhe Skëndermadh, rreth së cilës fliste Mendim Drini nga derë e Bardhëve, mendime këto që, siç do të shihet, do të gjejnë pasqyrim në ato shënime e gjetura në hapësirën e të çmendurve dhe mund të thuhet se kishin mbetur të

shkruara vetëtimthi, sikur të ishin pjesë e ndonjë zbrazjeje të madhe e të jashtëzakonshme, e cila vjen nga shkrepja e rrufesë dhe assesi ndryshe?...

Ishte ajo përnjëmend një e djeshme e largët, që mund të ishte edhe e nesërme e djeshme dhe ndryshe-ndryshe, për ne fare e pakapshme, ngaqë shfaqej si e panjohur pikërisht pse ishte shpallur e ndaluar, heretike dhe ishte dashur të harrohej dhe që, si e tillë, e parë si një mrekulli e vendosur në një kornizë të palëvizshme e të paarritshme, kthehej në diçka që vetvetiu përjashtonte përmasat e njëmendësisë apo fjala ishte vërtet për një pështjellim që i qepet atij, i cili pranon pushtetin e terrimit të madh, por vetëm si një gjendje kalimtare, me ç'rast, për ta përballuar, duhet ta ndriçojë me dritën e mendjes dhe të shpirtit përderisa t'i hiqen ato që e mbajnë të tillë, e që në përpjekje e sipër, nga pamundësia që t'i afrohet si duhet dhe sa duhet gjuhës së njerëzve, të thjeshtuar së tepërmi brenda kërkesave të së rëndomtës, ku fjalori i saj ishte shumë i rrudhur dhe thuajse i pamësuar për shprehje që shkonin tutje asaj që shihej turbullt dhe të tjerat si këto, sikur mbetej në ndokundjen e askundjes sonë, i dënuar me përpëlitje të pafundme mendore, që nuk shpinin tutje atij labirinti të madh?...

Te shënimi i gjatë, disa herë i ripunuar "*Bota si vullnet për fuqi dhe përfytyrim idesh*", që mund të thuhet se paraqet boshtin e tërësisë së "*Librit të dritës*", ai ndalet tek ajo që do ta quajë *Perandori e më të mirës*, ku jetësimin e saj e shihte një domosdoshmëri, me të cilën i hapen udhët gjithë asaj që merret si *vullnet për fuqi dhe pushtet*, e që rrjedh nga përcaktimi i përhershëm *me ditë* dhe *me ditë* i kthyer në *pasje shpirtërore*, ndijim ky i veçantë me prejardhje hyjnore, që duhet t'i nënshtrohet nxitjes së një lëvizjeje të përhershme drejt ngritjes që shkon drejt majave, me të cilën përjashtohen të gjitha ato që paraqesin të kundërtën, ku rëndom përfshihet shumica, pra turma, së cilës i mjaftojnë ato që i shkojnë gjallimit të thjeshtë dhe që ngandonjëherë do të quhen „masë“ dhe „të tepërt“, të cilët, jo vetëm që veprojnë sipas urdhrave, por edhe mendojnë sipas tyre dhe kjo madje u kthehet në veçori mbrojtëse dhe gjithçka tjetër, që shfrytëzohet për t'u dëshmuar prania e përhershme e bariut dhe e shkopit mbi kopënë.

Shikuar kështu, synimi i arritjes së përhershme, që bartet nga qëllime të larta, i kthyer në ideal, mbase e qartësonte sadopak atë që mund të merrej si shpjegim i përkufizimit të tillë të kohës së pambarim dhe përherë me ngjarje të përsëritshme, sado që nuk e lironte nga të panjohurat e tjera, të cilave u duhej një përcapje më e gjerë dhe e shumanshme që, në ato rrethana, me të drejtë mungonte.

Gjatë bisedës së parë dhe të vetme me Pal Bardhin, disa muaj pasi kishte kaluar në pjesën e mesme të shkallores, ku ruheshin përgamenat e vjetra, bashkë me regjistrat e vendit (aty do të mbetej gjithsej katërmbëdhjetë vjet dy muaj dhe tri ditë, gjithë derisa atë mëngjesin e parë të vjeshtës me shi të imët dhe me mjegull të dendur të ngjitur për grykën e bjeshkës, do të gjendet i vdekur te rrëpira e lumit) pra, me atë rast, ai kishte bërë të ditur se njihte vetëm një kohë, atë të *Perandorisë të më së mirës* dhe asgjë tjetër, që e quante të përhershme dhe të pandalshme (pa marrë parasysh se hetohej apo nuk hetohej prania e saj) dhe se ajo kohë, ashtu si shpjegohej prej tij, shprehte përmasat e pambarueshme të një mbetjeje shumëshiresore nga trashëgimia hyjnore dhe madhështia e saj, e cila, sa më shumë paramendohej, në saje të asaj *me ditë* dhe *me ditë* kapej edhe *si pasje shpirtërore*, ngjante në një zhvillim të pandalshëm, në diçka që nuk përfundon, por përherë plotësohet me ngjarjet e veta, të kapshme dhe të pakapshme, qofshin edhe me ato që mund të kthehen në mëdyshje të arsyeshme, të cilat, në të vërtetë, dëshmojnë se përsëritja e të njëjtës nuk është rastësi, por vazhdimësi.

Ndonëse Pal Bardhi ishte mrekulluar me ato që Mendim Drini nga derë e Bardhëve ia kishte thënë rreth kohës së *Perandorisë të më së mirës*, si dhe me fenomenin që ia kishte theksuar - se brendapërbrenda saj shfaqeshin të pasosshme - çështje shpirti, ku megjithatë ndodhte përsëritja e së njëjtës dhe pa denjuar që me asgjë të lërë as dyshimin më të vogël ndaj atyre që kishte dëgjuar t'i thuheshin, megjithatë, sikur të shprehte një dëshpërim ndaj

njëmendësisë, e cila shfaqej tjetërfare, thujtse përçapshëm kishte zënë ngoje mbylljen me të cilën përballloheshim dhe mungesën e shpresës që i duheshin përfytyrimit për kapërcimin e saj, duke e përkufizuar krejt këtë me një shprehje të figurshme : “Jetohet në një kohë të pakohë...”

Natyrisht se ishte e pritshme që ai do t’ia bënte me dije se nuk kishte kohë të pakohë, që pastaj të theksonte se kishte vetëm kohë që është e përhershme, që mbetet si e tillë në saje të ngjarjeve, pa marrë parasysh se a shihej si e sotme në të djeshmen, si e djeshme në të sotmen apo si e sotme në të nesërmen dhe kështu me radhë, gjë që prajshmëria me të cilën Mendim Drini i derës së Bardhëve i kishte folur rreth përmasave të asaj *që e kishte quajtur kohë, që mbetet e përhershme*, Pal Bardhit i kishin bërë aq shumë përshtypje sa kishte përjashtuar çfarëdo paragjykimi se bisedohej me atë, i cili deri para pak kohësh nxirrte vetëm çirje lemeritëse, të ngjashme me ato të kafshës së plagosur keqas, e që nuk dihej se a do të lirohej ndonjëherë prej një mbërthimi të egërsisë së tillë.

Mbase, këtu edhe duhet parë atë përpjekjen që gjatë asaj bisede *çështja e kohës*, megjithatë *të shihej si gjendje nëpër të cilën kalohej* dhe pashmangshëm në të të merrnin pjesë edhe ngjarjet dhe gjendjet dhe që kur kishte thënë se „sikur jemi të dënuar të mbesim si të pagënë fare“, Pal Bardhi kishte pasur mendjen tek ato që lidheshin me atë gjallimin tepër të vështirë, që kalonte nëpër sprovën e vasaliteteve të përhershme dhe që mbijetimi me anën e përshtatjeve ishte kthyer në një nënçmim të hapur, i cili në rrethanat e ndarjes së kishave dhe garës së tyre të pandalshme për pushtet, që bëhej në emër të njërit a tjetrit libër të shenjtë, (përherë duke u paguar një tagër të rëndë), kishte ndrydhur çfarëdo vullneti për ndryshime, qofshin ato fare të parëndësishme dhe që e gjithë kjo mund të shpjegohej me bindjen se nuk mund të ndodhte ndryshe veçse nënshtrim ndaj kësaj gjendjeje, me ç’rast nuk kishte *përsëritje*, por një si labirint i përhershëm, prej të cilit nuk kishte dalje.

Më tutje kishte dashur t’i thoshte diçka edhe rreth librit të mbyllur dhe asaj fjale të vetme, tutje së cilës nuk mund të shkohej dhe, po ashtu kishte dashur ta bënte me dije se e vetmja gjë që lejohej ishte shtirja e të qenët i kënaqur, që nuk paraqiste tjetër veçse nënçmimin e përhershëm, me të cilin duhej për të jetuar e për t’u mësuar me të dhe të tjera maska si këto, që nuk do të kishin fund, por ato i kishin mbetur të pathëna, si një gulfatje që edhe më shumë do t’ia stiste nënçmimin që ndjente kur mund të merrej me mend se ai prapë do t’i thoshte se nuk njihte libër të mbyllur, ngaqë nuk kishte të tillë, se ishte vetëm një mashtrim e shkuar mashtrimi dhe nuk pranonte fjalën *e vetme* dhe si *të fundit*, pa marrë parasysh se ç’kuptim shprehte ajo dhe nga vinte...

I ndrydhur nga një peshë e tillë mendjeje, për një çast, madje, kishte dashur ta pyeste se ku e shihte atë shtegun që do t’i shpinte tek ajo *që ai e quante kohë të përhershme* dhe të *pandalshme*, që megjithatë mbetet kohë nëse do të përfshiheshin në të dhe në ngjarjet e saj, dhe çfarë duhej bërë që të dilnin prej atij rrethi, që ishte si diçka pa kohë, ose jashtë kohe, i cili për ta quhej e sotme dhe hijgjë, madje dhe që merrej si e tillë ngaqë nuk kuptohej ndryshe, e të tjera si këto, që nuk do të kishin fund, po kishte hequr dorë sapo e kishte pasur të qartë se ai njëherë e mirë ia kishte bërë me dije se as që njihte kohë tjetër veç asaj që thoshte se ishte kohë e përhershme që mbetet kohë, me Perandorinë e më të mirës dhe perandorin fitimtar dhe aq i bënte për ato që ia kishte thënë rreth asaj kohe të pakohë, në të cilën gjendeshin sikur ta kishin mallkim dhe të tjerat që nënkuptonte ajo nëpër të cilën zvarriteshin mundimshëm dhe përherë i paguanin tagër të rëndë.

“Është një profet i çuditshëm që nuk njeh dhe nuk sheh tjetër përveç ardhmërisë, e cila sikur ndodhet në atë sjelljen dhe përsjelljen e përhershme kah hapësirat dhe lartësitë dhe ushqehet me boshtin e vet që, ndonëse duket e pakapshme, megjithatë të menduarit për të do të thotë besim, do të thotë shpresë...”

Të menduarit për besimin dhe atë që do ta quajë shpresë, Pal Bardhit sikur i kishin kaluar në një tundim të thellë, që pak nga pak ia hiqnin atë peshën e rëndë të asaj ngarkese që i vinte nga ato mësimet që përjashtonin çfarëdo qoftë tjetër përveç atyre që lidheshin me

mëkatin e zanafillës, të cilit i detyrohej pendimi dhe falja e përhershme si mëshirë, brenda suazave të cilave gjithnjë duhej për t'u sjellë dhe duhej kërkuar shpëtimin dhe shpëtimtarin, pa më të voglin dënjim që t'u shtoej a t'u mungonte gjë.

Nga kjo përpëlitse e rëndë me atë barrë dhe me të panjohurat e saj, Pal Bardhi do të lirohej kur do t'ia pranojë vetes se ajo që shpinte drejt ardhmërisë ishte vetëm një rrugë, e cila kalonte nëpër atë të përkushtimit të përhershëm për t'u ngjitur sa më lart dhe jo lutja për shpëtim nga gjëkundi dhe nga dikush, pa marrë parasysh se ato shoqëroheshin edhe me frymën e shpresës dhe të besimit në të.

Ky mendim, që nuk do t'i ndahej kurrë dhe që i kishte mbetur i ngrirë në kokë, sikur i ishte kthyer në një bindje që edhe gjykimin - që na priste dhe nuk kishim sesi t'i iknim dhe, siç do të shihet, si ndëshkim do të shfaqet po atë ditën e varrosjes së Mendim Drinit nga derë e Bardhëve, pra masakrën e tmerrshme dhe atë që do ta përcjellë - ta shihte dhe ta merrte madje jo si kob, por si një sprovë të domosdoshme të derdhjes së të ligës, zbrazje të egërsisë dhe të pabërave të tjera, me të cilat duhet për t'u ballafaquar, me ç'rast pastaj nga ai përcaktimi *me ditë* dhe vetëm *me ditë* vjen ajo *pasja shpirtërore* dhe shërimi i domosdoshëm, si ringjallje, rikthim, rilindje dhe çka jo tjetër, me të cilën i hapeshin dyert jetësimit të ëndrrës rreth *Perandorisë të më të mirës* dhe përfshirjes në të, me çka besohej se merrnin fund telashet e ndarjes së botës dhe të atij kufiri të ashpër që na kishte rënë përsipër dhe nuk na ndahej dot...

Por, ndonëse me kalimin e kohës, ai mendim, i nxjerrë ashtu gjithë mëdyshje të frikshme, në pamundësi që të përmbushej me ato që nënkuptonte sendërtimi i tij, sikur humbte gjymtyrët bashkë me ngjyrimin shpresëdhënës dhe nuk ishte në gjendje të ruante ato që i duheshin joshjes së çfarëdo përfytyrimi, me të cilin ai pareshtur duhej të ngushëllohej, megjithatë, edhe si i tillë, do të mjaftojë që Pal Bardhin ta ushqejë e ta ushqejë sikur të ishte fjala për diçka, pa të cilën kurrsesi nuk bën.

Ato që thoshte Mendim Drini nga derë e Bardhëve, bashkë me ato që do t'i shkruajë vetëtimthi në prag të shfaqjes së masakrës së tmerrshme, sikur të ishin një zbrazje e jashtëzakonshme rrufeje dhe që për fat të madh do të ruhen në saje të fshehjes së tyre në dhomën e të çmendurve, pamëdyshje se atij shurdhimi, nëpër të cilin kalonim, ia kthenin sado pak shpresën se, jo gjithçka e atij gjallimi tonë të vështirë ishte e humbur, se jo gjithçka kishte qenë e kotë, e të tjera si këto, pa marrë parasysh se pas pak do të pasojë ajo ploja e gjakut dhe përplasja e saj e tmerrshme, që do të na kërcënojë me shfarosje dhe mund të thuhet se e kishim si ndëshkim pikërisht pse i ishim nënshtruar atij ndijimi që lidhej me ato të cilat mendjes dhe shpirtit tonë i vinin nga mësimet e shpallura kaherë si heretike, që përhapeshin nga hapësira e errësimit të kështjellës së Rekës së Keqe kur më së paku pritej dhe duhej të ishin pikërisht të tilla që t'i ndihmonin asaj ringjalljeje a rilindjeje, e cila bëhej e mundshme me anën e atyre që tashmë kishin kaluar në kujtesë të pashlyeshme dhe doemos se ishin të na bëhej me dije kush ishim, ku kemi qenë dhe ku mund të shkonim...

Shumë kohë më vonë, i rrasur diku në një kënd të hapësirës së të çmendurve, me ato shkrime në dorë dhe me kujtimet e shthurura që kokës sime i sillnin pareshtur shqetësime, në tërësi i isha nënshtruar asaj bindjeje, edhe pse gjykuar në bazë të asaj që kishte ndodhur, duhej menduar ndryshe, së paku përderisa të përballoheshin rrethanat që na kishin çuar buzë asgjësimit (nëse kjo përnjëmend do të ndodhte ndonjëherë ?...)

Por, pikërisht në atë ajgëtim të pandalshëm me atë që megjithatë njëmendësisë sonë të trishtë ia jepte përmasat e hapësirës së një labirinti të pakapërcyeshëm, nga dukej se nuk kishte shpëtim, çuditërisht ndonjëherë dhe për pak, si një përhitje, hetoja kapërcimin në atë kohën e pandalshme dhe të pasosshme, rreth së cilës fliste Mendim Drini nga derë e Bardhëve, që Pal Bardhi i kishte mbetur e ngrirë si shpresë dhe ardhmëri, tek e cila duhej mbështetur, pa marrë parasysh se të shumtën e herëve përkonte me ndonjë ëndërr vere dhe ngjashëm me të dhe e gjithë kjo ndodhte në saje të shfaqjes së një perdeje të sedeftë, e cila në

një si shkallore të madhe të gurtë, të ngjashme me atë të rrafshnaltës së Urës së Shenjtë, me ngritjen dhe uljen, shpejt e shpejt hapte një skenë, ku kalimthi dukej se ngjarjet paraqiteshin herë në të djeshmen e nesërme, herë në të nesërmen e djeshme, si një përsjellje që kishte për qëllim të bënte të ditur atë zhvendosjen e përhershme nëpër të cilën kalohej dhe, në një kapërcim të këtillë thuajse marramendës, në pamundësi që të përballohej shpëjtësia e lëvizjes, mbetej prapa jehona e disa pjesëzave të shpërndara, që pastaj, në një si shtrirje të pandalshme, sikur formësonin diçka, si kuptim të papërfunduar a disi ngjashëm rreth të *perënduarit lajmëtar*, pra të shfaqjes së atij përfytyrimi, ku qëllimi lidhet me idealin dhe atë përherë e rikthen dhe e rikthen në paralajmërim të vazhdueshëm, të cilit nuk mund t'i iket edhe po u dëshirua për t'iu shmangur, që shpejt davaritet duke lënë pas sfidën e atij shpalimi që duhej ndjekur me mendje...

Natyrisht se kësaj ndjekjeje të pandalshme mendore më së shumti i ndihmonin pikërisht shkrimet e lëna prej tij, të cilat, ndonëse të shkapërderdhura dhe jo rrallë me shkëputje të shkaktuara nga dëmtimet e pashmangshme gjatë qëndrimit në dhomën e të çmendurve, ku mund të merret me mend se shumë nga fletët ishin përdorur për çkamos, megjithatë, edhe si të tilla, ato mundësonin atë ndërlidhjen, e cila gjithsesi kthente te hapësira e errët dhe e mbyllur e nëntokës së kështjellës sonë, ku Mendim Drini nga derë e Bardhëve kishte kaluar ato pesëmbëdhjetë vjetët tre muajt dhe tri ditët me kthesa tepër të forta që nga lirimi prej gjendjes së egërsisë dhe gjithë atyre që i takonin dhunës shtazarake, në të cilën kishte qenë i mbërthyer, për të arritur deri *tek ai njeriu i veçantë, i jashtëzakonshëm, ose edhe mbinjeri*, që ishte për t'u pritur se e tëra do t'i kthehej në kob të pashmangshëm, pikërisht pse kishte shkuar deri aty sa- me ato që thoshte rreth qëllimit të lartë, përmbushjes së idealit dhe shpresës-të kthehej në lajmëtar dhe të perëndonte si i tillë, pikërisht në përputhje me ato që kishte lënë të shkruara rreth domosdosë së thellimit të përhershëm shpirtëror me dëgjimin e pavarur që i vjen prej andej dhe nevojës së mbrojtjes së hapësirës së lirisë kudo dhe kurdo, pa marrë parasysh vështirësitë dhe pasojat.

„Për nga natyra qenia e njeriut është e pavarur, por njëherësh është edhe e ndërlidhur me shumësinë e bashkëjetesës, ku gjen shprehje ajo, mbi të cilën ndërtohet dhe qëndron e gjithë ngrehina e të qenët, të cilën duhet parë si një përbashkësi botërore, nga nis çdo gjë dhe ku sërish kthehet...”

Këtë logjikë jetësore, që e quante edhe themel të qenësisë, thoshte se e kishte nga të *menduarit njehsimor*, ku gjente zanafillën e asaj që e merrte për puqje të botës së brendshme me atë të jashtmen, si dhe bashkërendimin e ndërsjellë të të përbashkëtave në përbërje të gjithësisë dhe tërësisë së saj të vazhdueshme e të pakufishme dhe do ta arsyetojë me dukurinë se çdo gjë, si zhvillim, nis nga pika dhe, si mbarim, kthehet tek ajo, që paraqet mbështetjen e prekshme, që shihet, por edhe paramendohet, pra atë që paraqet qendrën dhe nismën e çdo lëvizjeje, me përsëritjen e së njëjtës, ku gjendet bërthama e të kuptuarit të vetëkuptimit në kohë dhe hapësirë, e shpjeguar deri në imtësi...

Se të *menduarit njehsimor* Mendim Drini nga derë e Bardhëve nuk e kishte të rastësishëm, por pjesë të asaj shtyqe të brendshme, në saje të së cilës ia kishte dalë të përballonte edhe mbërthimin më të rëndë të egërsisë, këtë do ta thotë kur të pranojë se ishte fuqia e njehsimit të shpejtë ajo, e cila i kishte bërë të mundshme që jehun e asaj shkapërderdhjeje të madhe, siç ishte çirrja, në të cilën ishte përfshirë dhe e mbante në një gjendje të papërcaktuar dhe të megjulluar fare, ta përballonte dhe ta kthente në një mbikëqyrje të kuptimshme dhe që kjo kishte ndodhur çastin që me anën e njehsimit të jashtëzakonshëm, i cili mbështetej mbi të kuptuarit se nuk ka rastësi, se nuk ndodh gjë jashtë shkakut, se edhe gjërat më të papërcaktuara përcaktojnë arsyen, e të tjera, e të tjera si këto, ia kishte dalë që jehonën e zanoreve të shpërndara nëpër hapësirën e errët të nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe ta lidhte me tingujt e bashkëtingëlloreve, e pastaj, në saje të asaj matjeje dhe çmatjeje thuajse të pakufishme, por tepër të saktë, nëpër të cilën kishin kaluar mijëra e mijëra variante të pasthirmave dhe sinkopave nëpër rrokje, të cilat kishin nxjerrë lloj-lloj

tingëllimash, më në fund, ajo shprehja *unë* dhe *jam*, si një formësim i veçantë kuptimësie, kishte pasqyruar tërësinë e njësisë së pavarur, me anën e së cilës i ishte kthyer gjuhës së njerëzve, fillimisht të thjeshtuarës, së cilës shumë shpejt do t'ia hetojë kufizimet dhe rrudhjet dhe thujse ishte bërë e paaftë të pasqyronte gjithë ato që ruante thellësia e shpirtit dhe brendia e tij, për të cilin thoshte se „është një thesar i pashtershëm, i cili gjithmonë duhet të gjurmohet, që t'i nxirren kështu në dritë shtresimet e shumta e të pasosshme, të cilat i duhen vetëdijësimit të plotë...”

Këto vlerësime më vonë do t'i zgjerojë dhe plotësojë me shumë e shumë të tjera, që shkonin deri atje sa ndonjëherë dukeshin të pakapshme fare, si një derdhje e pandalshme që nuk i mjaftonte as deti më i madh.

Ngjashëm do të shprehet edhe në shqyrtimet e shkruara, ku çështjen e „thesarit të pashtershëm të thellësive të shpirtit“, pra atë pasuri *njehsueshmërisht të mbikëqyrur dhe të renditur pambarimisht*, do ta shohë themel të të menduarit, të cilit i nevojitej mbështetja e hapësirës, siç i duhej anijes timoni për të lundruar nëpër detin e hapur dhe të pafund me plot e përplot stuhi, të cilave gjithnjë duhet për t'u bërë ballë për të arritur cakun e synuar. Kështu, në atë lexim, *edhe kuptimi i kohës dhe i hapësirës* do të nxirren nga përfytyrimi i papërcaktuar, të shumtën me hamendje dhe me keqkuptime të qëllimshme, për t'u bartur te njëmendësia e kapshme dhe e matshme deri te hollësitë më të imta, ku edhe shpalimi i asaj që ai e quante „gjuhë mendjeje dhe shpirti“, duhej mësuar në saje të pikënisjes „nga njëshi te njëshi dhe për njëshin e njëshit“ që, si e tillë, shfaq atë epiqendrën, e cila, ndonëse në përputhje me rrethanat me të cilat përballohet kalon nëpër gjendjen e ndryshimeve të thella dhe të përhershme, megjithatë mbetet e njëjtë.

”Pika është njësh dhe njësi, shprehje e një tërësie të padiskutueshme, me rrezen si themel, mbi të cilën mbështetet rrethi, i cili zgjerohet pafundësisht dhe që brendapërbrenda mund të ketë rrathë të tjerë që po ashtu mund të jenë të pakufishëm, por gjithnjë të ndërvuar nga epiqendra...”

Mbi të menduarit për njëshin si pikë dhe unin si njësi themelore, si pikënisje të asaj që e merrte si gjuhë mendjeje dhe shpirti, pra të një thellimi dhe shpalimi të përhershëm rrathësh, Mendim Drini nga derë e Bardhëve ndërtonte gjithë kështjellën e asaj që ai e vlerësonte vetëdije, përmasat e njëmendta të pasqyrimin të së cilës i shihte të lidhura edhe me gjësendet dhe rregullat, për të cilat thoshte se e plotësojnë mrekullisht atë që paraqet shumësinë e natyrës së njeriut dhe të botës, në të cilën gjendet si zotërues i saj i përhershëm...

Kështu, sprovën e zotërimit të përhershëm të botës, e cila ishte e mundur vetëm në rrethanat e veprimin si qenie e ndërgjegjshme shoqërore, me unin si pikënisje, e krahasonte me pikën, e cila qëndron e pavarur dhe paraqet rrezen e vetme të hapësirës së rrethit, së cilës, për t'u ndërlidhur me një njësh tjetër si pikë, i duhet vija, së cilës, për të krijuar njësinë, po ashtu i duhet vija e dytë, me ç'rast, kur lidhen - si trekëndësh i pavarur, krijojnë hapësirën, e cila mund të jetë e ndryshueshme në përputhje me këndet e krijuara, të cilat vazhdimisht qëndrojnë vetëm si të barabarta...

Me këtë numërim dhe rregullën e shtrirjes në hapërisë do ta shohë edhe përkufizimin e formës, për të cilën do të thotë se “ndodhet brenda katër pikave”, që si e tillë „kthehet në përbërje të caktuar, të kapshme dhe të matshme, pra një katërkëndësh kënddrejtë ”që ka gjerësinë, thellësinë dhe lartësinë e matshme, bashkë me këndet, të cilat nisin nga rrezja e përbashkët dhe në atë gjendje paraqesin një formë të caktuar, e cila është e matshme dhe e mbikëqyrur paskajshmërisht në përputhje me veprimet dhe qëllimet...”

Këtu mbase e ka zanafillën edhe meditimi filozofik, se „nga këndvështrimi i të qenët, forma paraqet shpirtin dhe ato që i takojnë frymës së tij...”

Që të mos mbeten vetëm fjalë të thata, të cilat do të mund të dukeshin jashtë kuptimeve, në po atë shqyrtim do të shtojë se “të menduarit njehësimor shfaq bërthamën e njohjes dhe të vetënjohjes”, gjë që në hapësirën e errët të nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe do të mundohet ta shpjegojë me konstatimin se njehsimi është masë e të gjitha sendeve,

por edhe e gjendjeve shpirtërore dhe këtë do ta sqarojë me shembullin e sjelljes në vend, që paraqet rrezën, ndërsa bërjen e hapit (pa marrë parasysh në ç'drejtim) me zotërimin e hapësirës së dhënë, e cila përherë është e ndryshueshme në përputhje me kahun e veprimit dhe me masën që i nënshtrohet, por e njëjtë me caktimin.

Gjuhën e numrave dhe rregullat e saj, që nuk do t'i ndahet, megjithatë do ta plotësojë me çështje të kapshme, siç ishte sqarimi, se „midis frymës dhe sendeve, si dhe ndërlidhjes së tyre ndodhet çelësi i zbërthimit të kuptimit të të qenët dhe qenësia...“ që duhet parë me arsyen e mendjes, me ç'rast njehsimi bën të mundur të përjashtohet përmasa e përfytyruar e hiçit dhe e hiçgjësë, e përhapur si mashtrim, se gjoja për baraspeshë ka zeron, mbi të cilën mbështeten mësimet rreth zbrazëtive të pashmangshme, që për pasojë kanë papërsosurinë dhe mangësinë e natyrshme që në zanafillë, shpjegime këto që më vonë me anën e tyre do të arsyetohet mëkati, e liga dhe kështu me radhë, me çka pastaj nënkuptohen ato që thuhet se duhet ndërmarrë rreth domosdosë së „ndreqjeve“ e të tjera si këto, që shpiejnë deri te mëshira dhe shpëtimtari i pashmangshëm, por edhe në përkufizime të tjera që lidhen me „krijimin e njeriut të ri, të shëndetshëm, të mbikëqyrur dhe ndryshe-ndryshe...“

„Hiç megjithatë nuk ka, nëse thuhet se ka, dhe ka, nëse thuhet se nuk ka“, do të theksojë Mendim Drini nga derë e Bardhëve, në njërën nga ato meditimet e para që do të pasojnë menjëherë pasi të ketë përballuar gjendjen e egërsisë me anën e shpalljes së asaj *unë-jam-unë-uni*, që kishte shpërthyer befasisht si një çirrje e pandalshme vetëdëshmimi, e nxjerrë me gojën plot nga një thellësi gulfatëse, jehona e së cilës pastaj ishte përplasur nëpër hapësirën e errët të kështjellës si një kumbim i jashtëzakonshëm kundërshtie, i cili sakaq kishte davaritur mbërthimin e ftohtë të asaj hapësire, të dënuar të mbante dhunshëm ato që merreshin për herezi.

„Nuk ka gjendje të hiçit, siç nuk ka kohë të pakohë, siç nuk ka zbrazëti...Hiçin e kanë shpikur ata që kanë dashur ta pranojnë zbrazëtinë për ta përdorur, në hapësirën e së cilës pastaj të vendosen gjërat e ndaluara, ato që janë shpallur me pa të drejtë si të tilla dhe vazhdojnë të merren për të tilla...Pra, e kanë shpallur ata që nuk e pranojnë unin dhe pikën, si pikënisje themelore, por kërkojnë të kundërtën - që çdo gjë të jetë e dhënë e gatshme në përputhje me urdhrin dhe vullnetin e jashtëm...“

I mbërthyer nga ky kundrim do të harxhojë shumë e shumë kohë me njëshin, pikën dhe rrethin, për të dëshmuar se zeroja, ose hiçi, megjithatë nuk paraqesin zbrazëti, por një gjendje të prekshme dhe të matshme, njëkohësisht, e cila duhej lidhur me njësinë, pra me numrin themelor, që nuk paraqet tjetër pos pikënisje të njësisë, që shpjegohet vetëm me të pranishmen dhe assesin ndryshe.

„Po të ishte zeroja hiçgjë dhe hiçgjëja zero, do të duhej pranuar gjendjen e zbrazëtisë dhe hapësirën e papërcaktuar si një realitet të përhershëm, që kundërshton logjikën e renditjes dhe të plotësimit të gjësendeve në kohë dhe hapësirë dhe atë ndërlidhjen e përhershme midis të së djeshmes së të nesërme që shfaqet në të nesërmen e të djeshme dhe ardhmërisë së pandalshme e të pashkëputshme, ku ndodh përsëritja e të njëjtës, në të cilën lidhet e vërteta e qenies dhe e qenësisë, si dhe vazhdimësia e saj...“

Më tutje Mendim Drini nga derë e Bardhëve, gjithnjë në përputhje me kohën dhe njëmendësinë, si dhe me përsëritjen e të njëjtës si themel të të qenët, do të zërë ngoje çështjen që do ta quajë „*të ardhme të dytë*“, që, në një trajtim tjetër, do ta shënojë edhe si „*futurum exactum*“, me të cilën do të baraspeshojë të tanishmen me të djeshmen (pa u quajtur e kaluar), por edhe me të nesërmen, me ç'rast do të thotë se „e ardhmja e dytë nuk është e mundur pa të pranishmen dhe anasjelltas që, si e kushtëzuar, njësoj merr pjesë e shpërndarë në të djeshmen dhe të nesërmen, e cila jo rrallë quhet edhe si e sotme, por që nuk është e tillë dhe nuk mund të jetë e tillë ngaqë i vishet përkufizimi që nuk e ka dhe nuk mund ta ketë“, mendim ky që do ta arsyetojë me konstatimin se „ajo që thuhet tash, në të vërtetë është thënë dje, por do të thuhet edhe nesër dhe gjithmonë, që njësoj mund të thuhet edhe për të pranishmen, si pjesë e së djeshmes a e së nesërme...“, për të shtuar pastaj se „nëse sot jemi këtu dhe për këtë nuk

duhet dyshuar, atëherë këtu do të jemi edhe nesër, siç kemi qenë edhe dje, pra që do të thotë se e tanishmja shfaqet si një e djeshme, e cila edhe në të ardhmen mbetet një realitet i njëjtë, i përsëritshëm...”

Nga druajtja se me ato që thoshte rreth përsëritjes së të njëjtës mund të keqkuptohej, veçmas kur i nxirrte të ndërlidhura me mendime të gjata, që herë-herë dukeshin si të ngatërruara fare, pikërisht pse me anën e të njehsuarit që nuk i ndahej, ato silleshin dhe përsillehin për të njëjtën dhe me të njëjtën, të cilën e quante pikë, pikënisje, rreze dhe ndryshe-ndryshe në përputhje me gjendjen e të folurit, Mendim Drini nga derë e Bardhëve, mundohej t’i thjeshtonte çështjet aq sa nganjëherë ato t’i zbriste në veprime të domosdoshme në përputhje me lëvizjet e rëndomta, ndërkohë që ato që thuheshin t’i lidhte me nevojat e të shprehurit që i duheshin marrëveshjes së të kuptuarit të njëtrajtshëm...

„Ne bëjmë këtë a atë hap, bëjmë këtë a atë lëvizje, sepse ajo plotëson këtë a atë nevojë dhe kështu fitohet përshtypja se me veprimet e pranishme u nënshtrohemi ndryshimeve, me të cilat pastaj gjykojmë kohën... Por, me këtë rast sikur harrojmë se edhe kur flasim diçka, (pse ajo i duhet bisedës e biseda të kuptuarit të ndërsjellë dhe kështu me radhë), e edhe kur veprojmë për të plotësuar një kërkesë, (me të njëjtat fjalë dhe me të njëjtat veprime me të cilat përmbushet përditshmëria), ne i nënshtrohemi së njëjtës, edhe pse ndryshimet lënë përshtypjen e ndodhjes, në të vërtetë ndodhja, si e sotme, nuk është tjetër veçse pjesë e asaj që i takon të ardhmes...”

Sigurisht që sërish do të shqiste në ato që druante se mund ta shpienin në atë që e quante „të ardhme të dytë“, së cilës i duhej shpjegimi i së tashmes dhe kështu me radhë, po të mos thoshte: Ç’ë do se jemi dhe, meqenëse jemi, edhe do të jemi...”

V

„Nëse sot jemi këtu dhe për këtë nuk duhet dyshuar, atëherë këtu do të jemi edhe nesër, siç kemi qenë edhe dje, që do të thotë se e tanishmja shfaqet si një e djeshme e nesërme dhe e ardhme, që do të thotë se mbetet një realitet i njëjtë...”

Kjo sintezë e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve, e shkëputur prej të tjerave, jo vetëm që nuk më ndahej, porse më sillej vërdallë, pa ditur me tamam se a më piprinte ashtu pareshtur që zbrazëtisë së hapësirës së të çmendurve të stisur me gjithfarë ankthesh, ndër më të trishtat, ku ndodhesha, sadopak t’ia hiqte peshën e rëndë të kobit dhe të atyre që vështirë i hiqeshin apo pse duhej të ndërgjegjësohesha se ishte fryma e shpresës dhe e të menduarit për ardhmërinë me çdo kusht, e parë si çështje e kohës së pandalshme, ajo së cilës gjithsesi duhej për t’iu kthyer, pa marrë parasysh se ç’ kishin ndodhur dhe ç’do të ndodhte?...

Por, në atë përpëlitse të mundimshme me mendime të tilla, që nganjëherë dukeshin se nuk kishin fund, dashur e padashur, koka ime mbindërtonte rileximin fatalist, se „nëse sot jemi këtu dhe kështu, pra të përgjakur tmerrësisht dhe për këtë nuk duhet dyshuar, atëherë këtu, të përgjakur tmerrësisht, do të jemi edhe nesër, njësoj të përgjakur, siç kemi qenë edhe dje të përgjakur tmerrësisht, që do të thotë pra, se përgjakja do të vazhdojë e do të vazhdojë deri në asgjësim, i cili mbetet si një realitet i pashmangshëm...”

Megjithatë, fjala „përgjakje deri në asgjësim“, që ishte ndërlidhur për ta plotësuar të menduarit mortor, sikur nuk përkonte me atë „mbetjen si realitet“, ngaqë e kudërshtonte, madje edhe e zhvlerësonte, sepse asgjësimi nuk i shkonte të ardhmes e as ardhmërisë me çdo kusht, e cila te Mendim Drini nga derë e Bardhëve shihej si e pashmangshme, domosdoshmëri dhe ligjësi e së përhershmes, me të cilën dëshmohet prania e të djeshmes në të nesërmen e sotme dhe e së sotmes në të djeshmen e nesërme dhe kështu me radhë si një vazhdimësi e ndërlidhshme dhe e pandalshme, e të tjera, e të tjera si këto, që po të shikoheshin në përputhje me njëmendësinë nëpër të cilën kalohej, atëherë përgjakjen e tmerrshme, plojen e pashembullt dhe fatkeqësitë e tjera që ishin ushtruar mbi ne dhe thuajse na kishin sjellë buzë asgjësimit, duhej pranuar, por assesi si gjendje e shkatërrimit përfundimtar, me të cilën qenia jonë pushon së qeni, gjë që ky farë ngushëllimi, (nëse mund të merrej si i tillë) flashkej shpejt nga ajo që

nënkuptohej, se nëse shfarosja e përgjakshme ishte njëmendësi, se kishte ndodhur dhe për të nuk kishte kurrfarë dyshimesh, veçmas kur kjo matej me ashpërsinë që na kishte përfshirë, ajo njëherësh mund të ndodhte, siç kishte ndodhur dhe do të ndodhte, që do të thotë se ishte pjesë e përsëritjes, një rreth vicioz, që, si të tillë, duhej parë dhe duhej pranuar...?

Herë ashtu e herë kështu, gjithnjë me përpjekjet që, i strukur në atë hapësirë të frikshme të të çmendurve, që ishin liruar dhunshëm dhe pritej të ktheheshin sapo ta shihnin se ajo farë lirie, siç u ishte thënë nga vrasësit tanë, e dhuruar, e gjetur dhe ndryshe-ndryshe, nuk u vlente pesë para, përveç ua shtonte përmasat e humbëtirës, së cilës vështirë që i bënin ballë me ato çakërdisjet e pandreqshme të kokës, pra në ato rrethana të pritjes së shfaqjes së tyre në mënyrë që atij shkretimi sado pak t'ia kthente frymën e jetës, (pa marrë parasysh se e tërë kjo do të paraqiste një realitet të hidhur çmendie), ajo e „ardhmja e dytë“, sikur për pak gëlonte ndihmesë dhe shfaqej si diçka që mund të dukej si shpresë e turbullt dhe madje të merrej për të tillë, po të mos ishte përfytyrimi i ployës së gjakut dhe tmerri nëpër të cilin kishim kaluar, që nuk më ndahej bashkë me përsilljen e pandalshme të atyre që kishin ndodhur atë mbrëmje me shi të imët, kur kishim përcjellë kufomën e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve deri te varri që kundërmonte nga afshi i tokës së mbushur me gjethurina dhe sekush kishte parandjenjën e një të papriture...Dhe, ajo jo vetëm që kishte ndodhur dhe kishte shënuar fillimin e një kobi të madh që moti të paralajmëruar, por duhej pranuar se ajo që kishte ndodhur dhe edhe më tutje do të ndodhte, ishte e pashmangshme, ngaqë dashur a padashur ishim përfshirë në ato që thoshte Mendim Drini nga derë e Bardhëve gjatë atyre pesëmbëdhjetë vjetësh tre muajsh dhe tri ditësh - shpesh pa qenë në gjendje t'i kuptonim si duhej e lëre më t'i përhapnim...

Ai kob, që nga ana e Pal Bardhit me përpikëri ishte paraparë se do të ndodhte dhe këtë e kishte thënë gjithnjë më haptas dhe meqë nuk mund të shmangej, shtonte se nuk duhej harruar, se duhej të mbetej pjesë e kujtesës së përhershme dhe kjo mund të bëhet vetëm nëse shënohet fije për pe rrjedha e tyre, pa lënë manash as hollësitë më të trishtueshme, e të tjera si këto, në kokën time sikur kishte nisur të shpërqendrohej keqas sa ndonjëherë të bëhej i pakapshëm, madje, në përputhje me rrjedhën e ngjarjeve dhe me përmasat e ployës së gjakut, gjë që po të vazhdonte kjo shkapërderdhje, kishte rrezik që në mendjen time çdo gjë të kthehej në një njollë të madhe, në një llucë, ku njëherë e përgjithmonë do të përfundonin dhunshëm edhe përdëllimet më të përhirta të përfytyrimeve dhe shpërfytyrimeve saqë një ditë gjithçka të dukej e paqartë fare, pikërisht falë rrethanave të mbijetimit të padinjitetshëm dhe kjo duhej të shpaguej me çmimin e ngatërrimit të përhershëm, që e tëra do të paraqiste një ndëshkim të tmerrshëm, jo vetëm për mua, por edhe për atë që Mendim Drini nga derë e Bardhëve e quante „ushqim kujtese“, që nxitej nga ato të cilat i mbeteshin të djeshmes së nesërme për hir të së ardhmes dhe kështu përmbushnin atë qarkun e pandalshëm të kohës, të cilin e shihja si labirint.

Ç'është e vërteta, ployën e gjakut dhe ato që kishin ndodhur atë natën e kobshme me shi, nuk e kisha parë dhe as që m'u kishte dhënë rasti ta shihja, ngaqë me t'u kthyer prej varrimit të Mendim Drinit nga derë e Bardhëve, kur Pal Bardhi haptas kishte shfaqur brengën se kobin e kishin fare pranë dhe zagushinë tashmë ia nuhatnim, pa një pa dy, sikur të ndiqja urdhrin e një shtrëngese të brendshme, kisha marrë kthesën që çonte te kështjella e Rekës së Keqe, pikërisht aty ku për pesëmbëdhjetë vjet tre muaj dhe tri ditë hapësira e errët e asaj nëntoke ishte kthyer në një strehë të vetme të shpirtit tim, e cila atë natë më kërkonte patjetër që të mbeteshin dëshmitar i tmerrit, pikërisht ashtu siç kërkonte Mendim Drini nga derë e Bardhëve, që çdo gjë të pranohej ashtu siç ishte dhe, në vend se të humbej kohë me arsyet dhe shkaqet që i kishin sjellë dhe me të tjera andralla, me të cilat asgjë nuk ndryshohej, të bëhej përpjekje që ato të futeshin në mbamendje dhe pastaj së andejmi, si ndijime të thella shpirti, pareshtur të ushqenin kujtesën, edhe atëherë kur kjo dukej e pamundur, që një ditë të vepronin në drejtim të duhur, drejt ringjalljes, rikthimit.

Me atë bindje e kisha bërë atë rrugë dhe sikur parandjenjën e së ligës dhe oguret e saj, jo vetëm që i kisha pranuar thuajse natyrshëm, sikur të ishin të pashmangshme dhe të domosdoshme, madje, që ta rrumbullakoni qarkun e së keqes, që ashtu të vihej në veprim ajo lëvizja e zbrazjes së saj, por me të hyrë në pjesën e mesme të shkallores së nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe, aty ku një natë më parë, për të fundmen herë kisha ndjekur ato që ai kishte folur për domosdonë e vendosjes së Perandorisë së më të mirës dhe i kishte përsëritur dhe përsëritur sikur të kishte për qëllim të bënte të ditur se ato mund të ishin fjalët e fundit, pra përballë asaj heshtjeje të ethshme, kisha pasur përshtypjen se edhe errësimi i rëndomtë që për vite të tëra ishte i njëjtë, e edhe kundërmimi i rëndë i ajrit të mbushur me lagështi dhe çdo gjë tjetër e tillë aty pasqyronte frymën e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve tashmë e shpërndarë për të mbetur përgjithmonë e tillë si një ngacmim mendjeje dhe shpirti, që nuk mund t'i ikej, pa marrë parasysh kufizimet e vetëdëgjimit.

Kjo sikur më qetësoi paksa dhe mbase më mbushi me ndjenjën e një afrie të pashkëputshme me qenien e tij dhe me ato që ai, si frymë e veçantë a si mbinjeri, madje, i kishte përhapur për aq shumë kohë dhe, mbase, isha në rrugë që një ndijimi të tillë t'i jepesha dhe t'i nënshtrohesha i tëri dhe, kur mendja më thoshte se tashmë kisha vënë një lidhje të çuditshme me diçka që në pahintikë përfton dhe me të shpejtë treste përdëllimin e asaj fryme, ndjeva një tronditje të jashtëzakonshme, një si uturimë që më nxori nga ajo gjendje dhe sakaq më përballoi me lemeri të tmerrshme, që vinte nga pjesa e mesme, ajo e të çmendurve që ndante hapësirën e errët të nëntokës së kështjellës me kthinat e rojave dhe pjesën tjetër, ku prej kohësh rrinin të huajt që thoshin se ishin pjesëtarë të një misioni mirëbërës nga jashtë dhe përveç të tjerash aty ishin të përkujdeseshin për mirëvajtjen e fushatës së kryqëzatës së krishterë, që tashmë ishte nisur dhe në rrugë e sipër për te vendet e shenjta, një ditë andejpari do të kalonte.

Kur hapa sytë dhe gjithë dridhma ngjita shkallët e gurta që shprienin te pjesa e të çmendurve, ndesha vetëm çirret e tyre të thekshme gjithë lemeri, që pas pak, në atë zbehje e sipër, sikur ktheheshin në njëfarë hingëllime për lirinë e dhuruar, të falur dhe ndryshe-ndryshe, jehona e së cilës sikur shuhej, por pas linte peshën e një shurdhimi trishtues, të cilin e hetova sapo kalova në hapësirën e zbrazët të të çmendurve, ku krahas kundërmimit të rëndë, të cilit nuk i ndihmonte as ajri i ftohtë dhe gjithë lagështi që hynte nga dyert e thyera të lëna hap e krahë, kokës sime, megjithatë, nga dikah, i kishin mbetur të ngulitura disa fjalët të shkëputura për njëfarë herezie dhe mëkati të pafalshëm, që, të përziera me çirret dhe klithjet e shfrenuara të të çmendurve në ikje e sipër, dukeshin sikur të ishin të përkujtonin atë që kishte ndodhur dhe do të ndodhte, por edhe të bënë me dije për ndëshkimin e rëndë që i gjen ata të cilët u nënshtrohen të ndaluarave dhe të palejueshmeve, pikërisht atyre që përkonin me ato që thuheshin prej Mendim Drinit nga derë e Bardhëve.

I ngrirë, si ai që nuk di a është gjallë a vdekur, më kot u përpoqa ta përcaktoja gjendjen e asaj askundje, në të cilin isha mbërthyer dhe asgjë nuk më shkoi ndoresh përveçqë iu nënshtrova një trazimi me paqartësi, ku kishte vetëm shpërfillje të trishta, që hapnin dhe mbyllnin hapësirën e një qielli të zi të grisur, pjesë të të cilit herë pas here shkëputeshin dhe shembeshin me ashpërsi mbi një greminë që shtrihej aty afër.

Duket se njëra prej atyre shembjeve të pjesëve të grisura të qiellit të zi dikur i kishte dhënë fund atij shkallimi dhe kjo kishte ndodhur pasi një copë e madhe gjithë përflakje më kishte pushtuar, ndërkohë që përpjekja për t'i ikur disi asaj flake më kishte kthyer aty ku isha dhe tash flaka nuk ishte pjesë e asaj cope të madhe të grisur nga qielli i zi, por shfaqej si njëmendësi që kishte pushtuar rrethimin e kështjellës së Rekës së Keqe dhe gjithë vendin dhe që gllabërimi i saj krijonte përmasat e një gjendjeje që, ndonëse ishte e vdekshme, çuditërisht ishte e mbarsur me një qetësi shurdhe, tutje së cilës megjithatë dukej se shtrihej një hapësirë e përflakur, e ngjashme me një det të pafund zjarri, në të cilin vërehej heqja e një dielli të madh që, kush e di si, kishte rënë dhe ishte zhytur në të dhe aty jepte grahamat e fundit.

Në atë përhitje të qetë me detin e zjarrit, në të cilin dikur m'u bë se ai farë dielli i madh nuk hiqej, por lirohej së andejmi, ngjashëm me lindjen, pra në atë flakërim të pashembullt me atë agshol m'u duk sikur dëgjova diçka nga ato që dikur Mendim Drini nga derë e Bardhëve thoshte - se si botën e kishte krijuar flaka e zjarrit, se ajo mbetej një përpëlitse e përhershme e brendisë në rrugën e formësimit të mëtejshëm, si zbrazje shpëtimare dhe e domosdoshme, e cila ushqen prirjen për lëvizje dhe ngritje e ngjitje kah majat, e cila gjen dhe pushton vetëm ata që e ndiejnë, por edhe e shohin atë zjarr të madh si pjesë të fuqisë së përgjithshme dhe të përhershme të krijimit po edhe të formësimit të mëtejshëm të gjithësisë, e jo të përfytyrimit dhe perceptimit të saj si fuqi rrënuese, që shfaqet si ndëshkim ndaj të padëgjueshmëve.

„Flaka është përfytyrim i ndjenjës së madhështisë së përhershme të krijimit, e jo e kundërta e saj...Ajo lëviz, siç mund të shuajë çdo gjë...”

Ky mendim më futi të dridhura dhe mbase do të flisja diçka rreth njëmendësisë dhe përmasave të saj të tmerrshme që pasqyroheshin në atë flakë që kishte përfshirë çdo gjë dhe dukej se anëmbanë vendit kishte shuar të gjitha gjurmët e jetës sonë, por sërish m'u bë se fjalët rreth përfytyrimeve të veçanta të madhështisë së flakës, si pjesë e krijimit dhe e zanafillës madje, po i dëgjoja të më vinin nga të gjitha anët dhe ishin po ato që ai i kishte thënë dikur pas një të foluri thuajse tepër të gjatë që e bënte pa ndërprerjet e rëndomta, ku kishte marrë në shqyrtim atë që e kishte quajtur „Pikënisje e vendosjes së Perandorisë të më të mirës“, të cilën e kishte lidhur me kohën e Aleksandërit të Madh nga vendet pellazge dhe ato që kishte ndërmarrë ai, siç thoshte „drejt jetësimit të njëres ndër përpjekjet e para më të rëndësishme të njerëzimit për ta arritur qeverisjen e botës në përputhje me të drejtën e shtrirjes së pushtetit të më të mirës në gjithë hapësirën e rruzullit tokësor, ku do të përfshiheshin të gjithë pa përjashtim, e që duhej të arrihej madje qoftë edhe detyrimisht nëse nuk bënte ndryshe...”

Natyrisht se atë që kishte thënë rreth përfytyrimeve më të veçanta të madhështisë së flakës si shprehje e pasosshmërisë së krijimit, në fund të atij ligjërimi tepër të gjatë dhe në dukje të mundimshëm për Aleksandrin e Madh, të cilin e kishte quajtur „perandorin e vetëm të Perandorisë së më të mirës, udhëtimi i të cilit, i filluar nga vendet pellazge, nuk kishte përfunduar, por do të vazhdonte përderisa të merrte fund në përputhje me qëllimet që e kishin vënë në lëvizje“, nuk ishte ndonjë trill i thjeshtë që u duhej atyre bisedave që t'u hiqej paksa ajo që ashtu si shfaqeshin mund t'i bënte edhe të pakapshme, ose pse përmendja e tyre edhe iluzionet më të mëdha i bënte më të pranueshme dhe joshëse madje, por pikërisht pse Mendim Drini nga derë e Bardhëve kishte bindjen se përfytyrimi i flakës së zjarrit, qoftë edhe i përzier me ëndrrat që nuk i shkojnë gjumit të natës, paraqiste djepin e asaj që e quante „të ardhme të dytë“, me të cilën shpjegohej përsëritja nëpër kohë, ku thoshte se ajo që ndodh tashmë ka ndodhur dhe do të ndodhë dhe se vendi dhe qëllimi i përfytyrimit të flakës së zjarrit në atë përsëritje është që të përkujtojë, të rikujtojë, madje edhe pavetëdijshëm dhe me anën e porosive që shfaqen jashtë realiteteve, të lëvizë atë që i takon ndërgjegjes së fjetur, e cila duket si e shuar, por në vetvete përmban pikërisht atë fuqinë e përhershme, të njëjtë me zjarrin që paraqet bërthamën e vazhdimësisë së gjithësisë.

„Aleksandërit të Madh qysh në fëmijëri nëpër kokë i sillej një përfytyrim jo i rëndomtë i një flake të madhe, të një zjarri që lirohej nga një majë e lartë diku në hapësirën e pafund dhe herë pas here përhapej gjithandej nga ia zinte shikimi, por që shpejt tretej në një re purpuri, duke lënë pas dridhmën e një shqetësimi, që i bëhej se e pushtonte me ndjenjën e fluturimit drejt asaj lartësie për t'iu bashkuar...Kur pushtohej nga andrallat dhe thuajse dëshpërueshëm përballohej me kufizimet e njëmendësisë së rrudhur, sërish kërkonte atë përfytyrim që të lirohej nga mbërthimi i ngushtësisë, nga e cila i dukej se pushtohej pareshtur...Mësuesi i tij i njohur i kishte thënë se meqë zjarri dhe flaka e kishin krijuar botën dhe se në këtë lëmsh të zjarrtë gjendeshin edhe të njohurat dhe të panjohurat që paraqesin themelet e gjithësisë dhe ligjësitë e saj, mbi të cilat çdo gjë sillet, përfytyrimi i përhershëm i

tyre e ngarkonte me ndjenjën e madhështisë, të cilën gjithnjë duhet kërkuar, por edhe me atë të përgjegjësisë që ajo të sendërtohej sa më shpejt dhe sa më mirë, në mënyrë që edhe nëse ndodh të mos përkryhet, o për ndonjë arsye të mbetet në gjysmë të rrugës, të mos harrohet dot...

-Një ditë do të ngjitesh në atë re purpuri, por kjo nuk do të thotë se me kaq merr fund fluturimi kah lartësitë, sepse ato janë të pafundme - i kishte thënë mësuesi i njohur kur ia kishte bërë me dije se jo secili ishte në gjendje t'i nënshtrohet atij ndijimi.

Duket se përfytyrimin e përhershëm dhe të jashtëzakonshëm të flakës dhe të zjarrit që i ishte qepur Aleksandërit të Madh, me të cilin do të arsyetohet ajo ngritje e fuqishme që ai pareshtur e quante „perandorin më të lavdishëm dhe më të suksesshëm të botës“, e kishte parë si shpërthim të atij ndijimi të brendshëm, pikërisht të asaj që merret si vullnet për fuqi dhe pushtet, me të cilën përballohen edhe pengesat më të mëdha, gjë që ashtu si shpjegohej, megjithatë paraqiste boshtin e të menduarit të gjithanshëm që, për t'u fuqizuar diçka, domosdo i duhej ndërlidhja e të mundshmes me të pamundshmen, të kapshmes me të pakapshmen dhe kështu me radhë sa të thoshte se „përfytyrimi i flakës dhe i zjarrit paraqet gjendjen më kuptimplotë dhe më të çlirët kur shpirti dhe trupi i nënshtrohen njëjtë veprimit të natyrshëm të ndërlidhjes së ndërsjellë të asaj që është hyjnore me njerëzoren, që vetëm ashtu, si e përimtuar në secilën qenie, është në gjendje të pasqyrojë gjithë fuqinë që ngërthen...“

Çështjen e ndërlidhjes së ndërsjellë të hyjnores me njerëzoren të Aleksandri i Madh dhe të ndijimit të pashkëputshëm të asaj që shpie kah lartësimi dhe lartësitë, Mendim Drini nga derë e Bardhëve, e arsyetonte, jo vetëm me atë praninë e njësisë më të vogël të frymës së pashkueshme të secila krijesë që, si e tillë, ushqen atë qarkun e përgjithshëm të fuqisë së lëvizjes, porse edhe me bindjen që ai e kishte nga e ëma Olimbia nga derë mbretërore e epirotëve, e cila njëherë i kishte thënë se i përkiste të bëhej perandor i botës edhe në saje të atësisë me perënditë që, siç ia kishte shpjeguar ajo, e kishte nga një lidhje e veçantë me Zeusin, kur ai, në shtrat i kishte hyrë si një gjarpër dhe ia kishte bërë me dije se i biri, si krijesë e jashtëzakonshme, njëherësh bartte përgjegjësinë e hyjnores të njeriu, që përherë duhet të kërkohej dhe të vihet në veprim në një mënyrë të veçantë të ngritjes dhe drejtimit të përhershëm kah lartësitë, ku ushqehen ndjenjat e madhështisë, me çka dalin në pah prirjet e tij prej perëndie, të cilat janë aq të domosdoshme në kohë thyerjesh vendimtare për t'u pasqyruar veçmas atëherë kur mbizotërojnë prirjet miskine, që kërcënojnë me shthurje dhe shpërbërje...

Të menduarit rreth përfytyrimeve të flakës dhe të zjarrit edhe si ëndërrime tepër të papërcaktuara, përballë asaj njëmendësie, ku shkretimi i masakrës së tmerrshme thauja kishte fshirë çdo gjë, sigurisht se do t'i shkonte gjendjes së pashpresë, në të cilën vetëm të çmendurit dhe hapësira e tyre ishin kursyer qëllimisht për të dëshmuar se aty asgjë tjetër përveç saj nuk ishte e pranueshme dhe e mundshme. Një kreshpërim i kotë madje, do të ishte i mirëseardhur për të sharruar në atë mjegullnajë hiç gjëje, ku edhe ato që rastësisht i ishin qepur mendjes, të faniteshin sa të dukeshin paqartësi të tretshme, kotje dhe gjithçka që i takojnë harresës së pashmangshme?...

Por, ç'e do që ishin shkrimet e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve, si një sfidë e pandalshme, që dashur a padashur lidhnin për atë „të ardhmen e dytë“ dhe ato që i visheshin si uturimë, ku nga përhitja e tyre në atë shkalloren e madhe, të ngjashme me atë të rrafshnaltës së Urës së Shenjtë, shfaqej ajo perdja e sedefitë sesi ngrihej dhe hapte përmasat e një skene të madhe, të thellë, të rrethuar me një mjegull të lehtë, e cila sikur ishte aty që t'i jepte hapësirës pamjen e një përfytyrimi kalimtar që sjell tek e njëjta.

„Udha e përfytyrimit të flakës dhe zjarrit çon tek e pakryera dhe e papërfunduara, por çon njëherësh edhe në një ndërlidhje të vështirë me atë ndijimin e trashëgimisë së pjesës hyjnore, e cila përcakton kahun e ngritjes së përhershme kah perëndia, me të cilën pasqyrohet e madhërishtja, që lë pas mbërthimin në vogëlsi të përditshme dhe në ato që ushqejnë gjendjen e saj...“

Dukej se ai ligjërim që vinte nga pjesa e skenës, ishte i tillë që t'i shërbente kësaj lidhjeje të jashtëzakonshme, që mund të merrej për zhvendosje të veçantë shpirtërore, të ngjashme pikërisht me atë gjendjen, ku tretin dallimet midis asaj që shihet dhe nuk shihet, asaj që është dhe nuk është...

Fjalët rreth të pakryerës, të papërfunduarës, por edhe rreth asaj trashëgimisë hyjnore te secili, ndijimit të së cilës duhej nënshtruar, që përhapeshin vërtitshëm, herë si kërcënime e herë si këshilla dhe sikur në atë sjellje dhe përsjellje përkujtonin gjykimin e asaj që kishte ndodhur dhe që edhe më tutje duhej të ndodhte, por edhe kthimin tek e njëjta, pra gjithë këtë ngatërrim mendjeje që nuk mund t'i jepja shpjegim, dëshiroja ta mbaja sa më larg, së paku përderisa të merrja veten nga ndryshimi i shpejtë i gjendjeve që më bartnin sa nga njëra anë në tjetrën, ku më bëhej se herë isha në një asgjekund të pambarim, as gjallë as vdekur, e herë ndodhesha midis shpirtrash të shkapërderdhur që vlonin nga të pathënat, e herë në atë renë e purpurt që lirohej nga flaka e atij zjarri të madh diku në thellësi, me të cilën mund të ngjitesh në lartësi dhe të bëhesh perandor, madje. Por, dukej se një mbërthimi të tillë nuk mund t'i ikja, ngaqë tingëllimën e jehut, kur për pak ndërpritej, e zëvendësonte përdëllimi i hijeve që shfaqeshin në skenë dhe paralajmëronin aktrim a diç tjetër që i shkonte lojës, e cila aty mbetej e përhershme...

Në njërën ndër këto përfitime të lehta kalimtare të hijeve në atë skenë, nga përvijimi i tyre u pa të lirohej një si djalosh dhe një burrë thatak, që heshtazi rrinin anash, po që pas pak, heshtjen e theu ai tjetri, i cili djaloshin e përshëndeti me : „Të përgëztoj perandor-lajmëtar...“! ndërsa djaloshi, pasi ia puthi dorën me përkulje dhe pasi dukej se me kaq çdo gjë do të merrte fund, ia ktheu : „I nderuar qofsh për mot e jetë, mësues i gjithhershëm...“ !

Megjithatë, midis tyre u zhvillua një bisedë që do t'ua hapte udhën të tjerave, të cilat sikur herë pas here shfaqeshin që të ndërlidhnin po edhe të plotësonin kujtimet për Mendim Drinin nga derë e Bardhëve dhe kohën prej pesëmbëdhjetë vjetësh tre muajsh dhe tri ditësh të kaluar në errësirën e nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe, bashkë me shkrimet e lëna, të ruajtura në hapësirën e të çmendurve.

„Ishte real përfytyrimi ëndërrimtar nëpër atë renë e purpurt, që lirohej nga flaka e atij zjarri të pashuar, perandor-lajmëtar, që nuk të ndahej dot dhe të mbushte me frymë edhe atëherë kur dukej se ajo sosej“, tha burri thatak, fare prajshëm.

„Ishte më shumë se përfytyrim, mësues i gjithhershëm. Ishte njëfarë thirrjeje e thellë që lironte fuqi të papërmbajtur për të shkuar larg e më larg dhe për t'u ngjitur lart e më lart, pa marrë parasysh vështirësitë që lidheshin me ngarkesat e ngushtësisë...Por, pa mësimet tuaja rreth hapësirave dhe domosdosë së tyre, që gjithnjë më kishin cytë vështirë që do t'ia dilja...“

„E qartë, perandor-lajmëtar. Mësimet ndihmojnë që të njihet e vërteta, por edhe ato që nënkuptohen prapa fshehjes së saj, gjë që të tillat as nuk kanë munguar. Por, ishte këmbëngulja jote që u dha krahë të gjithave, edhe atëherë kur shumëkush dyshonte se bota do të mbetej e përçarë përgjithmonë nga shkaku se ajo ishte e ndarë me kufij të papërballueshëm, pikërisht pse kishte të vërteta të ndryshme, shpesh të papajtueshme, të cilat duhej për t'u mbikëqyrur më lehtë si copa të rrudhura, po edhe për t'u përdorur si shkas për luftëra dhe qëllime të ngjashme...“

„Megjithatë, mësues i gjithhershëm, edhe pas gjithë atyre që ndodhën dhe do të ndodhin, me të cilat u nis ajo rruga e gjatë që nuk do të ndalet, doli se edhe më tutje kërkohet mbyllja, kërkohet rrethi, kërkohet tirani dhe tirania...A nuk është brengosëse kjo?...“

„Ka shumëçka brengosëse në këtë gjendje të përhershme ngreh e mos këput, perandor-lajmëtar, që do të kthehet dhe rikthehet për t'ia vështirësuar a ndalur rrugën udhëtimit drejt majave, por këtu nuk duhet përjashtuar as frikën nga humbja e pushtetit dhe keqkuptimet, të cilat një kohë të gjatë kanë mbizotëruar dhe kanë ushqyer lakmi të ulëta dhe instinkte të tjera që prodhon shpirtngushtësia dhe mentaliteti i mbylljes...Ata që nuk janë në gjendje ta kuptojnë ndryshimin si domosdoshmëri të çdo zhvillimi, ose pse i frikësohen,

sigurisht që çfarëdo përpjekje për lëvizje e shohin me keqkuptim dhe bëjnë çmos që të dështojnë sa më parë dhe sa më keqas...”

„Ah, sikur të ishin të gjitha keqkuptime, mësuesi im i gjithhershëm!...A nuk të kujtohet Marrëveshja e Korintit?...Plaga e saj sikur edhe më tutje rrjedh gjak?...Ka rrezik që ajo sërish të veprojë...”

Fjalët për Marrëveshjen e Korintit dhe gjakun që rridhte, sikur e bënë skenën të paqenë, por njëherësh edhe kokës sime iu sollën si përplasje, me të cilën trandja e tyre befasi më përballoi me një hapësirë të errët të nëntokës së kështjellës sonë, pikërisht aty ku çuditërisht nisi të përvijohet njëri nga ato ligjërimet e gjata të Mendim Drinit nga derë e Bardhëve, të cilit i ishte qepur sapo i ishte kthyer gjuhës së njerëzve dhe kishte thënë se ato që thoshte ishin që të ndërlidhnin të djeshmen e nesërme me të nesërmen e djeshme, ku ai shihte zanafillën e asaj që e quante Perandori të më të mirës, por shtonte se gjithmonë do të kishte kundërshtarë, të cilët do të bënin çmos ta pengonin, ose të paktën ta vështirësonin jetësimin e saj dhe se të tillët do të ishin të shumtë, të palodhshëm dhe të pamëshirshëm fare që ta ndalojnë me çdo kusht...

„Marrëveshjen e Korintit e solli lufta e Kajronës e vitit 337, me të cilën njëherë e përgjithmonë mori fund ajo që për një kohë të gjatë kishte mbizotëruar si bindje se qytetërimin e ndërtojnë, por edhe e mbajnë në një gjendje të shëndoshë rregullat e ashpra të ligjeve dhe sjellja brenda tyre, ndërsa gjendja e çlirët ushqen çrregullimet dhe gjithë atë që egërsinë e mban në veprim kërcënues...”

Pa atë fitore nuk do të kishte dalje nga mendimet e ngurtësuara rreth qyteteve-shtete dhe realiteteve të krijuara prej kohësh, fare të tejkaluara, me të cilat arsyetohej mbyllja që ishte kthyer në pengesë dhe nuk do të kishte depërtime në lindje, pa të cilat nuk do të kishte as të menduar për fillet e vendosjes së Perandorisë së më të mirës, tekefundit nuk do të kishte asgjë prej gjëje...

Kajrona dhe Korinti, pra gjaku dhe detyrimi i marrëveshjes, kundërshtojnë po edhe mrekullisht plotësojnë njëra-tjetrën...”

Pasi një copë herë përsëriti fjalët për Kajronën dhe Korintin, që në terrimin e asaj hapësire njësoj gëlonin të paqarta sikur jehu i tingëllimave të thyera që një kohë të gjatë ishin përplasur për muret e ftohta të kështjellës, Mendim Drini nga derë e Bardhëve, vazhdoi të fliste fare qetas për një çështje, për të cilën tha se paraqiste nyjën e një thyerjeje të madhe, por të domosdoshme për mbarë njerëzimin:

„Lufta e Kajronës ishte e pashmangshme, edhe pse grekët e dinin se nuk kishin kurrfarë gjasash kundër maqedonasve dhe mbetjes tjetër të botës pellazge, që ishin gjithnjë më të fortë dhe gjithnjë më të vendosur të shkonin më tutje dhe këtë ta bënin së pari për t’u liruar nga rrethi i vendosur prej tyre, me të cilin përjashtohej çfarëdo të menduari perandorak...”

Megjithëkëtë, atë luftë e donin, të bindur se mbase ajo, si të mbyturit që nganjëherë i duhet edhe një fije kashte që t’ia ushqejë shpresën e fundit, do t’ua rikthente atë lidhjen dhe bashkimin e brendshëm tashmë të humbur nëpër përçarje të gjata me njëri-tjetrin, që zhvilloheshin dhe kishin për shkak luftën për pushtet dhe mbizotërim, e cila ishte e theksuar midis Athinës dhe Spartës, por që nuk i kishte lënë të qeta as ngulimet e tjera bregdetare në gjithë Mesdheun.

-A nuk shihni se ju është zbehur shkëlqimi që dikur kishit, kur filozofët dhe mendimtarët tuaj dëgjoheshin dhe fjalët e tyre përfillehin kudo si porosi hyji, me të cilat kërkohej hulumtimi i botës, zbërthimi i të panjohurave, e jo pushtimi i saj, u kishte thënë mbreti Filip përfaqësuesve të qyteteve greke, të cilët kishin ardhur për ta lutur që së pari t’i lanin hesapet, siç thoshin, me barbarët, që i kishin përreth, e pastaj të mendohej për të tjerat.

-Qytetërimin e vjetër e kërcënojnë barbarët e veriperëndimit më shumë se armiqtë tanë të përbetuar dhe të përleshëm në lindje, ia kishin kthyer përfaqësuesit e qyteteve greke.

-Flitni gjuhën e pushtetarëve tuaj shkurtpamës, të cilëve u ka shkuar koha pikërisht pse janë kënaqur me mbylljen dhe me ato që ata kanë kujtuar se mjaftojnë të ruhet ajo mirëqenia e brendshme, u tha mbreti Filip dhe shtoi se nga veriu dhe veriperëndimi nuk kishin si të kërcënoheshin kur dihej se shumëçka që kishin u detyrohej atyre që për shekuj me radhë ishin marrë nga bota pellazge, nga ajo rrënja e përbashkët, e cila ngaherë kishte ushqyer Lindjen dhe Perëndimin me ato që pastaj ishin kthyer në qytetërim të njëmendtë, të cilit, për t'u ruajtur, i duhet hapësira dhe jo mbyllja.

-Andej nuk dëgjohej gjuha e polisit dhe as demosi, përveç gjuhës së forcës, që kthehet në dhunë...Lidhja pellazge me ilirët, si bartës të tyre, është lidhje barbare, që edhe më tutje kërcënon me vringëllimën e armëve.

-Kërkohet hapja dhe hapësirat si çështje e ardhmërisë së pashmangshme, ndërkohë që këtu mbrohet mbyllja dhe kjo, madje bëhet në emër të frikës nga hapja dhe nga të papriturat e saj. A nuk paraqet kjo një vetëgjykim me dënim të rëndë, u tha mbreti Filip?

-Ne kërkojmë garën e qytetërimeve dhe jo garën e rrënimit me armë, i cili ia hap udhën dhunës së pushtetit...Pa këtë garë nuk do ta kishim shkëlqimin e Athinës, të Spartës dhe të mirat e tjerat...

-Grekët mund të krenohen me të drejtë se dikur bënë çmos që dituritë e tyre t'i përhapnin nëpër botë dhe kjo është merita që u njihet, por që si e tillë i takonte mendësisë së trashëguar pellazge. Por, ç'e do që tash kërkojnë të kundërtën dhe nuk është për t'u habitur pse sot pikërisht qytetet e tyre grinden me njëri-tjetrin për çështje fare të parëndësishme, ndonëse e dinë se kështu rrezikohet edhe ajo që deri dje është marrë si qytetërim?...

-Është garë e natyrshme për qytetërimin, që shpie përpara, thanë përfaqësuesit e qyteteve greke. -Ajo duhet të ndihmohet për të ruajtur gjuhën e demokracisë, e jo të kundërtën dhe kjo mund të bëhet nëse përfundimisht hiqet kërcënimi që vjen nga barbarët dhe prirjet e tyre për të rrënuar atë që me mund të madh është ndërtuar.

-Nuk janë rrënues ata që kërkojnë hapjen dhe hapësirat, ku mund të pushtohen majat e lartësive, por të tillë janë ata që kërkojnë mbylljen në lëvozhgën e vet, u tha mbreti Filip dhe ua bëri me dije se do të ishte për të mirën e tyre, me arritjen e paqes të evitohej lufta. Por, ai u tha se as paqja, që mund të jetë iluzore, nuk do t'u ndihmonte dot.

-Duhet një paqe e vërtetë, me të cilën bëhet e mundshme hapja nga Lindja dhe me këtë bota bashkohet, bëhet e të gjithëve dhe për të gjithë. Tjetër alternativë nuk ka dhe nuk mund të ketë...

-Kështu flasin ata që mendojnë për pushtime, të cilat i arsyetojnë me paqen, i thanë mbretit Filip përfaqësuesit e qyteteve greke dhe u larguan duke lënë pas porosinë e njohur të mospajtimit me synimet e maqedonasve për rikthimin e mbretërisë pellazge, e cila do të vendosej nën rrogosin e të ashtuquajturit depërtim për hapje nga Lindja.

-Mbase lufta, që do ta humbni, ju mbush mend, por që do ta paraqesë edhe fundin e bindjes suaj se me mbyllje vetëkënaqësie arrihet shpëtimi, u tha mbreti Filip kur po largoheshin...

Grekët edhe dy herë dërguan përfaqësuesit e tyre te mbreti Filip për ta bindur se maqedonasit duhej të bënin përpjekje që, pasi t'i nënshtrojnë plotësisht barbarët në veri dhe në veriperëndim (të tillë e quanin mbetjen ilire që vinte nga rrënja e përbashkët pellazge), të përfshiheshin në përbërje të polisit grek, (këtu fjalën e kishin për taulantët dhe lidhjen ilire), në vend se të mendonin për depërtimet në lindje, të cilat do ta rrezikonin qytetërimin e lashtë me përfshirjen në një luftë tjetër, të gjatë dhe pa gjasa, me vendet e Lindjes. Që të dy herët ata u munduan të përdornin dredhët e njohura të futjes së përçarjeve midis ushtarakëve maqedonas, por nuk ia dolën në sajë të bindjes së përgjithshme, e cila mbretëronte midis tyre - se kishte ardhur koha e hapjeve me anën e depërtimeve të reja, që, për ta marrë të mbarën, së pari duhej dhënë fund gjithë atyre mbylljeve, të cilat tashmë ishin kthyer në pengesë...

Natyrisht se mbreti Filip nuk ra në grackën e prapaskenave greke, por kur i humbi durimi, ua dëgoi një porosi të prerë: që brenda gjashtëdhjetë ditësh t'i nënshtrohen

marrëveshjes së përbashkët për depërtim në lindje, ose do të përballoheshin me luftë, të cilën tha se nuk do ta dëshironte, por do ta bënte me zell të madh në mënyrë që t'ua jepte një mësim të mirë atyre që nuk e kuptonin se koha e polisit grek tashmë kishte kaluar para asaj të hapësirave perandorake me mbretërinë botërore.

Pasi i detyroi taulantët t'i bashkoheshin fushatës, të cilën e quajti rikthim të shkëlqimit të botës pellazge, mbreti Filip filloi depërtimin në vendet greke, ku, pa ndonjë mund të madh kaloi Thesalinë dhe iu afrua jugut, me ç'rast te lumi Kajrontë hapi tendat që ngjanin në një vendbanim improvizues gjigant për t'ua bërë me dije grekëve se nuk kishin zgjedhje tjetër: marrëveshje, me të cilën me hapje shkohet përpara, ose nënshtrim të plotë.

Dukej se disa nga ushtarakët athinas, të prirur që t'u besonin mrekullive të hyjnive, do të hynin në luftë, por këtë do të mundohen ta bëjnë ashtu që ajo të jetë njëfarë matjeje e kujdesshme, por njëherësh edhe të duket si veprim i mbikëqyrshëm dhe i kufizuar, gjë që mbreti Filip nuk e përfilli, por urdhëroi kundërpërgjigje të plotë në të gjitha vijat, që nuk kishte si të përfundonte ndryshe veçse me tërheqjen e shpejtë të grekëve, të cilët bënë të ditur për marrëveshjen e paqes, e cila duhej të bëhej në Korint me nënshkrimin e përbashkët, ku mbretit Filip i hapej rruga për depërtime në lindje, pa u penguar me asgjë. Në atë marrëveshje, e cila u quajt panhelene dhe duhej të konsiderohej si një fitore tjetër e polisit grek ndaj barbarëve të veriut, Maqedonia u pranua si anëtare e kësaj lidhjeje, ndërkohë që mbreti Filip u emërua udhëheqës i saj i parë.

Me këtë marrëveshje grekët nisën njërën ndër dredhitë më të mëdha kundër qëllimeve të maqedonasve për rikthimin e fuqisë së botës pellazge dhe rivendosjes së mbretërisë së saj në të dy pjesët e botës, pra në Perëndim dhe në Lindje, ku ishte dikur, që për qëllim do të kishte shkallmimin e ngadalshëm të fuqisë ushtarake maqedonase duke i futur në luftëra të brendshme për pushtet midis qyteteve greke, në ç'mënyrë do të rraskapiteshin e dobësoheshin sa do të humbnin vullnetin për veprime të mëtejshme në lindje...

Mbreti Filip, i cili i dinte të gjitha kurthet e mundshme, përkundrazi me asgjë nuk lejoi që ushtarakët e tij të përfshiheshin në grackat e brendshme, të kurdisura nga grekët, por urdhëroi përgatitje të gjithanshme për depërtime të vendosura në lindje, që do të bëheshin në fillim të pranverës. Para se ta bënte këtë, pikërisht në Korint, aty ku para nëntë muajsh kishte nënshkruar marrëveshjen me grekët, mblodhi edhe një herë gjithë parinë e qyteteve, bashkë me filozofët dhe krijuesit e tjerë, të cilëve u kishte humbur rëndësia që kishin, por këtë herë botërisht ua shpjegoi qëllimet që maqedonasit kishin. Ua përsëriti ato që tashmë i dinin rreth depërtimeve në lindje, që do të bëheshin me të mirë, por, sipas nevojës, edhe me luftë, për hapjen dhe përfshirjen e gjithë botës në perandorinë pellazge, e cila do të ishte e përbashkët dhe që arsyetohej me të drejtën që kishte për mbretërinë tokësore, e të tjera si këto...

Por, ndodhi që pikërisht kur i dha fund fjalimit, një si artist, (më vonë u mor vesh se ishte ushtarak i dëshmuar, i futur qëllimisht midis krijuesve), kërkoi t'i afrohej, t'ia puthte dorën dhe t'ia thoshte një odë të thurur si përkushtim madhështisë së tij, gjë që nuk u pengua dhe në vend të recitimit, nxori thikën e fshehur dhe ia futi mu në gjoks.

-Kjo është përgjigja greke për barbarët dhe ëndrrat e tyre për rikthimin e mbretërisë pellazge, tha ai me një çirrje deliriumi që mbushi me ogur morti gjithë hapësirën e amfiteatrit, por edhe vendin gjithandej deri te deti, ku ajo u përzi me gjëmimin e ashpër që vinte nga përplasja e valëve nëpër shkëmbinj...

Vrasja në pabesi e mbretit Filip në Korint nuk ndali maqedonasit nga rruga e nisur e as i shpëtoi grekët nga rrënimi, në të cilin pashmangshëm do të sharronin. Përkundrazi, i biri i Filipit, Aleksandri, që kishte kaluar të njëzetat, sapo mori lajmin, me të shpejtë u zdorgj nga Thesalia dhe kur preku trupin e pajetë të babait, u vetëshpall perandor i Lindjes dhe i Perëndimit, duke bërë të ditur se ajo gjakderdhje edhe më shumë ia shtonte bindjen se duhej ndjekur rruga e nisur, pra ajo e hapësirave botërore, ku njëherë e përgjithmonë do të thyheshin të gjitha pritrat, do të përfundonin të gjitha grindjet dhe bota do të përfshihej nën një kurorë të përbashkët.

-Do të rivendoset Perandoria e më të mirës, tha me sa zë kishte dhe nga ai çast dhe nga ai vend, që edhe më tutje ruante gjurmët e gjakut të mbretit Filip, urdhëroi depërtimin në lindje dhe tha se prej andej nuk do të kthehej pa kurorën e perandorisë, të cilën gjatë gjithë jetës e kishte përfytyruar si të madhe, botërore dhe për të gjithë...

Fjalët e fundit, pra ato rreth asaj perandorisë së madhe, botërore dhe për të gjithë, që nuk do të kishte të ndalur, Mendim Drini nga derë e Bardhëve i kishte nxjerrë gjithë kumbim, sikur të dëshironte të lirohej nga mbetjet e brendshme, të cilat e kishin mbajtur në atë gjendje egërsie dhe druante se mund ta rikthenin atje.

Por, edhe atëherë, kur nga mosnjohja e tyre, ato dukeshin si një zbrazje e çuditshme, që fuste në një mjegullnajë të pafund, prej së cilës vështirë dilej, rikujtimi i tyre në hapësirën e shkretë të të çmendurve, pas gjithë atyre viteve, të cilave në mes u kishte hyrë ajo masakër e tmerrshme, njësoj përballej me atë ndjenjën e ankthit, se në atë ndërkohë të ployës së gjakut mund të kishin ndryshuar realitetet sa të dukej se çdo gjë ishte e ngjashme me asgjësimin që ishte synuar nga dikush, por që çuditërisht ato që thoshte Mendim Drini nga derë e Bardhëve kishin mbetur të njëjta, tash si të shkruara po edhe si përfytyrime bredhëse e të shkëputura, që nuk do të ndaheshin, sikur të ishin të atilla që të bënin me dije se nuk kishte shpëtim prej tyre, pa marrë parasysh gjendjen nëpër të cilën do të kalohej dhe rrethanat që do ta përcillnin...

Kisha bindjen se ato që tashmë thoshte, i bashkonte e njëjta gjuhë dhe të njëjtat mendime, të cilat do të na ndjekin përherë, që do të thotë se mund të ndodhte të vriteshim dhe të rivriteshim, pikërisht pse do të ngjallehim dhe do të ringjallehim, do të thotë se do të ktheheshim dhe riktheheshin në saje të asaj fryme që prapëseprapë do të na kthente dhe rikthente aty ku kishim qenë dhe do të ishim edhe sot e edhe nesër dhe kështu gjithherë dhe pandalshëm me atë prapë dhe prapë, nga e cila m'u bë se në kokë m'u lidh një si oshtimë për një rreth fatkeq me shumë e shumë nënrrathë që nuk do të na ndahen...

VI

Me një çirrje të pafrenueshme desha ta shporrja të menduarit për rrethin fatkeq me shumë e shumë nënrrathë dhe këtë ta bëja ndoshta për ta shpërfillur disi edhe heshtjen e trishtë të hapësirës së të çmendurve, e cila në atë vetmi mbyttëse, në të cilën kisha sharruar, më rëndonte tmerrësisht dhe kishte të ngjarë që përfundimisht t'i nënshtrohesha shkallmimit të gjendjejes së skundjes, por sërish ishte përftimi i paraqitjes së perdes së sedeftë, me ndërhyrjen e papritshme, që hapi pamjen e asaj shkallës së madhe të gurtë me skenën e thellë në të, të ngjashme me atë të rrafshnaltës së Urës së Shenjtë, ku kohë më parë, nga konturat e hijeve kisha ndjekur ato që ishin thënë rreth Kajronës dhe Korintit, si dhe për gjakun e derdhur atje, fjalë këto që pastaj ishin ndërlidhur me ato që Mendim Drini nga derë e Bardhëve, në hapësirën e errët të nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe dikur i kishte thënë rreth mbretit Filip dhe depërtimit të parë të maqedonasve në Greqi, ku edhe ishte vrarë tradhtisht prej tyre, por që kjo vrasje ia kishte hapur derën asaj udhe të madhe, të parës në historinë e njerëzimit, rreth vendosjes së Perandorisë së më të mirës, të cilën e kishte ndërmarrë Aleksandri i Madh dhe, ndonëse kishte mbetur e pakryer, megjithatë një ditë do të jetësohej, meqë e gjitha ishte pjesë e veprimit të asaj hyjnore të njeriut, ndijimi i së cilës atë e kthen në zotërues të përhershëm...

Megjithatë, këtë herë, skena së pari u përfshi nga një dridhmë që vinte si paralajmërim i asaj që duhej të shfaqej dhe ishte e veçantë, ndërkohë që pasi e gjitha u kthye në një heshtje fashitëse, tisi i hollë i mjegullës kujdesshëm liroi një si krijesë që sqaroi se ishte Kadmi i lashtësisë dhe me ato që do të thoshte, kishte për qëllim të bënte me dije për atë që i kishte paraprirë nisjes së vendosjes së mbretërisë tokësore, asaj të zotëruar dhe të drejtuar prej njerëzve, si një përpjekje madhore, e cila assesi të marrë fund dhe, ishte mirë që kishte këtë kah ngaqë, siç theksoi, domosdoja e ndijimit të vullnetit për fuqi dhe nënshtrim i kësaj trysnie, që përherë ruan ndërlidhjen me hyjin, nga edhe buron dhe ushqen frymën e lirë, kuptimi i saj

jo vetëm që nuk është përcjellë dhe dëgjuar si duhet, por është kundërshtuar madje nga ato mësimë që erdhën nga libri i mbyllur, që u quajt fjalë e shenjtë, e fundit dhe ndryshe-ndryshe, të cilat pastaj u kthyen në urdhra të rreptë e të pakundërshtueshëm, në asish që duhej t'u besohej përlushtëm dhe të mendohej sipas tyre madje, me çka përcaktohej kufiri midis të lejueshmes dhe të palejueshmes, midis të mirës dhe të keqes, midis të mundshmes e të pamundshmes.

„Mbretëria tokësore duhet të lirohet prej bindjeve, se zanafilla lidhet me mëkatin dhe peshën e tij të madhe, që pastaj, për të shpëtuar, nevojitet pendimi, nevojitet lutja e përherëshme dhe kërkohet falja, që pastaj, si mëshirë, duhet të jepet nga ata që vendosin për përmasat e saj midis njerëzve...”

Atë që tha ai, i cili bëri me dije se ishte Kadmi i lashtësisë, në atë dridhmë të mbushur me njëfarë shqetësimi që hetohej nga përposhja e lehtë e tistit të hollë të mjegullës, dukej se mbetej e shkëputur qëllimisht, që t'u paraprinte të tjerave, me të cilat shfaqjes i jepej kahu i pasqyrimin të saj si një dramë e madhe, si një zhvillim i drejtpërdrejtë, ku duhej të shpjegohej zanafilla e mbretërisë tokësore dhe e të gjithë atyre që i kishin hapur udhën familjes njerëzore në përpjekjet drejt pavarësimit nga mbikëqyrja e mbretërisë së qiellit për t'u kthyer në zotërues të përherëshëm të hapësirës jetësore, në të cilën shtriheshin. Kështu, nuk vonoi dhe skena e thellë zuri të pushtohej furishëm nga paraqitja e një krijese të madhe, që nga zëri i pëshpëritësit të skenës u mor vesh se ishte mbreti fenikas Agenor, i cili gjithë egërsi çirrej kundër Zeusit, i cili kishte bindjen se, i kthyer në shëmbëllesën e një demi, qëllimisht ia kishte marrë të bijën Europën, së cilës, si thoshte, i binte barra të bëhej djep i mbretërisë tokësore, asaj që do të paraqiste ardhmërinë e njerëzimit dhe jo të mbyllej midis zotash, ku do t'i pamundësohej ajo që si fat i ishte përcaktuar...

„Zotat e Olimpikut mbajnë përgjegjësinë për këtë dredhi, të cilën e bënë ngaqë ia kanë frikën shfaqjes së sërishme të titanëve dhe ndeshjes me ta, me të cilën mund t'u ngushtohet pushteti i pakufishëm“, kështu thoshte Agenori, ndërkohë që zëri i përcillej me disa si shkrepitja të përflakura që ktheheshin në armë, të cilat pastaj Kadmi i lashtësisë dhe tre të tjerët, që nga pëshpëritësi i skenës paraqiteshin bijë të mbretit të Fenikisë, i pranonin me betimin se do ta gjenin motrën Europën dhe me të do të fillonte vendosja e mbretërisë tokësore me krijesat e pavarura njerëzore...

Largimi i mbretit Agenor, ndonëse për pak la një fashë sa të dukej se me aq merrte fund shfaqja, megjithatë ajo shpejt u ringjall me atë që lëvizja e skenës ngjarjet nisi t'i zhvendoste shumë shpejt në një vend tjetër, që bëhej e ditur se fjala ishte për Trakinë, ku Kadmi i lashtësisë, para varrit të së ëmës sapo të vdekur me mallin e të bijës, Europës, zotohej se do ta gjente dhe do të hakmerrej.

Këto fjalë, të cilat i shqiptonte mundimshëm, Kadmi i përsëriti pareshtur dhe mbase kushedi sa do të mbetej ashtu i shtanguar nga dhembja dhe pikëllimi po të mos ishte një zë, ai i orakullit të Delfit, që i thoshte se kërkimi i motrës, Europës, lidhej jo me hakmarrjen dhe me shfrime të tjera të këtilla, me të cilat, si vërehej, ai ishte i mbushur deri në fyt dhe ashtu mund të shpërthente, por me përpjekje të mëdha dhe sakrifica të tjera që duhet ta përcjellin vendosjen e mbretërisë tokësore dhe përhapjen e saj edhe në pjesë të tjera, të cilave, më shumë se kurrë, u duhet rregulli e mbikëqyrja dhe që kjo mund të bëhet kur atyre që duhet të zotërojnë hapësirën jetësore t'u lirohen burimet e ujërave, të cilat prej kohësh, me urdhrin e Venusit, mbahen të mbyllura nga një dragua...

“Deri tek ato burime dhe deri tek ai ujë i shenjtë, që i duhet mbretërisë tokësore dhe shtrirjes së jetës, të çon lopa e etur, të cilën duhet ndjekur”, i thoshte zëri i orakullit të Delfit.

Kadmi ia ktheu se “pengun e jetës nuk do ta mbajnë më zotat”, ndërkohë që pas atyre që ai i tha me vendosmëri, në skenë u duken konturat e një hijeje të një krijese tjetër, e cila u shfaq gjithë gjallëri dhe nga zëri i pëshpëritësit u mor vesh se ishte perëndesha Atenë, zotëruesja e vendeve të mirëfillta pellazge, e cila nisi të thoshte se i pëlqente betimi që burimi i ujërave t'u kthehej krijesave njerëzore, si njëri ndër parakushtet kryesore drejt vendosjes së

mbretërisë tokësore dhe se në atë rrugë do ta përcillte dhe do t'i ndihmonte me këshillat e duhura që ta lironte kështu burimin e lumit Arion, me të cilin në atë pjesë të botës duhej të fillonte jeta tokësore, në ç'mënyrë ajo përmbushte detyrimet nga zotimet që kishte, se pa vendosjen e saj nuk do të kishte as vazhdimësi të mbretërisë hyjnore të Olimp, e cila, për fat të keq, kundërshtohet, por edhe luftohet nga shumë zota, të mbushur me frymën e egërsisë dhe të shkatërrimit, që e shpenzojnë kundër njëri-tjetrit, në vend se të përpiqen për të kundërtën.

“Është një dragua i tmerrshëm, por mbase përmendja e Europës, e kësaj mrekullie të njerëzimit, që tashmë gjendet në Olimp dhe nga të gjitha anët po rrezaton një frymë të re të së mirës, ia thyen forcën e pamposhtur deri më tash”, tha Atena pasi që me pak fjalë ia shpjegoi Kadmit pse dëshironte t'i ndihmonte që fuqia e zotave të merrte kahun e të mirës, e jo atë të shpenzimit brutal për pushtet, me të cilin mbikëqyret mbretëria e qiellit.

“Europa tashmë i takon Zeusit dhe atje duhet të mbetet, sepse vetëm me atë krushqi i ndihmohet ndërlidhjes së domosdoshme midis hyjit dhe njeriut, midis hyjnore dhe njerëzore, asaj që i duhet edhe qiellit po edhe tokës”, tha Atena dhe ia bëri me dije se ishte koha të lironin ujin, si parakusht i kësaj kthese të madhe.

“Me krushqi të dhunshme nuk krijohet mirëbesimi dhe paqja“, tha Kadmi, i cili assesi të pajtohet që motra e rrëmbyer në pabesi, të mbetet pre e vullnetit të njëanshëm të zotave.

“Ajo tashmë ka ndodhur dhe mirë që ka ndodhur, sepse vetëm një lidhje e tillë ua hap rrugën atyre parakushteve që zotat ngadalë të mësohen me praninë e krijesave njerëzore dhe lidhjen me ta, sepse vetëm kështu mund të ndodhë që një ditë të zbresin nga Olimp dhe të pranojnë se hapësira e gjithësisë mund të mbikëqyret në përputhje me frymën e jetës, si pjesë qenësie e përbashkët, ku edhe një pjesë e frymës së tyre gjithnjë merr pjesë si dhunti e veçantë, së cilës përjetimi i të madhërishmes i ndihmon të ruajë baraspeshën e brendshme, pa të cilën gjithçka do të mbetet që më parë pre e vogëlsisë...”

Fjalët e Atenës u përcollën me një mjegullim të lehtë, që pasi u ngrit, mundësoi zhvendosjen e ngjarjes në një hapësirë tejet të ashpër, pranë një shpelle të përflakur, ku dragoi kishte mbyllur daljen e ujit dhe kërcënonte Kadmin se do ta bënte shkrumb e hi po që se do t'i afrohej.

Por Kadmi, me këshillat që i vinin nga Atena, nisi të çirrej për Europën, për atë krijesën e mrekullueshme që tashmë ishte pranë zotave dhe ishte në rrugë e sipër të vendoste urat e para midis tyre dhe njerëzve, lidhje kjo që nënkuptonte një qëndrim tjetër ndaj gjithësisë dhe përmasave të saj dhe, sa më shumë që jehona e këtyre fjalëve përplasej për dragoin, flaka e tij bëhej gjithnjë më e pafuqishme, saqë një çast të dukej e flashkët fare, gjë që Kadmi munda t'i afrohej dhe me gurët e përflakur që ia jepte Atena, nisi t'ia zinte frymën derisa për pak, i gulfatur fare, u shemb dhe, kur kjo ndodhi, u lirua gryka e shpellës që lidhte me rrjedhën e lumit Arion.

“Duhet krijuar njerëzit. Ata që do ta popullojnë vendin që do të quhet Europë. Kjo mund të bëhet vetëm me anën e dhëmbëve të dragoit, sepse të tillët janë në gjendje t'u bëjnë ballë sfidave të përhershme të hyjnive, me të cilat ata do të ndeshen gjatë jetësimit të plotë të mbretërisë tokësore”, i thoshte Atena.

Kadmi nxori dhëmbët e dragoit dhe, pasi i mbolli me të shpejtë, prej tyre mbinë luftëtarë të shumtë, të cilët, nuk vonoi dhe nisi një luftë të tmerrshme kundër njëri-tjetrit, luftë që ishte e pashmangshme dhe e domosdoshme madje, për të mbijetuar më të fortët, meqë beteja për vendosjen e mbretërisë tokësore fillimisht kërkonte vetëm të tillët. Kështu, pas shumë e shumë vrasjesh, mbetën vetëm pesë prej tyre: Ehioni, Udeisi, Htoniu, Hipernori dhe Pelori, prej të cilëve pastaj dolën pesë fiset e para që morën përsipër lulëzimin e jetës në Tebë dhe gjithandej ku shtriheshin tokat e pafundme që perëndesha Atena i quante vende pellazge dhe të përzgjedhura për vendosjen e mbretërisë tokësore.

“Tash e tutje je hero njerëzor dhe do t’u nënshtrohesh gjykimeve të ndryshme, me ç’rast, në përputhje me prirjet po edhe me rrethanat, ndër më të ndryshmet, mund të ngrihesh, por edhe të rrënohesh. Kjo sprovë nuk kursen kë dhe vlen përgjithmonë, sepse vetëm kështu pamundësohet mashtrimi që mund të vijë nga shpërfytyrimi i fuqisë së zotave dhe i shtirjes në emër të tyre”, i tha Atena Kadmit dhe ia bëri me dije se për hir të zgjerimit të familjes njerëzore dhe zhvillimit të saj të mbarë, i binte barra të martohej me Harmoninë, të bijën e zotit Venus dhe, në hapësirën e përbashkët që do të quhet Europë, ata t’i bënte të përgjegjshëm ndaj vazhdimësisë së jetës dhe ndërtimit të saj, në përputhje me idealin e të mirës, jetësimi i së cilës kalonte nëpër përpjekje dhe fërkime të vazhdueshme me mbretërinë e zotave, së cilës duhet t’i ngushtohet shtrirja e pushtetit të pakufishëm në dobi të njerëzve.

“Përkrah një perëndeshe, do ta kesh më të lehtë të bësh përpjekje, të cilat, ç’është e vërteta, nuk do të kenë të ndalur gjithë derisa zotat të binden se lidhja me njerëzit është në dobi të tyre, ndërkohë që edhe njerëzit të bëhen të ndërgjegjshëm për fuqinë e tyre, e cila duhet të hetohet nga brenda, si trashëgimi hyjnore, për ta përdorur si të tillë në dobi të ngritjes drejt majave dhe zgjerimit të vazhdueshëm të hapësirës së lirisë, e jo për të kundërtën”, i tha Atena Kadmit.

Skena u përfshi pastaj nga një lëvizje e madhe, ku bëhej një dasmë, me ç’rast u mor vesh se kremtohej martesë e Kadmit me Harmoninë. Ishte një krushqi, e para e llojit të tillë, e lidhur midis perëndeshës dhe njeriut, e ku merrnin pjesë perënditë. Atena ishte e lumtur se kjo martesë do t’i ndihmonte edhe mbretërisë së zotave që, me lidhjet me mbretërinë tokësore dhe zotëruesin e saj krijesën-njeri, një pjesë të madhe të fuqisë së vet, edhe si të copëzuar, ta bartë atje ku vazhdimësia e saj ruhet në një mënyrë të veçantë, si ndijim madhështor, që i duhet krijimtarisë dhe prirjeve të tjera shpirtërore, të cilat, në saje të hyjnore, mbesin dhunti të pashpenzueshme dhe përherë të përsëritshme...

Venusi po ngriste dollinë dhe çiftit të ri i uronte mirëseardhjen në radhët e mbretërisë së zotave, ndërkohë që Kadmi po i thoshte se kishte për detyrë të ndërtonte mbretërinë e njerëzve në tokë, në vendin e lashtë, që, për hir të motrës, do të quhej Europë.

“Perënditë po zbresin në tokë dhe këtu duhet parë fuqinë e kësaj kthese”, thoshte Atena, e cila po e përgëzonte Harmoninë dhe uronte që dhuratat që i kishte prej tyre, nga aftësia e plleshmërisë, prirja muzikore, krijimtaria dhe të tjerat, t’i përdorte për të mirën e njerëzve, për të jetuar në mirëkuptim me njëri-tjetrin, por dhe me ndijimin hyjnor, gjithnjë në përpjekje të pandalshme për të hulumtuar dhe kërkuar më të bukurën, më të mirën dhe më të përsosurën, me të cilat jeta ndërtohet dhe fisnikërohet pandërprerë.

“Fëmijët tuaj duhet ta dinë se janë njerëz me prejardhje hyjnore, të zgjedhur për udhëheqjen e mbretërisë së tokës dhe se këtë duhet ta bëjnë me bindjen se jeta është e përhershme, por edhe e përsëritshme, në përputhje me sjelljet dhe qëndrimet ndaj saj...”

Pastaj, ngjau që skena prapë të qetësohej, kur në një si kështjellë do të shihet Kadmi me fëmijët: Polidorin, Autoninë, Ilirin dhe Semelin, i cili i porosiste se duhej të shtriheshin drejt veriut dhe perëndimit, drejt jugut dhe lindjes dhe gjithandej të ndërtonin mbretëritë e veta, të cilat gjithnjë duhet të ruajnë frymën e madhështisë së Europës, siç kishte kërkuar gjyshi, Agenori.

“Europa duhet të mbetet nuse mahnitëse, shëmbëllesë e mbretërisë njerëzore dhe e fisnikërisë së mirëfilltë, që buron nga ajo fuqi e perëndive, e bartur me mund të madh te njerëzit, që t’u mbetet në pronësi të përhershme si dhuratë e përcaktimit për më të mirën, për më të bukurën, për atë me të cilën ecet përpara me dinjitet dhe pandalshëm...”

„Mbretëria ime do të quhet Euroiliri”, kishte thënë Iliri, i cili ishte betuar se gjithandej nga do ta shtrinte pushtetin, bota do të bëhet e lirë dhe do të mbetet e lirë, pa marrë parasysh kundërshtitë që do ta përcjellin...

Thirrjet e Ilirit për Euroilirinë, të kthyera në jehonën “lirii-ilirii-lirii”, kishin qenë aq të fuqishme sa duket se kishin trandur edhe skenën dhe shfaqjen në të, që pak nga pak kishte

tretur dhe vendin e saj prapë e kishte zënë trysnia e trishtë e hapësirës së të çmendurve, por këtë herë ajo sakaq kishte nisur të plotësohej nga rikujtimi i atyre që dikur Mendim Drini nga derë e Bardhëve, në njërën nga ato ligjërimet e shumta në shkalloren e errët të nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe, i kishte thënë rreth Kadmit dhe shkronjave, që ai i kishte përhapur, me të cilat duhej të thjeshtohet gjuha e shenjave dhe kjo të bëhej, siç thoshte, për të mirën e përhapjes së diturive dhe njohurive të tjera, aq të domosdoshme për krijimin e parakushteve drejt vendosjes së pushtetit të më të mirës midis njerëzve, që mund të bëhet edhe në saje të ndijimit të dhuntive hyjnore.

“Kadmi i lashtësisë me të drejtë mund të merret si hero i parë i njerëzimit, jo vetëm pse në hapësirën e quajtur Europë ia doli të krijojë rrethanat për vendosjen e mbretërisë tokësore, madje në një ndeshje të ashpër me zotat e Olimpikut dhe fuqitë e tjera që e kundërshtonin, por, për më tepër, pse ia arriti që gjuhën e shenjave dhe shtresimet e saj të hapura t’i kthejë në gjuhë shkronjash, në kuptimësi të drejtpërdrejtë, me çka iu hap rruga një qytetërimi të mirëfilltë, ku njeriu, në saje të themeleve të diturisë dhe të njohurisë së pavarur, do ta hetojë, po edhe do ta pasqyrojë fuqinë e hyjnore, që me të drejtë merret si pjesë e madhështisë, e cila shfaqet me prirjen e ngritjes dhe të lartësisë, si ndijim i veçantë nga trashëgimia e zotave, që buroi nga martesat e Zeusit me Europën, por edhe nga pjella me mbretëreshën Harmoni, fëmijët e së cilës ishin të parët që e fituan të drejtën për të krijuar mbretëritë e tyre në vendet pellazge dhe këtë e bënë pa hezitim me krijimin e mbretërisë së vendeve ilire.

Rruga e Kadmit nga njerëzorja deri te hyjnorja dhe nga hyjnorja deri te njerëzorja, pra nga çliruesi i ujit të kroit Arion dhe i ndëshkuari i zotave, nga i dënuari prej tyre deri tek i adhuruari i tyre, megjithatë nuk ishte as e lehtë as e përfunduar. Ajo kaloi nëpër sprovë të jashtëzakonshme, ku kërkohej guxim, por edhe mençuri e urtësi për t’u vendosur, por edhe për t’u ruajtur gjithëherë ajo baraspeshë e domosdoshme midis pushtetit të zotave dhe pavarësisht të kujdesshëm të njerëzve, masë kjo e cila kërkonte sfidën e shpirtit dhe të mendjes, të ndijimit dhe të thellimit, e mbi të gjitha, të vetëkuptimit të këtij zhvillimi si çështje e një pajtimi të domosdoshëm të të kundërtave, si vlerë, zanafilla e së cilës ndodhej te ndërlikohja midis mbretërisë hyjnore dhe asaj tokësore, si një e drejtë e mbizotërimit të gjithësisë dhe të hapësirës së saj, në përputhje me ligjet e vazhdimësisë së jetës, si e ripërtërirë, e përsëritshme, po edhe e pasosshme...

Tekefundit, a s’e nënkuptonte këtë edhe martesat me perëndeshën Harmoni, që mund të merrej me mend se ishte që të vendoste lidhje të përhershme midis ndijimeve hyjnore dhe atyre njerëzore, e cila lidhje kishte për synim që perënditë t’u afroheshin njerëzve dhe njerëzit perëndive dhe me këtë të përmbusheshin qëllimet e krijimit dhe të zanafillës, me ç’gjë mbretëria qiellore mbetej lart, si çështje e zotave, ndërsa ajo tokësore - poshtë, nën mbikëqyrje të njerëzve me pushtet të zëvendësueshëm, gjithnjë në përputhje me sjelljet e tyre?...

A nuk ishte edhe Iliri, njëherësh, perëndi dhe njeri, që kërkonte t’i pasqyronte, por edhe t’i mbikëqyrte të dyja gjendjet dhe mbi to të ndërtonte pushtetin tokësor në mbretërinë e quajtur Iliri, e cila, për t’u kthyer në Perandori të më të mirës, si e përhershme, duhej ta kishte edhe pjesën e mbretërisë hyjnore, të asaj që duhej hetuar dhe pasqyruar kurdoherë me anën e prirjeve të lartësimit dhe të ngritjes, pra të atyre ndijimeve që kërkonin mendjen dhe shpirtin?...

Kadmi i lashtësisë - i vetëdijshëm se vendosjes së mbretërisë tokësore me njerëzit, si drejtues të saj të përhershëm, të cilëve, për ta arritur këtë qëllim madhor pashmangshëm u duheshin njohuritë dhe dituria e pashtershme - do të mësojë se shenjat, që deri atëherë kishin shërbyer për ndërlidhje të njëanshme me porositë që vinin nga hyji, duhej kthyer në shkronja, në gjuhën e së rëndomtës, por pa harruar që të parat edhe më tutje të mbeteshin mjet shprehjeje i asaj veçantie që i takon dhuntisë krijuese...

„Mbretëria tokësore e kërkon njeriun e pavarur, të gatshëm t’i zbërthejë edhe ato që quhen fshehtësi, pa pasur frikë se zbulimi i tyre liron edhe fuqi të papërmbajtur, të cilat duhet mbikëqyrur dhe drejtuar për ndërtim, e jo për rrënim...”

Shi për këtë, sapo ishte martuar me perëndeshën Harmoni, kishte marrë rrugën e Fenikisë dhe pas nëntë vjet bredhjesh nëpër vende të largëta, ishte kthyer i ngarkuar me shkronja dhe me ndërlihdës të shumtë, të cilët duhej t’i përhapnin këto shkronja. Megjithatë, ndërlihdësit, të cilët kishin për detyrë të ndërmjetësonin midis gjuhës së shenjave dhe të shkronjave, që ato të ktheheshin në kuptime, ishin kthyer nga kishin ardhur, pasi që kishin parë se në ato vende nuk kishte nevojë për ndërmjetës, ngaqë aty të shumtën e herës dallimi midis shenjave dhe shkronjave ishte fare i vogël, saqë dukej se gjuha e shenjave nuk ishte tjetër përveçse njëfarë gjuhe e veçantë - dhunti e perëndeshës Kujtesë, e cila që herët, në vendet pellazge, ku kishte vendosur pushtetin Iliri, ishte përdorur dhe i kishte shërbyer asaj ndërlihdjeje të mirëfilltë njerëzore...

- Gjuhën e shkronjave duhet ruajtur vazhdimisht si gjuhë të lirisë së shpirtit, që të pasqyrohet çlirët, i kishte thënë Kadmi të birit, Ilirit, duke ia bërë me dije rrezikun që asaj mund t’i vinte pikërisht nga e kundërta, që lidhej me prirjen e njeriut për të ikur nga liria, nga frika prej saj, veçmas kur ajo duhet të kthehet në një përgjegjësi të vetëdijshme, ose nga ngarkesat që sjell mungesa e gatishmërisë që të ndiqet sfida që kërkon përkushtimin dhe gjithë atë që paraqet dhuntinë hyjnore, e cila buron nga ndërlihdja e hershme dhe e mirëfilltë me zotat dhe duhet kërkuar me ndijim të përhershëm, në vend se t’i bishtnohet...

Që t’ia bënte me dije se ikja nga liria, sa nga frika prej përgjegjësisë që del prej saj, e sa nga mungesa e gatishmërisë që ajo të mbrohet dhe të përhapet me mundime të përhershme, që kërkojnë çmim të madh, ia kishte zënë ngoje rastin e krijesave të pa qartësuar, të cilat shtriheshin në atë hapësirë që nuk ishte as e njeriut as e zotave, që nuk ishte as dritë e as terr, por njëfarë mjegullimi i përhershëm, ku kishte jo kurrizorë dhe qenie të tjera që ndryshonin pamjen në përputhje me atë që merrej si përfitim i flashkët drite, ose pushtet terri.

- Dikush do të dëshironte që mbretëria tokësore të mbetej përgjithmonë ligatinë me plot e përplot butakë pa kurriz, i kishte thënë Kadmi të birit, Ilirit.

- Iliria do të mbetet vend i lirisë, si kuptim, por edhe si ndijim i përhershëm, ia kishte kthyer Iliri dhe kishte shtuar se, pa marrë parasysh rreziqet që do t’i kanoseshin, nuk do të hiqej dorë nga një përkushtim i tillë, ngaqë, veç të tjerash, i detyrohej asaj pjese të origjinës hyjnore që kishte nga e ëma, perëndesha Harmoni dhe si e tillë duhej të preokuponte të gjithë brezat, pa marrë parasysh pengesat që mund t’u dalin.

I kënaqur nga zotimi i të birit, Ilirit, Kadmi kishte thënë se për hir të trashëgimisë hyjnore që kishin të bijtë dhe që me të ajo bartej edhe tek i gjithë lloji njerëzor i përfshirë në mbretërinë tokësore, që ajo të ruhej përherë si prirje e madhështisë që çon kah ngritja dhe lartësimi, do të kthehej në gjarpër, të përkujtonte detyrimet ndaj lirisë dhe ruajtjes së hapësirës së saj...

- Nën pragun e derës të secilës shtëpi gjithnjë do të përgjoj...

Se gjarpri ishte i shenjtë, ngaqë përkujton lidhjen e përhershme të njerëzores me hyjnoren dhe të tjerat si këto, i kishte folur dikur në hapësirën e errët të nëntokës së kështjellë së Rekës së Keqe Mendim Drini nga derë e Bardhëve, gjithnjë duke u ndërlihdhur me atë që e kishte quajtur „të drejtë të trashëgimisë hyjnore“, të cilën e kishte theksuar pareshtur si diçka të veçantë, për të shtuar pastaj se dyshimet e dikurshme rreth rrezikut që mund t’i vinin gjuhës së njerëzve nga rrudhja, por edhe nga ikja nga liria, kishin qenë me vend.

“Sikur është harruar e drejta e trashëgimisë hyjnore, andaj nuk është për t’u befasuar pse ikja nga liria ishte kthyer në një vetëlimim dhe në një shpronësim prej saj, që kishte përfunduar në një robëri të vetëdëshirueshme, së cilës s’i shihet fundi...”

Pas një heshtjeje, e cila kishte nxjerrë në pah se hapësira e afisë midis nesh, ndonëse dukej se ishte përballuar fare, megjithatë edhe më tutje mbetej e papërballuar dhe me shumë e

shumë të panjohura, nga druajtja se ashtu njëanshëm dhe para kohe mund të mbylleshin çështjet që vështirë hapeshin, me disa gjykime të përgjithësuara ngoje, të cilat i kishte nxjerrë sikur të ishin të shkëputura, ishte sjellë poshtë e përpjetë derisa kishte sqaruar se pse vërejtjet e Kadmit qëmoti ishin harruar, që, sipas tij, e gjitha lidhej me të papriturën: shkronjat, në vend se t'i shërbenin zgjerimit të njohurive dhe përdorimit të tyre të shumanshëm, në vend se të vazhdonin të ruanin frymën e kërkimit që shpiente kah ngritja e vazhdueshme dhe lartësimi, në vend se t'i shërbenin hapësirës së lirisë dhe atyre që ajo gjithnjë i kërkonte për t'u ruajtur dhe për t'u zgjeruar - ishin kthyer në urdhra, me çka ishte pranuar vullnetarisht nënshtrimi...

“Duket se ikja nga liria kishte kaluar nëpër të njëjtat rrugë që kishte bërë edhe ngritja tek liria, porse në një kah që mund të merret si i kundërt, për të cilin dikur Atena ia kishte tërhequr vërejtjen Kadmit, se shpërputhjet midis mbretërisë së zotave dhe të tokësore për mbisundim të njëanshëm mund të jenë të kobshme dhe shfaqen çastin që ndijimit të hyjnore midis njerëzve mund t'i mbyllen portat nga mungesa e ndërgjegjësimit për përgjegjësinë që bart ajo dhe nga sfida e përhershme e saj, ose duke iu nënshtruar prirjeve, me të cilat përfundimisht ai shkëputet prej hyjnore dhe kjo bëhet në emër të futjes së botëkuptimit, që lidhet me mëkatën e zanafillës, në emër të së cilës, si i ndëshkuar, ai përjashtohet prej mbretërisë qiellore dhe për këtë faj, që duhet ta bartë gjithnjë, të kërkohet mëshirë, ndërkohë që mëshirimi do të vijë pasi ai të jetë penduar thellësisht dhe të ketë kërkuar përlulesisht falje...”

Këtë ligjërim, i cili kishte zgjatur bukur shumë, e kishte mbyllur me një kreshpërim shprehës, se zanafilla e njeriut nuk duhej lidhur me mëkatën, e as me shpëtimin dhe shpëtimtarin, por me përpjekjet që të pushtohet hapësira e mbretërisë së qiellit, nga edhe buron ajo, në saje të marrëveshjes me zotat për krijimin e mbretërisë tokësore, që duhet të udhëhiqet dhe të mbikëqyret në përputhje me vullnetin për fuqi, e jo për nënshtrim...

Gjatë këtij gjykimi meditues, ai kishte vënë re se në përputhje me këtë trashëgimi, njeriu duhej kërkuar fitimtarin, se duhej të mendonte si fitimtar dhe të vepronte të bëhej i tillë, por edhe të mbetej fitimtar...

Këto gjykime i kishte sjellë dhe përsjellë pareshtur në mendje dhe, sa më shumë që i bluante, dukeshin sikur ktheheshin në qortime pse ishte pranuar vazhdimisht përlulja dhe nënçmimi, saqë një ditë kishin kushtëzuar edhe nxjerrjen e atij arsytimi të pashmangshëm-që shkaktarin e gjithë kësaj duhej parë te sharrimi në hapësirën e mbyllur dhe në labirintin e pakalueshëm të saj, që ishte përcjellë me psherëtimë dëshpëruese se çfarë duhej bërë me ata që në këto rrethana detyrimisht e kishin harrur gjuhën e shpirtit?...

„Mos, vallë, duhej të liheshin në kthetrat e një mallkimi të tillë të përhershëm të përshtatjeve, njësoj si butakët pa kurriz dhe kameleonë të shumtë, që përjetë sillen në atë hapësirën e paqartë, duke ndryshuar pamjen dhe qëndrimin në përputhje me atë dallimin thuajse të pavënëre të dritës dhe të errësirës?...”

Ai ma ktheu: Gjuha e shpirtit ishte e paharrueshme, pikërisht pse është dhunti e pashtershme hyjnore, sfida e së cilës përherë duhet të përfillet dhe kjo duhet të bëhet duke kërkuar fitimtarin dhe duke kërkuar për t'u bërë fitimtari, në vend të ndrydhjes, për t'u kthyer në humbës, po që edhe kur ndodh kjo, që të mos lejohet shtrirja e gjendjes së nënshtrimit të përhershëm me kërkimin e mëshirës dhe të shpëtimtarit, shfaqet ngacmimi i përfytyrimit të asaj flake të madhe shpërthyes derisa ndijimit të saj sërish t'i lirohen, por edhe t'i hapen udhët e dëgjimit...

VII

Pas pesëmbëdhjetë vjetësh tre muajsh dhe tri ditësh, ajo flakë dhe zjarri i saj, rreth së cilës dikur Mendim Drini nga derë e Bardhëve thoshte se shfaqet që ndijimit shpirtëror, pra asaj hyjnore së harruar a të anashkaluar, t'i lirohen udhët e mbyllura të dëgjimit, nuk ishte vetëm përfytyrim, po edhe njëmendësi, lëbyrin e së cilës po e ndjeja fare pranë, bashkë me gjuhën e shkretimit, që kishte përpirë çdo gjë dhe sikur tashmë aty ishte të dëshmonte

pushtetin e jashtëzakonshëm të rrënimit ndëshkues, të cilit nuk mund t'i ikje, por që njëkohësisht të bënte të ditur edhe për frymën e ripërtëritjes, e cila nuk mund të ndalej.

I ndodhur përballë sfidës se, megjithatë, ajo që kishte ndodhur duhej të shpinte në vetëdëgjim të thellë dhe tjetër fare, pikërisht të atillë që rikthente lidhjet e brendshme me të lartësueshmen, pra hyjnoren, si dhe ato që mund të merreshin si fryt i marrëveshjes midis mbretërisë së qiellit në Olimp dhe mbretërisë së tokës me zotërues – njerëzit, të shfaqur për herë të parë në vendet pellazge - çuditërisht ndjenja e paaftësisë dhe e përhumbjes së plotë, që e kisha dhe siç e pandehja, jo vetëm që nuk më kishte shkallmuar, po përkundrazi, sikur befas më nxori nga ajo amulli e çuditshme, zbrazëtirë e trishtë e hapësirës së të çmendurve, me klithjet e tyre për lirinë e dhuruar, atë të gjeturën, të falurën, të mbikëqyrurën dhe ndryshe-ndryshe, që herë pas here sikur dukej që ktheheshin dhe çirreshin se do ta përhapnin gjithandej dhe, më në fund, e gjithë bota do të bëhej e tyre, ngaqë vetëm kështu shpëtonte, e të tjera si këto...Krahas dridhmës së frikshme që më përshkonte furishëm të tërin, njëherësh ajo më mbushte me një frymë rimarrjeje të jashtëzakonshme, si një shtysë e çuditshme, e cila sikur ishte e tillë që pikërisht të pengohej rivendosja e pushtetit të të çmendurve dhe e asaj që prej tyre quhej liri e dhuruar, e falur, e gjetur dhe ndryshe-ndryshe, e cila nuk mund të paraqiste tjetër veçse rrëmuje çmendurie...

Përballë një gjendjeje të tillë, që nuk dija ta përcaktoja me tamam se çfarë ishte, megjithatë, për një çast m'u bë se po ndihesha pikërisht si Aleksandri i Madh, në mos ai vetë, që diku, gjatë fushimit në Traki, kur kishte marrë lajmin për vrasjen e të atë, Filipit, në vend se të shembej nga hidhërimi e dhembja e rëndë, kishte ndjekur përfytyrimin e një flake të madhe, që me të shpejtë kishte përpirë gjithë botën dhe pasi e kishte bërë shkrumb e hi dhe kishte parë se në atë shkretim zagushie të frymës së ngushtësisë ia kishte lëshuar vendin lëvizjes së pandalshme kah hapësirat dhe lartësitë, pra në vend të ndonjë hakmarrjeje kundër atyre që ia kishin vlarë babanë, që do ta ngujonte dhe do të binte në kurthin e atyre që u frikësoheshin hapjeve dhe bënin çmos t'i pengonin, ai kishte nisur atë rrugën e madhe, që do ta shpinte tutje nga Lindja, drejt majave të larta të botës, për të dëshmuar se vendosja e Perandorisë së më të mirës jo vetëm që është e mundshme, por edhe e pashmangshme, madje.

Përfytyrimi madhështor, që dikur Aleksandrin e Madh e kishte bartur nga Trakia për në Korint, ku me të shpejtë, ata që tradhtisht ia kishin vlarë të atin, i kishte detyruar pa i ndëshkuar t'i bashkoheshin fushatës drejt lindjes dhe u kishte thënë se gjatë asaj ngritjeje të pashembullt do të liroheshin nga gulfatja e shpirtngushtësisë dhe e liga, që i kishte detyruar të bënin krime të pafalshme, pra e njëjta shtysë sikur më përfshinte dhe po më bartte ; në atë gjendje gjithë dalldi shpirtërore, sikur të isha vetë Aleksandri i Madh, ose kipci i tij, krejt një, dhe sikur t'i kisha pranë ato qeniet e para njerëzore që Kadmi i lashtësisë i kishte krijuar nga dhëmbët e dragoit të shpellës së lumit Arion dhe që bëheshin gati për atë luftën për jetë a vdekje kundër njëri-tjetrit, seç m'u qep të flisja, se midis tyre nuk duhej të bëhej ajo lufta e tmerrshme, ku mund të ndodhte që të çmendurit të shpalleshin fitimtarë e pastaj të çirreshin për lirinë e dhuruar, të falur, të gjeturën dhe ndryshe-ndryshe, ku e gjitha do të kthehej në një pështjellim të pambarim, ngjashëm me atë që mund të quhet liri kaosi a kaos i lirisë, por duhej të përpiqeshin që gjithandej nëpër vendet e shkapërderdhura pellazge, të mbikëqyrura nga perëndesha Atenë, të vepronin për rivendosjen e mbretërisë së lirë, pikërisht të tillë siç e kishte kërkuar dhe siç e kishte ndërtuar, pak më vonë, i biri Iliri, i cili ishte betuar se ajo, e cila do të shfaqej si botë e lirë dhe përherë do të mbetej e lirë për nga përcaktimi, pa marrë parasysh që do të mundohen t'ia pengojnë jetësimin, do të quhet Europë.

Më ngjante që ligjërimin për vendosjen e mbretërisë tokësore nëpër vendet pellazge, me Ilirinë si fillesë, si dhe të mbretërive të tjera që do të shtriheshin në veri, veriperëndim dhe njëherësh në lindje dhe juglindje, siç kërkonte Kadmi i lashtësisë, nisa ta përshkruaja ashtu sikur e gjithë kjo kishte pasur një kah tjetër, pra jo të ndeshjes së ashpër me zotat, që kishte shpërthyer pasi mbretit Agenor i ishte marrë e bija Europa, kur rastësisht, në kërkim të lulekuqeve ishte gjetur në ishullin e Kretës, aty ku ata pushonin dhe prej andej ishte dërguar

në Olimp, (pasi Zeusi ishte mahnitur nga bukuria e saj, e kishte ndalur atje që të martohej me të), por te një ecurie tjetër, që fliste pikërisht për dredhinë, të cilën mbreti Agenor ua kishte përgatitur zotave që t'u futej brenda dhe me anën e së bijës Europës të lidhte krushqi me ta, gjë që më vonë do t'i fusë në lojë edhe të bijtë, me ç'rast Kadmi, gjithnjë në kërkim të udhëve që do ta shpinin në Olimp, do të takohet me perëndeshën Atenë, e cila prej kohësh ndodhej në një grindje të madhe me Zeusin nga shkaku i pushtetit të tij të pakufishëm, por edhe me Marsin dhe Venusin, të cilët u kishin shpallur luftë qenieve të tjera që mund t'i shqetësonin zotat, pra ajo do ta përgatisë ta mundë dragoin, që kishte mbyllur burimet e lumit Arion dhe në atë luftë të madhe do t'ia tregojë fshehtësinë se si të mundet ai, e cila gjë kishte ndodhur dhe Kadmi, si fitimtar, me ndërmjetësimin e Atenës, nga ana e Venusit dhe e zotave të tjerë, më në fund, pasi kishte vuajtur dënimin e shqiptuar, në sajë të aftësive të jashtëzakonshme për t'i bërë ballë asaj që quhej hapësirë e paqartë midis hyjnive dhe titanëve, ishte lejuar midis tyre dhe meqë „gjatë kohës së dëshmimit“ kishte treguar edhe shumë e shumë mençuri të tjera, si shpërblim i ishte dhënë e bija, perëndesha Harmoni, me të cilën ai kishte pasur katër fëmijë, të cilët i kishte përgatitur të vendosnin mbretërinë tokësore, po që kjo kishte qenë e mundur të arrihej vetëm pasi kishte marrë lejen e Zeusit, të cilin e kishte bindur se ajo do të paraqiste një vazhdimësi të mbretërisë hyjnore nga poshtë, por me qenie të gjalla tokësore, që do të ishin të përkohshme dhe gjithherë të mbikëqyrua nga lart dhe që kur të ndodhte kjo, në shenjë të kësaj marrëveshjeje të jashtëzakonshme, pra si peng i përhershëm i saj, ai do të kthehej në gjarpër.

-Në prapun e secilës shtëpi do të vendosem dhe pikërisht nga ai vend err e terr do të përgjoj, i kishte thënë Kadmi Zeusit...

-Po, nëse ndodh e kundërta, kishte pyetur Zeusi?...

-Do të ndëshkohen me flakën e shkatërrimit, prapa së cilës pastaj vjen vetëzgjimi i detyrueshëm, ia kishte kthyer Kadmi...

-E, nëse nuk mbushen mend, kishte vazhduar të pyeste Zeusi?...

- Gjithsesi do t'i gjejë flaka e Olimp...Do të ndodhë përsëritja e së njëjtës, ia kishte kthyer Kadmi dhe kishte shtuar se kështu do të ndodhë derisa të mbushen mend, ndërkohë që zotat, nga larg, do të tallen me mjerimin e atyre që nuk dëshirojnë ta arrijnë përsosurinë në përputhje me ato që bartin në vete...

-E, pra, le të mbesin të papërkryer, kishte thënë Zeusi si me tallje...Le të dënohen dhe le të vetëdënohen vazhdimisht, nëse nuk munden ndryshe...

Nuk e di sa kohë kisha kaluar me fjalët ngojë për vendosjen e mbretërisë tokësore, me mbretërinë ilire, gjithnjë duke e parë ndryshe nga ajo që ishte folur e përfolur nga Mendim Drini nga derë e Bardhëve në hapësirën e errët të nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe, por nga ky meditim paksa i megjulluar që më mbante në njëfarë rrethi, sikur më kishte nxjerrë përfytyrimi i Aleksandërit të Madh, i cili më bëhej se fliste diçka për të kundërtën e saj, pra për luftërat për të mirën, për ato që nuk përfundonin as me të mundur, as me viktima, as me robër dhe, ç'është edhe më me rëndësi, nuk rrënonin frone e as nuk shembnin mbretëri, por krijonin fitimtarë, që një ditë dhe njëherë duhet të marrin fund me fitimtarin e përhershëm dhe të përgjithshëm...

“Luftërat e mia nuk ishin luftëra për luftën, por ishin depërtime, me të cilat luftohej për të mirën, luftohej për hapësirat, luftohej për kthimin e lirisë së humbur, të trashëguar nga hyji dhe luftohej për gjithë ato vlera që ishin nëpërkëmbur e harruar nga ata që pushtetin e shihnin si çështje nënshtrimi, e shihnin si çështje përfitimi, e jo si mundësi për ngritje të përhershme në lartësi...”

Derisa fliste kështu, më ngjau se së bashku kalonim nëpër një hapësirë të madhe, herë të megjulluar, herë të përflakur, e herë të mbushur me liqene, që dukeshin si qëndisma të kristalta në nytyrën e paanë dhe se në kalim e sipër ushtri të shumta të bashkuara nga ato të mbretërive ilire, të qyteteve greke, të vendeve perse dhe të tjerave, të cilave u njiheshin dhe

nuk u njiheshin emblemat dhe flamujt që mbanin nën kurorën e maqedonasve, gjithandej nga depërtonin nuk linin gjak dhe rrënime, por rregull të përkryer, ku i forti detyrohej të bëhej i drejtë, ndërsa i ligu i mirë, ndërkohë që të diturit kishin fjalën kryesore për të gjitha dhe shpallëshin udhëheqës të përhershëm...

-Shiko piramidat e Egjiptit!...Ato do të kthehen në fole librash gjithfarësh, ku do të ruhet dituria e botës dhe mendësia...

-Shiko Mesopotaninë!...Do të lulëzojë siç ishte dikur...

-Shiko Babiloninë!...Pirgu i saj do të kapë qiellin me njeriun e pavarur në të, i cili prej andej do të brohorisë: Ja ku jam!...Erdha!...

-Shiko Tigrin dhe Eufratin se ç'ujë të kristaltë që kanë...

-Shiko madhësinë e tempujve të Lindjes...Të tillë i ka bërë fryma e lirë e të menduarit dhe thellësia e tij...

Vërtet më ngjante se përpara po më parakalonin qytete të mrekullueshme gjithë jetë, që ndërtoheshin dhe shtriheshin gjithandej; se më parakalonin fusha të mbjella me gjithfarëlloj bimësh dhe pemësh frutore të selitura, ku punohej e punohej pandërprerë... Shihja libra...Shihja mendimtarë...Shihja monumente që shprehnin madhësinë e artit të lirë dhe të krijimtarisë...

-E sheh që këtu nuk luftohet, por depërtohet që të vendoset e mira dhe pushteti i saj...Andaj, i madh dhe i vogël përshëndet këtë nismë që do të shpjerë në krijimin e Perandorisë së më të mirës...Perandoria e më të mirës nuk do të ketë të ndalur...

M'u duk se fjalët për Perandorinë e më të mirës, pikërisht atëherë kur shihja madhësitë e mrekullisë së botës së re, seç i katandisi një re e zezë, e cila sesi u shfaq dhe sakaq më përfshiu në vorbullën e saj dhe mbeta një kohë të gjatë në mbërthimin e disa kërcënimeve që kurrësi t'i sqaroja, por pothuajse dhunshëm ndërpreu përfytyrimin e bredhjes me Aleksandrin e Madh dhe më kthyen pikërisht aty ku isha, në hapësirën e trishtë të dhomës së të çmendurve të kështjellës së Rekës së Keqe, me frikën se ata me ato çirret lemeritëse për lirinë e dhuruar, të falur, të gjetur dhe ndryshe-ndryshe, që u ishin qepur për gojë fare pavetëdijshëm pasi ua kishin thënë vrasësit kur ua kishin hapur dyert dhe ata me turr të papërmbajtshëm ishin turrur jashtë pa ditur se ku ia mbanin, pra të tillët mund të ktheheshin çdo çast, gjë që përmasat e masakrës së përgjithshme, që pasqyroheshin thujse me një rrënim të plotë që kishte lënë flaka dhe shkrumbi i saj, me atë mbizotërimin e shkallimit shpirtëror, që do të përmbushte çdo skutë të saj, do t'i bënte edhe më të tmerrshme...

Kjo kthesë, sadoqë më futi të dridhura rrëqethëse, të ngjashme me ato të shembjes së pashmangshme, megjithatë nuk më rrënoi të tërin, ngaqë kisha përshtypjen se, nëse njëherë ia kisha dalë që me anën e përfytyrimit të flakës dhe të zjarrit, me mendje të përballoja njëmendësinë e trishtë, të prekja edhe ato lartësi që asnjëherë nuk ma merrte mendja se do t'i arrija, qoftë edhe me anën e fluturimeve ndër më bredhëset, atëherë pse kjo të mos ndodhte edhe më tutje, pikërisht siç thoshte dikur Mendim Drini nga derë e Bardhëve, se „nëse sot jemi këtu dhe për këtë nuk duhet dyshuar, atëherë këtu do të jemi edhe nesër, siç kemi qenë edhe dje, që do të thotë se e tanishmja shfaqet si një e djeshme e nesërme, e cila edhe në të ardhmen mbetet e njëjtë...”

Tekefundit, nëse përballë këtij rrënimi të pashembullt, për pak isha ndier sikur të isha Aleksandri i Madh dhe më bëhej se kisha kaluar gjithandej nga thoshte se ishte bërë ajo lufta për të mirën dhe vendosjen e saj, ku madje, për një kohë më dukej se kisha parë madhësitë e botës dhe isha i bindur se përftimi i saj më kishte mbetur përgjithmonë në kokë, atëherë pse e gjithë kjo të mos ripërsëritej, qoftë edhe si përhumbje, që do të paraqiste një ngushëllim për atë, i cili është përfshirë në atë ndëshkim të tmerrshëm, pikërisht pse, qoftë edhe rastësisht, i është nënshtruar atij dëgjimit shpirtëror dhe ka ndjekur sëmbimin e tij pa vrarë mendjen se nga do ta shpjerë?...

Me atë matje e çmatje pambarimisht me vetveten, që të mos e pranoja për tjetër gjendjen e rëndë ku ndodhesha përveç si „të ardhme të dytë“ dhe veçmas pasojat e saj të

tmerrshme, përmasat e të cilave vështirë parashikoheshin, sikur hetova praninë e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve, i cili, njësoj si dikur në hapësirën e errët të nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe, ku kishim kaluar pesëmbëdhjetë vjet tre muaj dhe tri ditë dhe thua se ishim bërë një, po më thoshte diçka, ose përpiquej të ma thoshte disi këtë, krejt një, por ato që shqiptonte ishin fjalë të shkëputura, copëza bashkëtingëlloresh të ashpra, të njëjta me ato që dikur, në pjesën e poshtme të bodrumeve të kështjellës së Rekës së Keqe, i lidhur dhe i pushtuar nga mbërthimi i egërsisë, bënte çmos të lirohej prej tij.

Kjo ma përkujtoi kohën e mundimshme të përpjekjeve që t'i kthehej gjuhës së njerëzve, që kishte kaluar nëpër shumë e shumë sprova të vështira të vetëshpalimeve, derisa një ditë zanoret e humbura ishin bashkuar me jehun e ashpër të bubullimës së bashkëtingëlloreve për ta nxjerrë në pah atë qartësimin nismëtar të vetëdëgjimit qenësor, të kthyer në atë : „*unë jam*“ - si shprehje e vetëdëshmimit - që pastaj ishte kthyer në një krua të pandalshëm, i cili, pasi kishte dëshmuar se ashtu e kishte përballuar atë gjendje të terrimit të mendjes, kishte nxjerrë aq shumë e shumë fjalë dhe mendime për Perandorinë e më të mirës dhe kohën e përhershme dhe të pasosur, siç e kishte quajtur, e cila do t'u takojë fitimtarëve të paepur dhe atyre që i nënshtrohen ndijimit të vullnetit për fuqi dhe pushtet, që me anën e lëvizjes së përhershme, çon drejt majave...

Por, për habi, pas mundimesh e mundimesh, që sikur kishin zgjatur shumë, në vend se të vazhdonte aty ku kishte mbetur, pra te meditimi për vendosjen e Perandorisë së më të mirës, më ngjante se Mendim Drini nga derë e Bardhëve, ia kishte dalë të qartësonte disa fjalë me të cilat bëhej me dije se rikthimin duhej filluar nga lart, ose, siç tha, nga hapësira e rrethit drejt pikës, që përkujtonte të menduarit njëhësimor, i cili u kishte paraprirë atyre që do të pasojnë pas qartësimit nismëtar të vetëdëgjimit, por që tash shfaqej në kahun e kundërt, që mund të merrej edhe si rrugë e zhdrejtë...

„Duhet nisur nga fundi për t'u kthyer te fillimi...“

M'u bë se kur foli ashtu, për fundin si nisje, sikur kishte menduar për prishjen, ndërsa me fillimin, kishte pasur parasysh ndreqjen që, në njëfarë mënyre, ma përkujtuan përsëritjen e së njëjtës, gjë që këtë e lidha si mendim dhe e thashë pa ditur se a ishin ato fjalë që i nxori brendia ime apo ishin pjesë e atyre mendimeve që, të katërruara, më silleshin pareshtur dhe vendoseshin sipas nevojës?...

Ai sikur u pajtua me ato që thashë dhe i tumiri madje, por edhe më tutje vazhdoi të fliste për fundin dhe fillimin në atë mënyrë sikur u ngatërrohej radha fare.

- A nuk është kjo një si përndjekje e mundimshme që kthen tek e njëjta, thashë me të njëjtin tundim?

Ma ktheu, se ashtu dukej, por nuk ishte ashtu, ngaqë, si tha, rrethi mbyll pikën dhe pika rrethin...

- Rrethi - pikë?...Pika - rreth?...Një ndjekje e pafund?...

Fola sikur të kërkoja sqarime se ku shpinte e gjithë kjo dhe këtë e bëra, jo në përputhje me rregullat e njehsimit të thjeshtë, porse të një gjendjeje shpirtërore, që kishte shqetësimin e të qenët.

Ai ma ktheu me atë që tha diçka rreth asaj që paraqiste pikënisje dhe cak, si dhe për atë kahun e zhdrejtë që shpinte tek e drejta, të cilën e quajti si rrugë e përcaktim dhe të tjera si këto, por unë hoqa dorë nga ndjekja e çështjeve që më dukeshin gjithnjë më të ngatërruara, veçmas kur ato mund të zgjateshin pambarimisht, nëse e donte puna, për të cilat druaja se nuk do të kisha përgjigje.

Sikur ta kishte kuptuar ankthin e mbërthimit që po më pushtonte nga barra e hamendjes, që sa vinte e shtoej nga një meditim i tillë, nisi të thoshte se, kur kishte folur për atë që *duhej nisur nga fundi*, të cilën e kishte quajtur *rreth* për të shkuar *kah fillimi* dhe e kishte cilësuar si *pikë*, kishte menduar se prapë duhej kthyer te kështjella e Rekës së Keqe dhe terri i saj i thellë, që ai të hiqej dhe, pasi të jetë hequr, madje me anën e atij që e kishte quajtur ndriçim të brendshëm shpirti, të thellohet te shkaktarët e saj, të cilët gjithsesi

kufizohen me vasalitetin dhe përcaktimin për mbijetesë të dosidoshme, me të cilën është pranuar nënshtrimi, me çka vullnetit për fuqi i është mbyllur çfarëdo rruge, e të tjera si këto, që, po të ndiqej kahu i tyre, atëherë duhej filluar me ardhjen e normanëve dhe me fushatën e tyre, e cila quhej kryqëzatë perëndimore dhe që bëhej për çlirimin e vendeve të shenjta, por që e gjitha sikur zgjatej dhe përzgjatej, ndërkohë që pasojat e saj, jo vetëm që rëndojnë së tepërmi, por, ç'është edhe më keq, kërcënojnë që kohën kalimtare, nëpër të cilën kalohej dhe thuhej se i shërbente përgatitjes sa më të mirë të fushatës, ta kthenin në një gjendje të përhershme të luftës së brendshme të kryqit me kryq, e cila në hapësirën tonë, mbi kurrizin tonë, bëhej në emër të librave të shenjtë, që tashmë shpjegoheshin ndryshe-ndryshe, edhe pse mund të thuhej se ruanin frymën e fillimit dhe një pikëmbështetje të përbashkët, e cila qëllimisht anashkalohej sikur të mos ishte fare...Krahas kësaj, kjo kohë kalimtare pastaj do të kishte edhe të keqen tjetër më të madhe, për arsyen e vetme, se shfaqej si e tillë, pra e papërcaktuar; ajo në të vërtetë pamundësonte çfarëdo vazhdimësie, duke qitur kështu në pah veprimet dhe sjelljet e sotpërsotshme, që u shkojnë për shtati atyre që luftojnë për përfitime të çastit, me anën e të cilave pastaj ata mundohen të shfrytëzojnë hapësirën e zotëruar për vendosjen e pushtetit të papërgjegjshëm, me ç'rast, në emër të kësaj sot për sot, sikur lejohet çdo gjë, veç rregullit dhe pushtetit të qëndrueshëm, që mbështetet mbi provën e themeleve të vlerave...

Kur të kalohet nyja e kryqëzatave, pra ajo kohë kalimtare prej njëzet e sa vjetësh me pasoja të rënda, që për vendet e Arbrit, të shkapërderdhura në anë të ndryshme të kryqit, vështirë ndreqeshin ndonjëherë, tha se hiqej një kapitull tepër i vështirë, por me këtë nuk merrnin fund telashet, ngaqë hapej një tjetër kapitull, ai i luftës së njëmendtë të kryqit me kryq për mbisundim, i filluar prej shtatëqind e tetëdhjetë e pesë vjetësh, pra që nga koha e perandorit Teodosie, që kishte tërhequr kufijtë e ndarjes administrative të kishave, të Lindjes dhe të Perëndimit, në njërën anë me ritin ortodoks dhe në tjetrën anë me atë katolik, të shënuar me gjak dhe përherë në emër të librit të shenjtë, që ishin kthyer në kufij të botës, që para shtatëdhjetë e një vjetësh edhe do të shpallen sikur të ishin të shenjtë, kundër të cilit pastaj normanët e fuqishëm, po edhe tepër dinakë, që me depërtimet e tyre nga veriu e kishin këndellur botën e fjetur perëndimore, do të ngrihen dhe këtë do ta bëjnë me thirrjen e kryqëzatave të krishtera - në emër të çlirimit të tokave të shenjta, që nuk do të jenë tjetër veçse një fushatë e madhe për pushtime të reja në lindje, që do të bëhej gjithëpërfshirëse dhe e fuqishme me bekimin e papatit, të marrë detyrimisht nga Rozheri, i cili premonte se me shkuarjen në Jerusalem bota perëndimore do ta kthente lavdinë e dikurshme dhe mbi të gjitha do të hiqte nga rrënja rrezikun osman që kërcënonte gjithnjë më shumë dhe vështirë që mund t'i bëhej ballë me ato përçarje të brendshme, të kthyera në sëmundje vdekjeprurëse.

Ai pastaj do të thotë se koha prej shtatëqind e tetëdhjetë e pesë vjetësh, ishte plot e përplot gjak, ishte plot e përplot thika të fshehura që futeshin herë nga njëra anë, herë nga tjetra dhe çdo gjë bëhej në emër të librit të shenjtë dhe në emër të krijuesit, i cili, ashtu si veprohej, përdorej dhe shpërdorohej për përfitime dhe pushtet gjaku.

Por, ç'është më e rëndësishme, do të shtojë ai, gjithë ajo gjakosje shekullore me të cilën ishte mbarsur ajo kohë, do të fillojë të ushtrohet pasi të jetë shkatërruar bota e lashtë dhe trashëgimia antike, së cilës i ishte shpallur luftë e tmerrshme dhe kjo ishte bërë në emër të heqjes së "ngatërrimit të zotave të shumtë dhe të mashtrimit të tyre", si besim, por edhe si përcaktim që lidhej me ndijimin e hyjit dhe të ndërlidhjes me të, që i kishte shërbyer krijimtarisë së lirë dhe gjithë asaj që kishte paraqitur themelet e një qytetërimi të vendosur në saje të hapësirës së pakufishme të të menduarit, ku kishte pasur vend për një garë të përhershme për më të mirën, për më të suksesshmen dhe për më të lartësueshmen, pa ndalesa e pa urdhra.

Më tutje ai do të flasë se si në këtë garë vetërrënuese ishin përfshirë edhe perandorë të fuqishëm (këtu kishte zënë ngoje emrin e Kostandinit të Madh, për të cilin kishte thënë se vinte nga vendet e shkapërderdhura ilire, të cilat kishin humbur pavarësinë, por në saje të

frymës së lashtësisë kishin fituar gjithë hapësirën e saj drejtuese, duke e pushtuar atë deri te majat e saj), të cilët, ndonëse kishin qenë pjesë e madhështisë së botës së lashtë, së cilës i kishin besuar me gjithë qenien, ishin detyruar ta luftonin për hir të ruajtjes së pushtetit, të cilit, pas rrënimit të skllavërisë, për t'u mbikëqyrur disi ajo masë e madhe dhe fuqia e liruar prej saj, doemos i ishte dashur njeriu i bindur, njeriu i përkulur dhe i përlur nga i ashtuquajturi mëkat i zanafillës, të cilit libri i shenjtë me shpjegimet e veta, jo vetëm që ia kishte vënë përgjithmonë prangat e nënshtrimit, por ia kishte krijuar edhe bindjen se ajo sjellje ishte në përputhje me vullnetin e krijuesit, të cilit duhej nënshtruar me bindjen se ashtu fitohej pushteti i përshtirshëm, pra parajsja, e cila ruhej vetëm për mundimmëdhenjtë, të cilëve duhej t'u fshiheshin të gjitha përfytyrimet e të lartësueshmes dhe, që kjo të ndodhte, perandorit i ishte dashur të nxirrte dekrete për rrënimin e kulteve, si për rrënimin e faltoreve dhe të tempujve në të cilët për shekuj të tërë ishte derdhur shpirti i lirë krijues dhe shëmbëllesa e lirës. Në emër të herezisë ishte dashur të ndaloheshin edhe lojërat olimpike dhe çdo garë tjetër, ku matja e fuqisë njerëzore dhe shprehja e saj lidhej me hyjin dhe lavdinë e tyre.

Me të parë se po i hapej rruga një varfërimi të madh shpirtëror, që nuk do të kishte të ndalur, por edhe atyre që tashmë kishin filluar të pasqyroheshin si pasoja të ushtrimit të pushtetit në emër të librit të shenjtë, perandori Julian kishte dashur ta kthente rrotën e historisë prapa me dekrete të veçanta, me anën e të cilave të gjitha besimet shpallëshin të lira. Kjo, jo vetëm që nuk i kishte ndihmuar rivendosjes së frymës së lirë dhe besimit të hyjit, por sikur e kishte përshtypur fitoren dhe mbisundimin e plotë të librit të shenjtë, pra të atij të mbyllurit ndaj atij të hapurit, ngaqë për masën e liruar nga skllavëria, premtimi i parajsës dhe i barazisë së përshtirshme, që bëhej err e terr nga ana e priftërinjve fanatikë, kishte qenë më joshës sesa mbijetesa në rrethanat e një gare të ashpër dhe të përhershme të dëshmimit, e cila kërkonte njeriun krijues dhe të lirë, i cili do të ishte në gjendje vetë të mishëronte të vërtetën e krijimit dhe fshehtësitë e saj.

Rrezikun e masës së përdorur për qëllime të besimit e kishte parë edhe Justini, pastaj edhe Justiniani, të cilët ishin munduar ta shfrytëzonin besimin e ri për forcimin e shtetit dhe këtë ta bënin me ndihmën e ligjit, që do të ishte mbi të gjitha. Por, edhe kjo nuk kishte mjaftuar t'i bëhej ballë fuqisë së fituar nga librat e shenjtë, me të cilën ishte kërkuar mbikëqyrja e përhershme e njeriut dhe nënshtrimi i tij i plotë ndaj autoritetit të predikuesit, i cili, si i tillë, kërkonte të vihej edhe mbi kurorën perandorake.

Megjithatë, humbja e lirisë nuk ishte pranuar kudo vullnetarisht. Krahës lëvizjes së madhe të adhuresve të ikonave, si dhe urdhrave, me anën e të cilëve krijimtaria në tërësi duhej t'i nënshtrohej frymës së përvuajtjes dhe të mëshirës, fryma e artit të lirë ishte ruajtur, ndonëse me vështirësi të mëdha dhe, edhe më tutje kishte vazhduar të bënte jetën e vet, por vetëm aty ku nuk kishin munguar sakrificat për të.

Natyrisht se herezia dhe ndalesat e saj nuk e kishin lënë të qetë asnjëherë, por ndjekja sikur e kishte fuqizuar edhe më shumë besimin dhe përkushtimin ndaj lirisë së krijimtarisë, edhe pse mund të thuhet se këtë rrugë, krahas urdhëresave të ngritura nga sinodet e shenjta, dukshëm ia kishin vështirësuar shkarravitësit e harlisur bashkë me mediokrit e shumtë të gatshëm për çfarëdo shërbimesh, të cilët kishin bërë çmos që vlerat e mirëfillta të luftoheshin që në nisje, pa ngurruar që autorët e tyre të ndiqeshin natë e ditë, që me çdo kusht t'u pamundësohej krijimtaria, pastaj të ndëshkoheshin rëndë e më rëndë kur nuk pranin dhe kjo të bëhej përherë me anën e padisë si ikonoklastë, por edhe adhures të hyjit, që nuk përfillin virtytin e vuajtjes, të përndjekjes dhe të sakrificës, e të tjera si këto, që tashmë kishin kaluar në urdhëresa, të cilat më së shumti u përshtateshin krijuesve të dobët dhe mediokër të shumtë, të cilët lirinë e krijimtarisë e shihnin si pengesë të ngritjes së tyre në shërbëtorë gjoja të mbrojtjes së pastërtisë shpirtërore, asaj që dilte nga porositë e librave të shenjtë dhe të tjera, me çka fitonin pushtet të jashtëzakonshëm.

Në fund, ai tha se ishte ndalur vetëm te një pjesë e atyre që i kishte quajtur prishje, të cilat duhej ndrequr dhe se kjo mund të bëhej vetëm rrugës së zhdrejtë, që çon kah e drejta, gjë

që me ato që kishte thënë, jo vetëm që përpara më shfaqej një Mendim Drini tjetër, jashtë asaj që me të drejtë quhej “nga derë e Bardhëve”, porse kisha përshtypjen se, ashtu si kishte folur, ai mund të mos ishte fare, se e gjitha mund të ishte pjesë e atij ngatërrimi të pashembullt, që ishte i mundur vetëm në atë përhumbje letargjie pas gjithë asaj që kishte ndodhur...

Këtë dyshim e tumirte jo vetëm ajo që thuhej *për prishjet që duhej ndrequr* dhe atë farë *rrugën e zhdrejtë*, që *çon kah e drejta* dhe të tjerat, që nuk përkonin assesi me ato që Mendim Drini i dikurshëm nga derë e Bardhëve kishte folur e folur dhe shkruar për pesëmbëdhjetë vjet tre muaj dhe tri ditë në hapësirën e errët të kështjellës së Rekës së Keqe, por për më shumë, këtij dyshimi i ndihmonin edhe shpjegimet që u bëheshin ngjarjeve, që ndonëse me shumë hollësi dhe vërtetësi, ato megjithatë si të tilla, pra me emërtime, asnjëherë nuk kishin gjetur vend në gjuhën e tij, ku ai, pasi ishte liruar nga gjendja e egërsisë dhe ajo shkëputje në të cilën ishte sjellë dhunshëm dhe me aq shumë e shumë mendime i ishte kthyer gjuhës së njerëzve - thoshte se njihte vetëm kohën e përhershme, të pandalshme dhe drejtvizore, që e quante edhe perandorake dhe fitimtare me fitimtarin, pra atë që duhet të jetë e ardhme dhe kurrësi ndryshe, në të cilën, si thoshte, vendoset Perandoria e më të mirës, ku zinte ngoje vetëm Aleksandrin e Madh, që herë-herë e quante edhe Lekë, Iskender dhe Skëndermadh...

Kur fliste për fitimtarët e përhershëm, pëer ata që duhej ta drejtonin botën, Mendim Drini nga derë e Bardhëve kishte parasysh fitimtarin e vetëm të gjithëfuqishëm, që mund të merrej edhe si njeri i veçantë, pse jo edhe mbinjeri dhe me të përjashtonte humbësit, shërbëtorët dhe të ngjashmit me ta, të cilët atë e kishin mbajtur në kthetrat e ngecjeve.

Madje, në përputhje me këtë, sa e sa herë kishte thënë se nuk njihte humbës, se nuk njihte dështime dhe dështakë, siç nuk njihte as kohë të pakohë, por vetëm atë të fitimtarëve me fitimtarin e përhershëm, pas të cilit duhej për t’u dhënë me përkushtim, ngaqë thoshte se është pjesë e ndijimit hyjnor, e asaj trashëgimie të vërtetë, që më vonë do të shpjegojë se e gjitha ishte pjellë e marrëveshjes midis zotave dhe Kadmit të lashtësisë për vendosjen e mbretërisë tokësore me njerëzit që, po të jetë nevoja, ruajnë edhe shpirtin e mbinjeriut dhe këtë madje e shfaqin dhe që do të përhapeshin në vendet pellazge, nga do të fillonte rivendosja e pushtetit të tyre...

A nuk kishin të njëjtën frymë edhe shkrimet e shumta dhe veçmas „*Libri i dritës*“ dhe të tjerat që a i kishte quajtur „*Udhëtime të papërfunduara*“, por edhe „*Shtegtime të pandalshme të M b i n j e r i u t të pashmangshëm si prijës-njeri*“, të cilat i kishin shpëtuar masakrës ngase ishin ruajtur në hapësirën e të çmendurve, të cilat, edhe pas asaj mynxyre, i kisha pranë dhe i mbaja si të veçanta, edhe pse e dija se me to lidhej kobi që na kishte rënë sipër dhe na kishte kërcënuar me asgjësim, siç do të na ndiqte përgjithmonë, pa marrë parasysh se a do t’u përmbaheshim ndonjëherë dhe pa marrë parasysh se si do të silleshim me frymën e tyre...?

Në atë përndjekje me dyshime të shumta, më ngjau se nuk e kisha pranë Mendim Drinin nga derë e Bardhëve, ose atë tjetrin, krejt një, që tashmë kishte folur *për atë ndreqjen e prishjes*, që *fillimisht do të duhej të nënkuptonte edhe prishjen e asaj ndreqjeje* dhe *thuhej se shkonte kahut të rrugës së zhdrejtë për tek e drejta* me çka e gjitha do t’i nënshtrohej një përsëritjeje të gjatë dhe tejet të mundimshme që linte në kuadër të atij rrethi tragjik, e të tjera si këto, por pranë kisha një tjetër, fare të panjohur, që mbase mund të isha unë a kipci im i heshtur, i ndrydhur, që për vite të tëra në hapësirën e errët të kështjellës së Rekës së Keqe kishte ndjekur ato që ishin thënë, që i kishte pranuar ashtu si ishin dhe herë pas here ishte munduar besnikërisht t’ia bartte bujar Pal Bardhit, por që në pamundësi që t’u shtonte e t’u hiqte gjë, mbase heshtazi kishte përpiluar kundërshtinë, ose diçka të ngjashme, që një ditë është dashur të pasqyrohej, qoftë edhe ashtu?...

Mbase, në dobi të kësaj fliste edhe ai farë *kahu i rrugës së zhdrejtë* që thuhej se *i duhej të drejtës*, si dhe *qëllimi i ndreqjes së prishjes*, që duhej ndjekur, e cila kalonte nëpër të njëjtat mundime dhe përsëriste të njëjtën, pa lënë as më të voglën shpresë se shpëtohej prej rrethit

tragjik, që do të thoshte se ashtu njëherë e përgjithmonë binin në ujë ato që lidheshin me ardhmërinë dhe vendosjen e Perandorisë së më të mirës, të cilave edhe u ishte paguar një tagër i rëndë që i afrohej asgjësismit, e të tjera, e të tjera si këto, me çka sikur krijohej dyshimi se, a ishte përnjëmend besimi te më e mira një mashtrim që u duhej gjendjeve që nuk mund të ndikoheshin apo fjala ishte edhe për rrugë të tjera, të cilat duhen kërkuar gjithsesi, qofshin ato që nuk shkojnë tutje mbijetesës së thjeshtë, që nënkuptojnë vasalitet dhe nënçmim, por ku megjithatë ruhet vazhdimësia me bindjen se rrethanat duhet të shfrytëzohen në vend se të ndikohen?...

Që të ndërpriteshin shkarjet që më dukeshin se mund të nxirrnin nga përcaktimi për Perandorinë e më të mirës dhe vendosjen e saj, që tashmë me gjithë bindjen i besoja se jo vetëm ishte e vetmja që shpëtonte nga mbërthimi i ngushtësisë dhe kobi i luftës së kryqit me kryq me kufirin e ndarjes së botës, në të cilin ishim përfshirë pa dëshirë dhe kishim mbetur peng i saj, por që njëherësh ia hapte rrugën ardhmërisë, e cila mungonte dhe më shumë se kurrë i duhej të menduarit për të, qoftë edhe si ëndërr vere, pra në atë dridhmë të brendshme, ku më bëhej se nisnin edhe aso të pabërash, të cilave u druaja dhe të tjera si këto, që t'i ikja një përmatjeje të brendshme me vetveten, që do të më ngatërronte dhe dëshpëronte madje, sesi nisa të flisja së pari *për atë rrugën e zhdrejtë kah e drejta*, ose për pikënisjen prej rrethit kah pika, të cilën duhej marrë dhe të flisja edhe për atë *ndreqjen e prishjes* që duhej bërë sa më shpejt, me çka doemos hapej edhe çështja e sjelljes ndaj fushatës së normanëve për kthimin e tokave të shenjta, si dhe për qëndrimin ndaj saj, por edhe ndaj veprimeve të tjera të ngjashme, pa marrë parasysh se nga vinin, që nuk ishte vetëm veprim i thjeshtë mbijetese, po diçka më tepër, që lidhej me një kah të përhershëm, i cili pashmangshëm kalonte nëpër mendje dhe shpirt dhe mu pse ishte i tillë kërkonte atë vetëdëgjimin e thellë, që përherë është i kushtueshëm dhe me sakrificë tepër të mëdha, po i pashmangshëm gjatë ballafaqimit me ato që duhet t'u jepet përgjigje e drejtë...

Sa i përket çështjes së parë, pra *asaj rrugës së zhdrejtë kah e drejta*, ose, si më ngjau që ishte arsyetuar me atë pikënisjen *nga rrethi për të pika*, thashë se ishte e kundërshtueshme, pikërisht nga shkaku me të cilin *kërkohet ndreqja e asaj prishjeje*, që mund të jetë fare e hapur dhe e papërcaktuar madje, veçmas nëse kihet parasysh se qëllimet dhe përmbajtjen e tyre nuk e përcakton kahu, por cilësia...

Sikur të nxirrja mendime të panjohura, që kush e di si më kishin mbetur dhe kishin pritur çastin që të shpaloseshin edhe jashtë ndonjë mbikëqyrjeje që e kërkojnë shtrimet e tilla, fillimisht theksova se vetë *çështja e prishjes dhe çështja e ndreqjes* krijonin hamendjen e drejtë të të menduarit se *ç'ishte ajo që merrej për prishje dhe çfarë duhej të ishte ndreqja* që, shikuar nga pikënisja e këndvështrimit të tyre, e cila pastaj çonte edhe deri te vlerësimi se nëse nuk ka prishje të përhershme, siç nuk ka as ndreqje të përhershme, atëherë do të mund të thuhej se edhe përpjekjet për mbizotërimin dhe përcaktimin e tyre njëanshëm mund të jenë të paqëndrueshme dhe të dhunshme madje-pra, që vijnë nga pikëpamja e forcës dhe e pushtetit dhe assesi ndryshe, që do të shtynin në përfundimin se ajo që mund të merret prishje për dikë dhe për një kohë, nuk është e thënë të jetë e tillë edhe për të tjerët, siç nuk është e thënë që ajo që vlerësohet ndreqje për dikë dhe për një kohë, vërtet është e tillë dhe meriton të merret për të tillë, që do të vlente përgjithmonë dhe kështu me radhë.

Në këtë gjendje ngreh e mos këput, sikur thashë se fjala ishte, pra, për vlerësime në përputhje me rrethanat dhe kundrimet e ndryshme, të cilat doemos se janë të njëanshme dhe shtova se nënshtrimi ndaj njërit a përkufizimit tjetër patjetër se nënkupton anësinë, që, merre si ta marrësh dhe shiko si ta shikosh, nuk do të thotë tjetër veçse përcaktim kundër ndryshimeve të natyrshme, që burojnë vetëm nga sjellja e lirë dhe e të menduarit të lirë...

Pastaj thashë se *kapja për prishje-ndreqje dhe për ndreqje-prishje*, në të vërtetë tregon se edhe *prapa të ashtuquajturës ndreqje* dhe *prapa asaj të ashtuquajturës prishje*, së pari qëndron prirja dhe vullneti për mbisundim me çdo kusht, në përputhje me njëanshmërinë e bindjes, ku nuk përjashtohet as mbikëqyrja e njeriut dhe mbajtja e tij në atë gjendje të

përhershme dëgjueshmërie dhe varësie, si i kurdisur, po qëndron edhe frika nga vlerat e përhershme, të cilat pasqyrojnë frymën e hyjnore, atë të madhështores, të pakufishmes, me të cilën shkohet kah lartësia, ku e lartësueshmja pasqyron vullnetin e lirë, atë që forcën e kthen në lëvizje dobiprurëse dhe të tjera si këto, që do të mund të shtroheshin dhe rishtroheshin në shumë e shumë mënyra, që do të mund të tirreshin e përimitoheshin përherë, por që sërish do të sillnin tek e njëjta, pra në përfundimin *se është vetëm një rrugë me kahun lart, ose poshtë*, që njëra *të bën perëndi*, ndërsa tjetra *të kthen në rob*, që njëra të çon në ngritje, drejt fronit të madhështisë, ndërsa tjetra në rënie, drejt ballafaqimit me të ligën, ku në njërën anë shfaqet i dinjitetshmi, krijuesi i përhershëm, fitimtari, ndërsa në tjetrën anë shërbëtori i përhershëm, ai që zbaton urdhra, qofshin ata edhe për të prerë e vlarë dhe këtë madje e bën pa ndonjë ngurrim dhe me bindjen se ashtu i ka shërbyer asaj që quhet pastrim i domosdoshëm në emër të besimit të caktuar, në emër të ndonjë libri, që shpallet edhe si i shenjtë dhe nga mësimet e tij krijohet edhe ai zoti i veçantë, që mund të quhet edhe i përgjithshëm dhe i detyrueshëm madje dhe, ç'nuk quhet...

Në ndjekje e përndjekje të hamendjeve të këtilla, që më bëhej se më fusnin në një përhumbe të thellë dhe të pashmangshme, sesi më ngjau se nxora fjalët *kundër rrugëve të zhdrejta që çojnë kah e drejta dhe kundër sjelljes nëpër rreth dhe m'u bë se fola edhe kundër ndreqjeve të prishjeve, qofshin si ndreqje të prishjeve a si prishje të ndreqjeve të prishura* dhe të tjerave si këto dhe, që disi t'i jepja fund kësaj ndjekjeje dhe këtij ankthi të trishtueshëm dhe tepër të mundimshëm në atë labirint përmasash të jashtëzakonshme, sesi kërkova t'i kthehesha errësirës së kështjellës së Rekës së Keqe, aty ku bashkë me Mendim Drinin nga derë e Bardhëve, kisha kaluar pesëmbëdhjetë vjet tre muaj dhe tri ditë. Ndonëse e dija se e gjitha do të merrte fund me një masakër të tmerrshme, (siç kishte ndodhur dhe siç do të ndodhte), prapëseprapë ishte besimi në ardhmërinë ai që lidhej me Perandorinë e më të mirës, si një bindje e thellë, e cila edhe më tepër forcohej me përfytyrimin e Aleksandërit të Madh dhe ato depërtimet e tij, me të cilat kishte filluar vendosja e saj, edhe pse një rrugë e tillë kishte mbetur e përfunduar...

"Atëherë do të mbetesh peng i masakrës së përsëritshme, i asaj që shfaqet e shfaqet si ndëshkim sa herë që shihet përkushtimi ndaj të madhërishtes dhe ardhmërisë?..." - sikur më tha një zë që nuk e di se a më erdhi nga shkretimi i përflakjes së jashtme apo nga thellësia ime, aty ku tashmë zienin ato hamendjet e ndryshme, të cilave ua kisha frikën pse nuk u dilja në fund dhe as i mbikëqyrja?...

Një copë herë ndoqa shungullimën e kësaj hamendjeje dhe sa më shumë që ajo kthehej në njëfarë shurdhimi, më bëhej se vendin e saj e zinte jehu i çirrjeve të të çmendurve që u ishte qepur për goje me ato fjalët rreth asaj lirisë së dhuruar, të gjetur a ndryshe-ndryshe, me të cilën ata ishin larguar kur nga vrasësit u ishin hapur dyert dhe gjithë përçmim u ishte thënë se mbeteshin zotërues të vetëm të asaj hapësire tashmë të shkretuar nga flaka e atij zjarri të madh, me të cilin asaj masakre të tmerrshme ishin munduar t'ia linin vulën e përhershme të ndëshkimit...

IX

„Pandërprerë më kërkohet shpirti, ndonëse ka herë ma kanë vlarë“, tha psherëtimë ime, që doli dëshpërueshëm nga katandisja në të cilën qëmoti isha përfshirë dhe në të bezdisësia ashtu përhumbshtëm sikur duhej t'i paguhej një çmim i përhershëm ndëshkimit nga dika pse isha njësuar me frymën e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve dhe ato që ai i kishte thënë dhe i kishte lënë të shkruara gjatë atyre pesëmbëdhjetë vjetësh tre muajsh dhe tri ditësh në hapësirën e errët të nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe, ku kishte shfaqur njohuri ndër më të pabesueshmet dhe kishte përhapur ato mësimet rreth kohës së pandalshme, që e shpjegonte si „të ardhme të dytë“, e cila do të pasqyrohej me vendosjen e pushtetit të Perandorisë së më të mirës, që thoshte se është e vetmja që botën e shpëton nga përhumbeja, në të cilën ka sharruar dhe assesi të lirohet prej saj pikërisht nga zënia e mallkimit të pritisjes së

mëshirës që mund t'i vijë nga shpëtimtari dhe kurrqysh ndryshe, me çka sikur vullnetarisht është hequr dorë nga gjithë ajo që quhet fuqi e brendshme vetjake me prejardhje hyjnore dhe pesha e saj lëvizëse tepër e madhe, me të cilën një kohë të gjatë është kërkuar ngritja drejt lartësive, që dikur dhe disi është kthyer në një molisje rraskapitëse, të ngjashme me atë sëmundjen e pashërueshme...

Madje, më ngjau se nga kjo mynxyrë lirohej njëfarë lutjeje e përgjithshme për *nënshtrimin shpëtimtar dhe për shpëtimtarin*, e cila vinte nga hapësira e të çmendurve dhe bashkohej me ato çirret e tyre që u ishin lidhur për goje për lirinë e falur, atë të gjetur dhe ndryshe-ndryshe, që si lemeri m'u kishte qepur çastin që pas varrosjes së Mendim Drinit nga derë e Bardhëve, në përndjekje të atij ndijimi të veçantë dhe në kërkim të mbetjes së frymës së tij, isha kthyer në kështjellën e Rekës së Keqe, ndërkohë që masakra e tmerrshme kishte përfshirë Përdrinin dhe pastaj me ploje e paparë të gjakut, si murtajë, ishte përhapur në gjithë vendin derisa ishte shfaqur ajo flaka e madhe, me të cilën duhej t'i fshiheshin gjurmët, që, sipas Mendim Drinit nga derë e Bardhëve, paraqitjen e saj nuk duhej marrë si fund të fundeve të vendeve të shkapërderdhura të botës së përçarë të Arbrit në anë të ndryshme të kryqit, por si një nxitje për rifillimin e të menduarit, por edhe të vepruarit drejt vendosjes së Perandorisë së më të mirës, që mundësohet vetëm me fitimtarin e përhershëm dhe assesi ndryshe, i cili duhet të kërkohet e të ndërtohet në vend se të pritët, bile kjo të bëhet me anën e kthimit në përcaktimin dhe bindjen e patundur se rruga e nisur dhe e papërfunduar drejt lartësive, e parë nga ndriçimi hyjnor mbetet përherë e hapur dhe e vetmja që duhet ndjekur deri në fund dhe assesi ndryshe.

Në një përhumbje të tillë të ankthshme, *të menduarit për fitimtarin dhe shfaqjen e tij*, sikur i ishin mbyllur të gjitha shtigjet, madje edhe ato më të pandalshmet, siç ishin përfytyrimet e lira, të cilave Mendim Drini nga derë e Bardhëve thoshte se vazhdimisht duhet për t'iu dhënë, madje edhe kur duken të pamundshme.

Në vend të tyre, fjalët *për nënshtrimin shpëtimtar dhe për shpëtimtarin nënshtrues*, jo vetëm që shtoheshin nga të gjitha anët, jo vetëm që nuk përkonin më me lutjet, porse vinin si urdhra madje, të cilët kundërmimi i rëndë i djegurishtave me blozën e zezë i bënte edhe më të ashpra dhe i kthente në kërcënime, në aso që përhapeshin furishëm sa dukej se edhe atë pjesë, mbase qëllimisht të kursyer nga tmerret e masakrës dhe verbësia e saj, kishin për synim ta kthenin në një golgotë, pse jo edhe gjykatore, që edhe mund t'u duheshin atyre mësimëve, për t'u shpallur herezia, jo vetëm si kufi i të palejueshmes, por edhe si çështje e asaj bindjeje të përlushtme-se askush tjetër përveç *shpëtimtarit të pashmangshëm* nuk është në gjendje t'u japë fund vuajtjeve dhe pasojave që rrjedhin nga mëkati i zanafillës, me të cilat krijesa njeri është e ngarkuar që nga fillimi...

Në përndjekje nga ky kërcënim, që dëshiroja ta mbaja sa më larg, por që dukej se nuk isha në gjendje ta bëja, pa marrë parasysh se pareshtur i kthehesha të menduarit për flakën dhe gjuhën e saj që mundësonte rifillimin, sikur për pak më ndihmoi përfytyrimi i skenës së madhe, së cilës iu dhashë vullnetarisht, ku sërish m'u shfaq perdja, e cila pasi ra dhe u ngrit, në atë hapësirën e shkallores së gurtë, të ngjashme me atë rrafshnaltën e Urës së Shenjtë, ku dikur kisha ndjekur diçka nga ato që lidheshin me depërtimet e Aleksandërit të Madh në Lindje, por që me të shpejtë sikur m'u bë me dije se *koha e fitimtarëve* ishte zëvendësuar me *kohën e humbësve*, atyre që ishin mundur njëherë e përgjithmonë dhe se kjo humbje duhej pasqyruar fare mirë me pamjen e një gjykatoreje në mes, të ngjashme me atë të mesjetës, ku të mbështjellë në njëfarë gjysmerrësirë rrinin prokurorë të veshur me veladonë të gjatë, të cilëve nuk u shiheshin fytyrat, por nga lëvizjet që bënin, dukej se ishin të shqetësuar dhe mezi pritnin ta merrnin fjalën, gjë që pas pak edhe ndodhi, kur njëri prej tyre, ai që rrinte në mes dhe mund të merrej me mend se ishte kryeprokuror, nisi të thoshte, se *aty gjykohej mendim-djalli* dhe tha se ngarkohej me vepra të rënda, të kryera me paramendim dhe me qëllime tepër djallëzore, e të tjera, e të tjera si këto...

Derisa fliste ashtu, bënte me dorë nga unë, sikur të isha vetë Mendim Drini nga derë e Bardhëve (nuk kishte kurrfarë dyshimi se e dinte fare mirë se ai ishte vrarë me paramendim dhe ishte varrosur po atë ditë, pa perënduar dielli, pranë blirit të sheshit, pikërisht aty ku para pesëmbëdhjetë vjetësh tre muajsh dhe tri ditësh ishte shfaqur i lidhur për të, me ato uturitjet e tmerrshme, të ngjashme me ato të bishës së plagosur), ndërkohë që shoqëruesit, të cilëve po ashtu nuk u shiheshin fytyrat e mbuluara nga kapuçat e zinj të rrasur deri në qafë, me njëfarë përdredhjeje duarsh në trajtën e kryqit, që e bënin bashkërisht, gjithë kërcënim më quanin djall dhe thoshin se djallin duhet djegur sa më parë në turrë zjarri, siç digjeshin shtrigat, se bashkë me djallin duhej djegur edhe shkrimet dhe gjithë ato shkarravina, që tinëzisht ishin thurur dhe ishte bërë përpjekje të hapeshin dhe të përhapeshin ngado, gjoja si mendime të përbotshme, në mënyrë që pastaj çdo gjë të kthehej në një pushtet të pafund ngatërresash të skëterrshme...

Kërcënimet me djegie, me të cilën thoshin se parandalohej përhapja e skëterrës së pafund të djallit dhe e pushtetit të tij, sikur nisën të kthehen në një uturimë që vinte nga të gjitha anët, por që sa më shumë bashkoheshin, midis atyre që thoshte ai i pari, që foli e foli gjithnjë duke përsëritur dhe ripërsëritur të njëjtat dhe *më quante mendim-djalli* dhe që mund të merrej me mend se ishte kryeprokuror, dhe të tjerëve që vinin nga pjesa e korifenjve të prokurorëve, dukej se nga ajo përsëritje dhe ripërsëritje e njëtrajtshme e gjitha mund të kthehej në një zagushi të padurueshme, e kjo shtyri atë që mund të merrej me mend se ishte kryeprokuror, të kërkonte një qetësi të plotë dhe përmbajtje madje, sepse, si tha, pas asaj hyrjeje të domosdoshme, fillonte ai gjyqi i madh, me të cilin duhej të dëshmohej *se shfaqja e mendim-djallit si Mendim Drini nga derë e Bardhëve* bashkë me ato që thoshte rreth vendosjes së pushtetit të skëterrës së pafundme e të përgjithshme, nuk ishin të rastësishme e as të papritura, por e gjitha ishte pjesë e djallëzisë që kishte për qëllim që aty dhe në atë vend, së pari - të mbillej fara e herezisë dhe ajo madje të tregohej si pjesë e së mirës së përhershme dhe të përgjithshme, e cila nuk buron nga vullneti i zotit dhe mëshira e tij e shpallur me anën e librave të shenjtë tashmë të njohur dhe të padiskutueshëm, por nga bindjet që rrjedhin nga ngatërresat e hyjit dhe shpërqendrimet e ngjashme, me të cilat për fat që moti ishin larë hesapet në saje të shfaqjes së librit të shenjtë; dhe së dyti - gjithnjë duke u lidhur me çështjen e parë, pra me mbjelljen e herezisë, që gjoja mund të tregohej si pjesë e së mirës së përhershme dhe të përgjithshme, ku del në pah e ashtuquajtura vendosje e Perandorisë së më të mirës, të veprohet me mish e me shpirt që të zhvleftësohet, por edhe të pengohet kryqëzata e krishterimit perëndimor për çlirimin e tokës së shenjtë, kryqëzatë kjo që kishte filluar dhe do të shkonte tutje, por që sipas fjalëve të kryeprokurorit, papritmas kishte shënuar shenja të një ngecjeje të përkohshme, pikërisht pse rruga e nisur njëherë e përgjithmonë duhej pastruar nga pengesat e parapara dhe të pritura, të shfaqura në vendet e Arbrit, pra që ajo të lirohej nga të ligat në të cilat ishte përfshirë dhe mund të mbeteshin si ajo sëmundja e përhershme nëse nuk i jepej ilaçi i duhur.

Ai, që mund të merrej me mend se ishte kryeprokuror dhe fliste në cilësinë e tij, gjithnjë duke m'u drejtuar si Mendim Drini nga derë e Bardhëve, që për të isha fajtor e shkuar fajtori, për të dëshmuar *se isha vetë mendim-djalli*, tha se mashtrimi i madh, i cili, po iu lejua, do t'ua hapte udhën mashtrimeve të tjera-kishte filluar me atë paraqitjen te druri i sheshit bashkë me ato çirret gjithë lemeri gjoja për të kërkuar ndihmë dhe, së andejmi, nga ata që më kishin gjetur, i lidhur isha dërguar në kështjellë dhe aty isha mbyllur, jo për të më ndihmuar gjithaq, po sa për t'u hetuar e gjithë çështja se mos prapa saj fshihej ndonjë e papritur a kurth i panjohur për ta që asgjë tjetër përveç mbijetesës së thjeshtë nuk kishin në mendje, me ç'rast tha se edhe më tutje kisha vazhduar të çirresha për të lënë përshtypjen se ishte fjala për një dhunë të ushtruar qëllimisht nga dikush ndaj një krijese të pafajshme, që kinse që nga lindja ishte ndëshkuar tmerresisht që të mbulohej ndonjë mëkat, e të tjera si këto dhe që një ditë, në saje të kurdisjeve të matura mirë e mirë, që kishin pirë ujë, isha shtirur sesi ngadalë po i kthehesha jetës, që ta nisja gjoja nga e para, ndonëse me vështirësi të jashtëzakonshme, por

që në atë kthesë e sipër, shfaqesha gjoja pa kujtesë, si qenie jashtë kohe dhe hapësire, që kinse ishte që të sillte porosi të jashtëzakonshme, të cilat gjoja buronin nga një ndijim i thellë me hyjin dhe se për këtë gjoja kisha shfrytëzuar edhe mashtrimin e verbësisë, e të tjera, e të tjera prapësi si këto, që kinse kishin ndikuar t'ia shtonin përmasat atij mashtrimi, por që gjoja kishte qenë i mundshëm aty pikërisht pse mësimet e shenjta nuk ishin përqafuar si duhet, po edhe në janë pranuar disi, atëherë e gjitha gjoja ka qenë njëfarë shtirjeje, ndërkohë që kanë vazhduar të ruhen lidhjet me ngatërresat e hyjit, pa ngurruar që demoni të mbahet vazhdimisht i gatshëm t'u kundërviejë mësimet që lidhen me zanafillën dhe shpëtimtarin e botës, që, siç dihet, është shfaqur për të ndritur, por edhe për të udhëzuar si duhet mendjet dhe shpirtrat e të gjitha krijesave, të atyre që pranojnë dhe i nënshtrohen me bindje dhe përlulje të thellë, por edhe të tillëve që këtë nuk e bëjnë, por kërkojnë të vazhdojnë me prapësi, sikur të mos ketë ndodhur gjë...

Në përputhje me këtë, ai tha se *shfaqja e mendim-djallit* nuk ishte kurrfarë veprimi mëkatar i kujtdo qoftë, që dëshironte të mbetej i panjohur dhe me atë veprim rastin ta bartte gjetiu, tek te tjerët, sa për t'i fshehur gjurmët, edhe pse tha se mëkatet si të tilla nuk përjashtohen kur dihet se njeriu është i mëkatshëm dhe përherë i prirur për të mbetur në kurthin e tyre. Por, shtoi se atë e farkoi fuqia e herezisë dhe e liga që fshihej në të, e cila ka ushqyer shpirtrat dhe mendjet e atyre që edhe më tutje ruajnë lidhjet me mashtrimet e hyjit dhe gjoja fuqinë që u vjen së andejmi, së cilës thonë se nuk duhet ndarë, pa marrë parasysh andrallat që shkojnë e vijnë nga ata që vendosin pushtet...

Ai më tutje shtoi, se nuk ka qenë e rastit që *mendim-djalli* nga derë e Bardhëve, i cili do të quhet Mendim Drini dhe prej tyre do të përvetësohet, madje edhe do të shpallet i fisëm dhe fisnik, fillimisht të paraqitet si egërsirë, që gjoja e kishin bërë të tillë, se madje dikush kinse e kishte dashur të tillë pikërisht për t'u treguar e kundërta, pra se ç'ndodhte me njeriun kur mbetet jashtë mësimet të shenjta, e të tjera mashtrime si këto, që ashtu do të bartej si shëmbëllesë dhe kërcënim, njëherësh, në të gjithë vendin, por meqë kishte shpëtuar nga ajo dhunë dhe kjo ishte arritur gjoja në sajë të ndërlidhjes me hyjnoren dhe falë ndriçimit të saj, që i ishte shfaqur nga brendia e strukur që ta përballonte terrimin e dhunshëm dhe pushtetin e tij, sërish do t'i kthehet gjuhës së njerëzve dhe me atë gjuhë, me të cilën nuk do të pranojë tjetër veç kohës së përhershme me të ardhmen, e cila njëherësh paraqitet si e djeshme në të nesërmen, por edhe në të sotmen e djeshme dhe kështu me radhë, në atë ngatërrim të pasosur, të flasë për vendosjen e Perandorisë së më të mirës, pa denjuar që me asgjë të pranojë njëmendësinë e krijuesit dhe fuqinë e tij të pakufishme, me të cilën edhe mëkatarëve u bëhet i mundshëm kthimi në rrugën e drejtë, pa marrë parasysh si dhe sa futen në to, po me kusht që një ditë dhe njëherë të pendohen dhe të luten...

Pra, *mendim-djalli nga derë e Bardhëve* ka filluar të flasë sikur të ishte vetë shpëtimtari, i ardhur nga një errësirë e thellë, të cilën thoshte se gjoja e kishte kaluar me mendje dhe në sajë të ndijimit shpirtëror që e kishte ndërlidhur me hyjnoren dhe me ndriçimin e saj të pasosur, nga kishte filluar të përçapte mendime për gjoja përsëritjen e së njëjtës, për gjoja pikën dhe rrethin, për fuqitë e pashtershme dhe gjithë ato që kinse ndodhen në thellësitë e akëcilës qenie, të fshehura, që, për t'u artikuluar dhe për t'u përdorur u duhej ai ndijimi i zanafillës, i cili shihet i lidhur me mbretërinë e qiellit, ku thuhej se gjoja njeriu kishte pjesën e vet dhe shpjegohej si prirje për ngritje, për lartësim dhe ndryshe-ndryshe, me të cilën thuhej se ai, kur merrte përsipër udhëheqjen e asaj që quhet mbretëri tokësore, barazohej me hyjnitë dhe kështu shfaqej krijues dhe gjithçka, mendime këto që pasqyrojnë hiç më pak sesa një herezi të pashembullt dhe tejet të rrezikshme, me të cilën bëhet përpjekje që njeriu të largohet nga rruga e drejtë, nga rruga e krijuesit pra, për t'iu dhënë paudhësisë, që nuk ka fund, nga e cila dihet se çfarë del...

Dukej se me ato që tha do të merrte fund ngritja e padisë dhe kjo përshtypje mund të fitohej nga njëfarë ndërprerjeje, që u hynte në mes fjalëve, të cilat shfaqeshin sikur të ishin të

ngjizura, po që të mos tingëllonin të tilla, plogët ndërhyjnë prokurorët me sloganet e tyre të para për djegien e djallit.

Por, pas asaj ndërprerje të qëllimshme, ai, i cili mund të merrej me mend se ishte kryeprokuror, jo vetëm që tregoi se nuk i kishte dhënë fund padisë, por duke nxjerrë një libër të trashë, të cilin e qiti para dhe nisi ta shfletonte sikur të prekte diçka tepër të ndotur, nisi të thoshte sesi aty *ishin dëshmitë e mendim-djallit nga derë e Badhëve*, që prokurorëve u dhanë edhe një shkas tjetër t' i drejtonin çirret gjithë kërcënim nga unë, gjithnjë me atë kërkesën që të hidhesha sa më parë në turrë drush, ku thoshin se e kisha vendin, por ai që merrej me mend se ishte kryeprokuror, pasi tha se nuk kishte nevojë për ngutje, bëri me dije se me durim do të shqyrtoheshin fije për pe gjithë ato që ai i quante mendime të djallit, me të cilat dëshmohej, si tha, njëra ndër herezitë më të mëdha, që e cilësoi si përpjekje për vendosjen e mbretërisë së përgjithshme të ferrit dhe fuqisë së saj rrënuese nën mbikëqyrjen e djallit...

Për ta dëshmuar këtë, pasi që një copë herë ia lëshoi sytë librit që kishte para, bëri me gisht kah faqja e hapur dhe gjithë dridhërima nisi të thoshte diçka rreth asaj "*futurum exactum*", të cilën në vend që ta shpjegonte si "*të ardhme të dytë*", e quajti "*mashttrim të dytë dhe të përhershëm*" dhe e cilësoi pikëmbështetje të herezisë, nga, si tha, mund të thuhet se buron e gjithë ajo që do ta përshkojë kundërshtimin e librave të shenjtë dhe të mësimëve të tyre të amshueshme e të përbotshme, si porosi të fundit, të cilave nuk mund t' u shtohet as t' u hiqet gjë, përveçse t' u pranohet e t' u shpjegohet fuqia e devotshme dhe e përhershme që buron nga krijuesi, pikërisht ashtu siç e kishin bartur profetët e zgjedhur prej tij, të cilët kishin pasur për detyrë ta përhapnin si bindje të paluhatshme dhe si fjalë e fundit... Pastaj shtoi se paudhësinë e bën edhe më të madhe ajo që thuhet rreth përsëritjes së të njëjtës, me çka kundërshtohen mësimet për ardhjen e përkohshme, si sprovë e domosdoshme dhe shkuarjen e përhershme, që lidhen me frymën e të atit, të birit dhe shpirtit të shenjtë, prapa së cilës vjen gjyqi i madh dhe gjykimi... Njësoj e vlerësoi edhe qëndrimin: „Nëse sot jemi këtu dhe për këtë nuk duhet dyshuar, atëherë do të jemi këtu edhe nesër, siç kemi qenë edhe dje, pra që do të thotë se e tanishmja shfaqet si një e djeshme, e cila edhe në të ardhmen mbetet realitet i njëjtë...“, të cilin e quajti „mashttrim të tmerrshëm, ndër më të mëdhenjtë, me të cilin synohet të rrënohet e gjithë ngrehina e mësimëve të shenjta" dhe e famshmja "Paqe midis njerëzve", e të tjera, e të tjera si këto...

Fjalët për "*rrënimin e paqes midis njerëzve*", të cilave u shkonte ndëshkimi i rëndë, çuditërisht i pranova sikur me to të kërkohej "*rrënimi i mashttrimit midis njerëzve*", që mund të thuhet se ma krijuan një fashë çlodhjeje, të cilën e kisha pritur e pritur pa ditur gjithaq që ajo ishte në gjendje të ma ndryshonte gjendjen rrënjësisht, që, megjithatë, shpejtas u davarit nga çirret e prokurorëve, që vazhdonin të kërkonin ndëshkimin dhe m' u bë se tashmë ata po e kërkonin atë zjarrin e madh dhe të pashuar dhe se ai zjarr i madh dhe i pashuar jo vetëm që kërkohej, por më ngjau se pikërisht prej tyre ishte vënë, se me shpejtësi përhapej e shtrihej dhe tashmë hynte nga pjesa fundore e skenës, nga furishëm kalonte edhe në pjesën tjetër dhe bëhej gati të përfshinte edhe shkalloren e madhe bashkë me hapësirën që pafundësisht mbërthente edhe përfytyrimin e asaj shfaqjeje, e cila u ndërpre, ndërkohë që prapë u ballafaqova me njëmendësinë e mbërthimit të gjendjes së atij askundi në hapësirën e të çmendurve, ku edhe më tutje përhapej jehona e çirreve të tyre për lirinë e falur, të gjetur dhe ndryshe-ndryshe, që më bëhej se tash tingëllonte kërcënueshëm, se ajo farë lirie e falur, e gjetur, e dhuruar dhe ndryshe-ndryshe, me të cilën ishin hedhur jashtë dhe mund të merrej me mend se të çmendurit kishin gojën plot, mund të kthehej në një gjendje të përhershme për ta bërë kështu edhe më të trishtueshme njëfarë bindjeje shkalluese, e cila do të mund t' u qepej, ngase, pasi ta kenë parë që ajo farë lirie e falur, e gjetur, e dhuruar dhe ndryshe-ndryshe, edhe pse e papërshtatshme, megjithatë, shfaqej e rishqyrueshme, në mos për tjetër, atëherë nga shkaku se ishin të lirë të silleshin dhe të vepronin lirshëm brenda dhe jashtë, me çka për ta humbja e përmasave të sjelljeve të mbikëqyrura njëherësh do të thoshte përurim i gjendjes së

shfrenimit të plotë si gjë e rëndomtë, që në të vërtetë ia kalonte edhe atij të ëndërruari shpërfillës, ku çmendurisë i hiqen të gjithë kufijtë...

I ballafaquar me një trishtim të ftohtë që në atë përumbje më kishte mbërthyer dhe assesi të më hiqej, m'u bë se ato që në përndjekje të përfytyrimit të mëparshëm i kisha dëgjuar në atë skenën e shkallores së gurtë, sikur edhe më tutje më ndiqnin, por tash jo me kërcënimin e kryeprokurorit nga ai gjyq, po me mëdyshjen e njëjtësimit me Mendim Drinin nga derë e Bardhëve, të cilën sikur çuditërisht e kisha hetuar nga çasti i varrosjes dhe me atë trysni isha kthyer në kështjellë me bindjen që të mos i ndahesha, porse ato që kishin ndodhur mund ta kishin penguar a shpërfillur fare?...

Tekefundit, a nuk e kishte theksuar ai këtë sa e sa herë kur thoshte se ishte ajo fryma e ndijimit të përbashkët hyjnor në kërkim të ndriçimit të përhershëm që bashkonte, e cila kur hetohet njëherë mbetet përgjithmonë e njëjtë, së cilës megjithatë i nevojitej një përkushtim i përhershëm dëshmimi në përputhje me rrethanat?...

Madje, ajo prani më ngjau se po më shfaqej si pjesë e atij ngacmimi të brendshëm, që më shqetësonte dhe kërkonte të flisja, jo të zbrazesha nga ngarkesat e saj, e as të lirohesha, por të dëshmoja atë që e hetoja dhe e ndjeja, në ç'mënyrë me një vetëdëshmim të tillë shpirtëror mund t'i kundërpërgjigjesha atij rrënimi, në të cilin isha përfshirë, si dhe vetë masakrës, të cilën e kishim si ndëshkim pse e kishim pranuar të menduarit e lirë dhe kahun e tij, gjë që sesi m'u dha të ngrihesha në këmbë dhe pa ndonjë ngurrim të nisja të mbrohesha nga ato që më ishin thënë nga kryeprokurori, të cilat për pikënisje kishin atë që merrej si "*rrënim i mashtrimit midis njerëzve*" dhe të tjerat që lidheshin me të, pa qenë në gjendje të qartësoja a ishin pjesë e asaj gulfatjeje të brendshme, të thadruar prej kohësh, që mund të thuhej se me njëjtësonte me Mendim Drinin nga derë e Bardhëve sa të më shfaqte edhe si të tillë, apo vinin nga shkrimet që i mbaja pranë, nëpër të cilat shikimi im vetëtimthi kalonte nëpër to dhe ashtu ua shfrytëzoja përmbajtjen?...

Tekefundit, kjo as që kishte rëndësi. Me rëndësi, megjithatë, ishte se kisha folur një copë herë dhe ato që kisha thënë kishin qenë një si bredhje rreth *çlirimit*, rreth *lirimit* dhe *rregullit*, që duhet të mbesin *pjesë e lirisë*, ose *t'i takojnë mbikëqyrjes së përhershme*, sprovat e së cilës vazhdimisht matet me sjelljet ndaj të lejueshmes dhe të palejueshmes, ndaj të vërtetës së hulumtuar dhe asaj të shpallur detyrimisht nga dikah, e cila kthehet në urdhër dhe të tjera e të tjera si këto, që kishin sjellë atë zhvlerësimin e përgjithshëm dhe rënien e pashmangshme, me të cilat pastaj ishte arsyetuar edhe ajo *mëdyshja e shfaqjes së mbinjeriut*, asaj *krijese të veçantë*, jo si kundërshtim i qenies së tij, as e mbindërtimit të njëanshëm dhe të paarritshëm, por si çështje e sjelljes në përputhje me atë që mund të quhet dinjitet dhe trashëgimi hyjnore, e cila duhej hetuar, duhej pranuar dhe pasqyruar, edhe qoftë që e gjitha të dukej se përkon me iluzionin e të përkryerës dhe të tjera si këto, që pjesërisht Mendim Drini nga derë e Bardhëve i kishte pasqyruar sa e sa herë gjatë atij qëndrimi natë e ditë në hapësirën e errët të nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe, por që si të shkruara i kishte lënë edhe në trajtesën e gjatë disa herë të punuar "*Bota si vullnet për fuqi dhe pasqyrim idesh...*"

Ato që pata thënë, përafërsisht janë kështu:

„Ka kohë që krijesat njerëzore sillen në një rreth të mbyllur nga shkaku se nuk janë në gjendje t'i përcaktojnë përmasat e sjelljes së lirë nga çlirimi i njëmendtë dhe ato t'i kthejnë në rregulla të qëndrueshme, të cilat njëherësh do të jenë edhe të dobishme...”

Fillimisht është menduar se liriimi prej kufizimeve dhe paragjykimeve paraqet rrugën më të përshtatshme drejt zgjerimit të hapësirës së lirë, që ka paraqitur çlirim, por jo edhe liri të vërtetë.

Duket se kjo as që ka qenë e mundur përballë rrethanave, të cilave u ka munguar qartësia midis krijuesit dhe të krijuarve, midis asaj që në atë shumësi kauzale paraqet tërësi dhe njësi dhe anasjelltas, e cila, siç do të shihet më vonë, do të kthehet në një moskuptim të vazhdueshëm, pikërisht nga shkaku se shpjegimi i kësaj ndërlidhjeje kauzale dhe kahet e saj do të marrin përmasat e kundërshtisë së pikëpamjeve, që do të shkojnë deri në përjashtime të

papërballueshme, e do të kthehen edhe në luftëra dhe gjakosje të tmerrshme, pa më të voglën shpresë se ndonjëherë do t' u shihet fundi, që të keqen e bëjnë edhe më të madhe sa ta kthejnë në fatalitet, nga shkak se këtë shqyrtim, më në fund e mbyll forca, pra ai që shpallet fitimtar dhe në përputhje me të shpall edhe atë që e quan të vërtetë të përhershme dhe të padiskutueshme, së cilës vetëm duhet për t'iu nënshtruar, por që megjithatë çështjet mbesin të hapura, pse veprimi i dhunës nuk mund të jetë as i përhershëm as i pakufishëm; pse ushtrimi i pandalshëm domosdoshmërisht nxit kundërveprimin e brendshëm, si dhe veprime të tjera me të cilat ai me kalimin e kohës zhvlerësohet...

Megjithatë, duhet të thuhet se bota e lashtësisë nuk i ka pranuar kufijtë e të menduarit e as kufizimet në përputhje me ushtrimin e forcës dhe të drejtën e dhunës së fituesit të vetëshpallur nga shkak se përndjekja e hyjnës dhe ndriçimi i saj prore ka kërkuar të menduarit e hapur, ka kërkuar lartësimin dhe ngjitjen, ku njëjtësimi me të fuqishmen është parë si rrugë drejt zgjerimit të njohurive dhe me dituri për përballimin e të panjohurave të pafundme, e jo të kthehet në pushtet mbi hapësirën që zotërohet, që pastaj e gjitha të merret dhe të shpallet njëanshëm si fjalë e fundit...

Kjo rrugë e gjatë, përkundër përpjekjeve për ngritje, që shpesh kanë sjellë edhe rënie dhe bashkë me të edhe dëshpërim e huti të shumta, por assesi ngecje, megjithatë nuk ka qenë në gjendje të përcaktojë qartësinë midis pushtetit qiellor dhe atij tokësor, për t' u parë se ku janë kufijtë e të pranueshmes dhe të papranueshmes, që njëherësh do të përcaktonin të mundshmen dhe të pamundshmen dhe, në përputhje me të, edhe sjelljet që njeriun do ta lironin prej lajthitjeve të pashmangshme të ngatërimit me të lartësueshmen dhe hyjnoren, ku ngritja është parë si forcë, si pushtet i dhunshëm dhe detyrim, në vend se e gjitha të mbetet pjesë e hulumtimit të pareshtur drejt përballimit të të panjohurave dhe sfidës së tyre...

Më vonë, si kundërpërgjigje ndaj asaj që kishte filluar të kthehet në ngarkesë nga shkak se përmasat e hapësirës së pakufishme, nga sillej të menduarit e lirë, konsideroheshin të papërballueshme dhe madje të dëmshme, që një ditë mund të merrej me mend se shtrirjen e asaj “paudhësie” doemos duhej kufizuar - do të shfaqet të menduarit për krijuesin e vetëm dhe të gjithëfuqishëm, po dhe për zanafillën, me çka prirja e drejtë për çlirimin dhe lirinë nuk do të mbetet çështje e përcaktimit për mbizotërim dhe synim të përhershëm të vendosjes së pushtetit të më të mirës, por e gjitha do të kthehet te kërkimi i të përshpirtshmes, nënshtrimit të saj, që e përjashton devotshmërinë e jetësore në përputhje me përmasat e kuptimit të të hulumtuarit të saj dhe njëherësh atë e kthen në një gjendje kalimtare, si masë e pendimit dhe e mëshirës për mëkatin e zanafillës.

Natyrisht se përballë këtyre rrethanave humbin përmasat e asaj që quhet liri dhe sjellje e lirë dhe kjo do të bëhet në emër të çlirimit të detyrueshëm, me ç'rast shfaqet herezia dhe përmasat e saj të vrazhda, me çka është menduar se njëherë e përgjithmonë do të fillojë koha e mbikëqyrjes dhe rregullat e saj të shenjta, të shpallura po ashtu nga librat e shpallur njëanshëm si të shenjtë, që për pasojë do të kenë njeriun e përlulur, të përkulur dhe të dëgjueshëm, me ndjenjën e fajësisë së përhershme, i cili, të shumtën e herës, mund të mëshirohet në përputhje me këtë sjellje dhe assesi ndryshe...

Mbase, ky përcaktim për pak do të mbizotëronte dhe do të dukej edhe joshës, po të mos fillonte ajo luftë e brendshme rreth çështjes se cila fjalë do të jetë e fundit, pra më e shenjta ndër të shenjtat dhe cili libër po ashtu do të jetë i fundit, më i shenjtë ndër të shenjtët dhe cili do të jetë shpëtimtari, si do të quhet ai dhe kur do të shfaqet, e të tjera si këto, gjë që ky qartësim jo vetëm që nuk do të ndodhë, siç është prituri dhe si është premtuar dhe shpresuar, porse nuk do të vonojë e njëri libër do ta zëvendësojë tjetrin, e kjo do të bëhet mbi bazat e kundërshtisë dhe të përjashtimit të plotë, pra, të riut ndaj të përparshmit dhe kështu me radhë sa të shfaqen drejtime dhe nëndrejtime, rregulla dhe nënrregulla, urdhëresa dhe nënurdhëresa bashkë me ligje dhe nënligje, që do të kthehen në luftë të ndërsjellë për zotin kundër zotit sa do të shkohet deri aty që dikush, për të fituar garën e përhershme me përvetësimin e fuqisë së krijuesit, fare njëanshëm të përshpallë edhe ardhjen e shpëtimtarit,

ndërkohë që tjetri do ta mohojë këtë me bindjen se ai nuk ka ardhur, se shpallja e ardhjes së tij është mashtrim, po që megjithatë ai do të vijë se do të vijë gjithsesi, por kjo nuk varet prej tyre, po nga lart dhe kështu, poshtë e përjetë, e gjitha thuhet në emër të njëres së vërtetë, të njërit besim, që për të edhe vritet e pritet dhe kjo bëhet në emër të atij a këtij zoti, që përvetësohet njëanshëm dhe lavdërohet i gjithëfuqishëm e të tjera si këto, që të përbashkët kanë pikëpamjen për njeriun e mbikëqyrur, për njeriun e përulur, për njeriun e përkulur, për njeriun e frikësuar, që duhet të drejtohet dhe të urdhërohet vazhdimisht, madje të përmirësohet dhe të ripërmirësohet; herë të shpallet i ri e herë i vjetër, herë i ndreqshëm e herë i pandreqshëm, herë i çmendur e herë i rrezikshëm fare, pra herë ashtu e herë kështu, po që si masë e përdorur dhe e shpërdorur për ato apo këto qëllime, nuk duhet ndarë nga bariu dhe shkopi...

Dhe, për ta fuqizuar këtë mbikëqyrje, për ta kthyer në rregull të ashpër, janë krijuar gjyqet, janë sanksionuar masat ndëshkimore, janë ngritur edhe qendrat për vuajtjen e masave ndëshkimore, siç janë krijuar dhe ushtruar edhe ndjekës të shumtë, të cilët sillen ashpërsisht në përputhje me urdhrat, kështu që nga ajo që dikur do të quhej *pushteti dashurisë*, dhe thuhej se arrihej me fuqinë e dashurisë së paanshme, do të kthehet në *dashuri pushteti dhe përpushtetin*, dhe në masë të së vërtetës, e cila nuk do të kërkohet me përpjekjet që të hulumtohet dhe të përcaktohet në saje të mendjes së lirë, si dikur, por e vërteta do të shpallet nga lart, do të dhurohet madje, por gjithnjë si urdhër që duhet të pranohet pa më të voglin dyshim, e lëre më të kundërshtohet..."

Sapo përfundova së foluri, më ngjau se sërish i isha dhënë atij përfytyrimi të shkallores së madhe të gurtë me skenën në të, të ngjashme me atë të rrafshnaltës së Urës së Shenjtë, ku perdja ishte ngritur dhe lëshuar disa herë dhe së fundi më kishte bartur pikërisht në qendër të mesit të saj dhe tash përpara nuk kisha atë gjykatoren dhe prokurorët me kryeprokurorin, që kishin lexuar padinë, por kisha shikues të shumtë, sa nuk ta merr mendja, që me vëmendje të madhe kishin dëgjuar ato që kisha thënë dhe madje me duartrokkitje kishin përsëritur çdo fjalë timen sa që duke i bluar nëpër mendje, dikujt seç i ishte tekur të ngrihej dhe të thoshte *fjalë lavdie për fitoren dhe fitimtarin*, që mund të merrej me mend nga mënyra se si thuheshin dhe zbërtheheshin prej të tjerëve, *shpëtimtari* anashkalohej, por edhe kundërshtohej, që mund të thuhej se aty ishte përruar e vërteta për *fitoren dhe fitimtarin* si të pashmangshëm, me çka mund të përfundohej se njëri mësim (i mirëfillti) kishte mënjanuar tjetrin (të dhunshmin) dhe, ç'mrekulli, kjo kishte ndodhur pa detyrim!...

Thirrjet për *fitoren dhe fitimtarin*, që vinin nga pjesa e shkallores dhe bëheshin gjithnjë më të zëshme, sikur m'i fashitën ato që priteshin të thuheshin, sa që një çast, në përndjekje të tyre dhe i përfshirë nga vërshimi i një ndjeshmërie që sa vinte më pushtonte gjithnjë më shumë, *nisa të thirrja edhe vetë për fitoren dhe fitimtarin* dhe madje të njësohesha me atë që nga masa gjithnjë më tepër kthehej në një çirre të përgjithshme lemeritëse, të ngjashme me atë që kisha dëgjuar në hapësirën e të çmendurve pas ndodhjes së masakrës, kur ata, të detyruar nga rrethanat që nuk mbikëqyreshin më, ose pse dikush i kishte shtyrë në atë veprim (krejt një), që nuk e kishte të vështirë ta bënte, kishin marrë ikën dhe në hapërdarje e sipër me të papriturën, prapa kishin lënë fjalët, jo më për lirinë e falur, të gjetur, të dhuruar dhe ndryshe-ndryshe në përputhje me atë që u ishte thënë, por për diçka si *lavdi që thuheshin për shpëtimin dhe shpëtimtarin*, nga bëhej me dije sikur ata - ngaqë nuk kishin nga t'ia mbanin, pasi të argëtoheshin të shthurur dhe të ngopeshin duke shkërmuar qoftë edhe çmendurisht - do të ktheheshin përgjithmonë për të dëshmuar se për ta shpëtimtari dhe fitimtari janë një, siç ishin krejt një: *shpëtimi apo fitorja*...

Ky mendim sikur më trishtoi dhe aty për aty më shkëputi nga përfytyrimi i shkallores së madhe dhe i skenës së gurtë në të, të ngjashme me atë të rrafshnaltës së Urës së Shenjtë, ku më bëhej se kisha dëgjuar ato që ishin thënë rreth *fitores dhe fitimtarit*, të cilave u isha bashkuar me sa zë kisha, po që pastaj çirrja ime edhe padashur dhe madje fare njëanshëm

ishite shoqëruar edhe me ato për shpëtimin dhe shpëtimtarin, të cilat kishin kaluar në një zallahi të përbashkët, ku edhe ishin barazuar...

"Sikur nuk bën pa shpëtimtarin...!", po dëgjoja të thoshte njëra pjesë imja, që me dëshirë do ta gulfatja përgjithmonë.

"Sikur nuk bën pa fitimtarin...!", dëgjoja të thoshte pjesa tjetër.

"Ah, shpëtimtari...!", thoshte njëra.

"Ah, fitimtari...!", thoshte tjetra.

"Megjithatë, shpëtimtari është i pashmangshëm...", fliste njëra.

"Fitimtari është i përhershëm, edhe pse mund të ndodhë të mos shfaqet fare nga mashtrimi i shpëtimit dhe i shpëtimtarit...", kundërpërgjigjej tjetra.

"Ktheju shpëtimtarit se do ta kesh më të lehtë jetën e mëshirës...", thoshte njëra pjesë dhe, nga mënyra se si shfaqej, më bëhej se paraqiste urdhër.

"Ktheju fitimtarit, sepse me të i nënshtroresh lëvizjes së përhershme, asaj që të shpie në ngritje, pa marrë parasysh se nëpër ç'rrugë të vështira kalon...", ndërhynte pjesa tjetër dhe, nga mënyra se si shfaqej, më bëhej se po ashtu paraqiste urdhër.

Kështu, me: herë ktheju shpëtimtarit herë ktheju fitimtarit dhe herë ashtu e herë kështu, më bartnin andej-këndej sa të ndihesha pa drejtpeshimin, i gatshëm të shembesha përgjithmonë dhe kjo as që do të më dëshpëronte ngaqë do të kursehesha nga mundime të tilla, por ç'e do që në këtë përpëlitse ato edhe më tutje ngulmonin të më bindnin...

"Shpëtimtari kërkon nënshttrim...Nuk e ditke këtë...?"

"Fitimtari kërkon dëgjueshmëri...Nuk e ditke këtë...?"

"Megjithatë, shpëtimtari kërkon rob të përhershëm..."

"Megjithatë, fitimtari kërkon varësi të përhershme, dëgjueshmëri, të dëgjueshmin..."

"Ah, rob i shkretë!"

"Ah, varësi i shkretë!"

"Megjithatë, a nuk janë të njëjtë..."

"Hëm...!"

"Janë të njëjtë...!"

"Hëm...!"

"Humbës, po se po..."

"Humbës...?"

"Humbës të përhershëm, madje..."

"Hëm...!"

"Janë të njëjtë...!"

"Hëm...!"

"Robi i shkretë!"

"Varësi i shkretë!"

"Janë të njëjtë...!"

"Hëm! Të njëjtë...?"

"Njëjtë...! Dhe të njëjtë...!"

"Njëjtësia...?"

"Njëjtësimi...?"

"Koha e njëjtësimit...?"

"Dhuna e njëjtësimit...?"

"Dhuna...!"

"Dhuna-dhunë..."

"Dhuna është dhunë, pa marrë parasysh se nga vjen..."

"Njëjtë..."

"Njëjtë..."

"Ç'e do...!"

"Njëjtë dhe njëjtë..."

“E njëjta e njëjtë...?”

“Njëjtë...!”

Ishte ajo përsëritja rreth *“të njëjtës”* si *“e njëjtë”* dhe dhuna e tyre, që kishte filluar të hidhej nga njëra anë në tjetrën dhe mbase do të mbetej e pashkëputshme dhe dikur edhe pa dallime, madje, po të mos ishte një çirrje e thekshme *“rreth humbësve të përhershëm dhe të njëjtë”*, që thashë se nuk duhej pranuar kurrën e kurrës, që megjithatë më rrodhi ashtu papërmbytshëm nga brendia, me të cilën duhej t’i jepej fund asaj grindjeje, e cila më vonë çuditërisht kishte marrë kahun e një pajtimi trishtues, që në të vërtetë edhe kishte ndodhur ashtu, ngaqë çirrjes së qepur rreth *humbësve të përhershëm dhe të njëjtë*, të atyre që heqin dorë nga ndijimi i hyjnore dhe ndriçimi i saj, nuk i isha ndarë derisa isha shembur dhe se ajo shembje sikur ma kishte kthyer qetësinë shurdhe, ku me dëshirë do të mbetesha përgjithmonë...

X

Në këtë gjendje të rëndë dhe thuajse i përhumbur, më dukej se dikush më tha që po i kthehesha gjuhës së shpirtit dhe ndriçimit të saj...

Kisha bindjen se ishte Mendim Drini nga derë e Bardhëve, i cili edhe më tutje sikur vazhdonte të më thoshte se ndodhesha pikërisht aty tek ajo kthesa që nënkupton ndijimin e thellë hyjnor, të cilës i duhet qartësi për të kapërcyer nga njëra gjendje në tjetrën, qoftë edhe me vështirësi të jashtëzakonshme, ku përqendrohen ato ndeshjet e pashmangshme që, në *të pranishmen e tanishme*, përcaktojnë atë *me qenë*, si sfidë e jashtëzakonshme vetëkuptimi, nëpër të cilën gjithnjë më shpesh davaritej mendja ime, që mund të shprehej edhe *si të jesh* ose *të mos jesh*, të njëjtë me atë *të ardhmen e dytë*, nëpër të cilën ai sillej vazhdimisht.

Në këtë tundim desha t’i thosha se ajo që më përballte me atë *me qenë* ose *mos me qenë*, që është e njëjtë me atë *të jesh apo të mos jesh* dhe sikur më rrëronte, ishin hamendjet e pareshtura, që nuk më ndaheshin, *ku ndodhte që edhe shpëtimtari të barazohej me fitimtarin*, ku *edhe shpëtimi e edhe fitorja* thuajse kishin të njëjtin përfundim, kishin të njëjtin çmim, siç kishin edhe të njëjtën shije dhe ndryshe-ndryshe, *që desha t’i përmbyllja me të vërtetën e pranimit të humbësve të përhershëm dhe të njëjtë*, me të cilën dëshiroja t’i jepja fund atij shkallimi dhe të prehesha në atë gjendje të askundjes së pashmangshme, që e kisha dhe e kishim fat, por ishte sërish Mendim Drini nga derë e Bardhëve, ose ai tjetri në mua nga derë e kujt do qoftë, që ma përkujtonte atë që ishte përsëritur sa e sa herë - se nuk kishte humbës të përhershëm dhe as që mund të pranohej diçka e tillë, siç nuk duhej pranuar shtrirjen e humbëtirës së askundjes si rreth të pashmangshëm dhe se atë bindje e kishin përhapur pikërisht ata *që u duhej shpëtimi dhe shpëtimtari i përhershëm*, që e kishin arsyetuar me mëkatën e zanafillës, nga pastaj kishin dalë dhe ato mësimet që ishin shpallur të përbotshme, të shenjta, ndaj të cilave nuk duhej të kishte kurrfarë mëdyshjesh e as kundërshtimesh, përveç pranimit të plotë të tyre si fjalë e vetme dhe e fundit...

Kjo ndërhyrje, e cila sakaq m’u bë se më erdhi *të më lironte nga të menduarit për humbësit e përhershëm* dhe, mëshira që duhej kërkuar për shpëtimin, sikur prapë më ktheu te hamendjet dhe mbërthimi i përhershëm i tyre saqë kisha përshtypjen se edhe me dashje i afrohesha një bisede të gjatë me Mendim Drinin nga derë e Bardhëve, ndër shumë e shumë sosh, të zhvilluar dikur në hapësirën e errët të nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe, gjithnjë në ndjekje të atyre që për mua shfaqeshin si çështje të hapura, mbase nganjëherë edhe të pakapshme fare, sa nga rrafshi në të cilin shtroheshin (kur përjashtohej të menduarit për të pranishmen dhe të tanishmen nëpër të cilën kalohej dhe kjo bëhej me arsyetimin se ashtu si merrej dhe si kuptohej dhe, për më tepër, si vlerësohej, ajo ishte mashtruese, e të tjera si këto), e sa nga mungesa e gatishmërisë që gjërat të quheshin me emrin e vet, (ashtu si kuptoheshin në të vërtetë, duke u nisur nga shfaqja dhe paraqitja e tyre e njëmendtë, që edhe mund të

ndryshonte në përputhje me këndvështrimin dhe perceptimin), por jo edhe të anashkaloheshin sikur të mos ishin, sikur të mos ndodhte gjë...

“Me hamendje ngarkohen ata që nuk i besojnë ardhmërisë, ose pse kanë frikë nga kthetrat e njëmendësisë, të cilat pushtojnë tmerrësisht me dhunën e asaj që gjoja shfaqet si e vërtetë e pamohueshme, por që është e dhënë, e detyruar, e njëanshme dhe, bile, bile, fjalë e fundit, e të tjera...”, thoshte ai.

- Si t’i iket kësaj të dytës, kur ajo ngado shtyp dhe shtrëngon pa lejuar të shprehet as më i vogli dyshim ndaj saj...? ia ktheja.

“Të mos pranohet”, ma kthente ai.

- A mjafton kjo...?

“Nuk mjafton...”

- Epo, atëherë...?

“Duhet rikthyer të menduarit rreth librit të hapur...”

- Ai qëmoti është shpallur heretik...Thuajse i kanë humbur të gjitha gjurmët...

„Kështu duket, por ai edhe më tej sillet dhe ushqen mendjet e lira, siç ngacmon edhe ata që i frikësohen dhe do të dëshironin të mos shfaqej kurrë...A nuk e shpreh këtë edhe kërcënimi i herezisë, që mbahet i hapur dhe vepron?...Po të mos ishte të menduarit për të dhe sfida e tij, nuk do të ishte as ndëshkimi që del nga ato gjyqet që nuk kanë fund...”

- Mendjet e lira, megjithatë nuk kanë kurrfarë hapësire veprimi...Ato ndiqen ditë e natë...Ndëshkohen rëndë e më rëndë...

“Për këtë as që duhet dyshuar...Libri i mbyllur i ka fajet...”

- Ah, libri i mbyllur...!

“Duhet kërkuar vazhdimisht të hapurin...”

- Po, ai është dënuar çastin që diku është shpallur i mbylluri, i vetmi që është pranuar nga turma...

“Ky është vetëm një mashtrim ndër shumë mashtrime që rëndojnë dhe do të rëndojnë mbi supet e mashtruesve, por edhe mbi ata që i nënshtrohen mashtrimit, qoftë edhe nga padijenia...”

- Por, ky mashtrim, megjithatë, është pranuar dhe sikur nga ai udhëhiqet shumica, e cila i bindet librit të vetëm me nënshttrim të plotë dhe vështirë që do të pajtohej pa të...

“Turma ka nevojë për ushqime të tilla...Zaten, kjo edhe është synuar dhe paraparë...Por, kësaj nuk duhet kushtuar gjithaq vëmendje...E rëndësishme është pakica, ata që dinë të mendojnë dhe të veprojnë, sepse vetëm të tillët shfaqen si bartës të ndryshimeve, si forcë lëvizëse...”

- Por, pa *shumicën*, qoftë edhe si *turmë*, sikur nuk lëviz gjë. Këtë duhet pasur parasysh përherë...

“*Shumica* është masë e përdorshme, por jo edhe forcë...Tek ajo mbështeten ata që kanë nevojë për shërbëtorë dhe të përlulshëm...”

- Megjithatë, ata legjitimojnë çdo pushtet...

“Legjitimojnë dhunën, nënshttrimin...”

- E, pra...?

“Duhet *luftuar* kundër ndikimit të saj...”

- Fjala *luftë* sikur ma përkujton dhunën, pastaj nënshttrimin...A nuk mund të gjendet një tjetër, si për shembull *veprim*, *përpjekje*...?

„Sille nga ta sillesh, kundërvënia nuk përjashtohet...”

- Do të thotë: prapë armiq dhe armiqësi...?

“Prapë dhe prapë...”

- Do të thotë: edhe më tutje herezi dhe heretikë...?

“Prapë dhe prapë...”

- Do të thotë: dhunë shpirti?...?

“Prapë dhe prapë...”

- Po, deri kur, vallë...?
 „Derisa të mos lëvizim disi...”
 - Eh, lëvizja...!
 “Është e domosdoshme...”
 - Po, a nuk i duhet edhe asaj forca për t’u vënë në veprim...?
 “I duhet...”
 - Do të thotë: përsëritje e së njëjtës...?
 “Përsëritje...”
 - Eh, përsëritja...!
 “Është e pashmangshme, një qark i mbyllur...”
 - Lëvizje dhe forcë, njëherësh...?
 “Lëvizje e lëvizjes për lëvizjen...”
 - Atëherë, edhe dhunë e lëvizjes...?
 “Edhe lëvizje e dhunshme...”
 - Sikur gjithnjë do të jetë kështu...?
 “Gjithnjë dhe gjithnjë...”
 - Herë andej, herë kënde...?
 “Herë kënde, herë andej...”
 - Prapë te fillimi i fundit...?
 “Prapë te fundi i fillimit...”
 - Prapë dhe prapë me prapje...?
 “Prapë dhe prapë...”
 - Ka vallë shpëtim nga prapëprapja...?
 “Vetëm nëse arrihet fitorja...”
 - Fitorja...?
 “Ëhë, fitorja...”
 - Mos është ky një mashtrim tjetër, i ngjashëm me atë të shfaqjes së librit të mbyllur...?
 “Librin e mbyllur e kanë sjellë mashtruesit...”

Me atë që kishte thënë rreth fitores, me të cilën merrej me mend se *kërkohej fitimtari i përhershëm* dhe njëherësh *kundërshtojë gjendja e humbësit të përhershëm* dhe *e nënshtrimit*, zaten sërish shfaqej hapësira e pashmangshme e hamendjeve, ku dukej se kishte vend për mëdyshje dhe për të tjera që çështjet i kthenin te rrethi dhe baraspeshimi i së njëjtës, ku mashtruesit shfaqeshin si fitimtarë dhe shpalleshin të tillë madje, që ai bënte çmos t’i përjashtonte me të menduarit e pashtershëm për Perandorinë e më të mirës dhe vendosjen e saj, që thoshte se i takon të ardhmes dhe ardhmërisë dhe këtë gjithnjë e arsyetonte me meditimin se kur ishte liruar nga ai terrimi i thellë dhe me anën e ndijimit të mundimshëm i ishte rikthyer gjuhës së njerëzve, pra në atë kapërcim nga njëra gjendje në tjetrën, nga ajo e mjegulluara (më vonë e kishte quajtur edhe të papërcaktuar dhe jashtë shpirtit) në të vetëdijshmen, nuk kishte hetuar tjetër gjë përveç atë që lidhej me ardhmërinë, e cila, edhe kur nxirrej nga e kaluara, patjetër se shfaqej në frymën e së ardhmes, të asaj që nga pikëpamja kohore shihej e pashkëputshme, vijë e pandalshme, nëpër të cilën ecej para dhe vetëm përpara dhe përcaktohej nga ngjarjet...

Megjithatë, *midis së ardhmes dhe ardhmërisë* me *fitoren* dhe *fitimtarin*, për të cilën Mendim Drini nga derë e Bardhëve fliste pareshtur dhe thoshte se i takonin vendosjes së pushtetit të më të mirës, që sipas tij moti kishte filluar dhe që një ditë gjithsesi do ta shpëtojë botën nga mbërthimi i së keqes në të cilën ishte përfshirë dhe të tjera si këto, që, sipas tij, shkak kishin shmangien nga ndijimi i hyjnës dhe i asaj që përherë do ta quajë “pjesë e frymës që njeriu e kishte trashëgim nga marrëveshja me zotat e mbretërisë së qiellit, kur ishte bërë ndarja midis saj dhe mbretërisë së tokës”, në perceptimin tim pashmangshëm futej e

djeshmja dhe e sotmja, ajo që kishte ndodhur dhe ndodhte, me shtypës të shumtë dhe të shtypur të panumërt, me humbje dhe humbës, me mashtrime dhe mashtrues, që paraqiste njëmendësi dhe nuk mund të përjashtohej e as të anashkalohej, me të cilën, deshe s' deshe duhej marrë, në mos për tjetër, atëherë që së paku të mos kthehen në humbje të përhershme, ku, me atë që kishte ndodhur gjatë kohës së masakrës, në të cilën ishim përfshirë, mund të thuhej se nuk mund të kishte as të djeshme as të sotme, e lëre më ardhmëri, me një fjalë-asgjë përveç zvarritje të pambarim në atë askundje të mjegulluar, nga e cila dukej se qëllimisht ishte kursyer vetëm hapësira e të çmendurve dhe të çmendurit, që për pasojë kishte ato çirrjet e tyre lemeritëse për lirinë e dhuruar, të gjetur a ndryshe-ndryshe, që u ishin qepur për goje, dhe pastaj kishin mbetur të shpërndara si jehonë, që kërcënohej të kthehej në një njëmendësi të pakapërcyeshme, në të cilën, veç çmendurisë nuk do të vlente më gjë prej gjëje, ku edhe librat, qofshin më të rrallët dhe më të vlefshmit, do të përqesheshin nga të gjitha anët, ndërkohë që hartuesve të tyre pa përkrahës fare, t'u krijohej bindja dëshpruese se ishte fuqia e së ligës së papërmbytshme dhe të përsëritshme, me nënshtrimin si qëllim, ajo që përcaktonte sjelljet, bile dhe kahet e botës, e jo të menduarit për shpëtimin e saj, e lëre më për ardhmërinë?...

“Sikur është harruar e ardhmja e dytë dhe përfundimi, se do të jemi ku jemi pikërisht pse kemi qenë dhe do të jemi edhe nesër dhe përgjithmonë“, më bëhej se ndërhynte sërish Mendim Drini nga derë e Bardhëve, që të hiqte kështu hamendjet dhe ngarkesat që lidheshin me të menduarit për humbësit e përhershëm dhe të njëjtë, për lojërat pa mbarim, për lojtarët e molisur që silleshin nëpër atë skenën e teatrit të përhershëm, po, mbi të gjitha, të përkujtonte atë ndërkohë të shkurtër, (nga varrimi i tij deri tek arritja në kështjellën e Rekës së Keqe), kur kishte ndodhur ajo masakra e tmerrshme që kishte përfunduar me plojën dhe pastaj i ishte vënë zjarri gjithë vendit, pra atë përfitim të përbaljes me tmerrin që pritej dhe që thoshte se mendja ime kishte prodhuar diçka të jashtëzakonshme, e cila mund të merrej si “*Libër i kujtesës*”, por që mund të përfundonte edhe si “*Libër i ardhmërisë*”, me kusht që në vend se të zvarritesha dhe edhe të dergjesha me përfytyrimin e asaj që kishte kaluar dhe nuk kthehej më, pra asaj që nuk ishte dhe nuk mund të ishte dhe si të tillë duhej kthyer në ardhmëri - duhej t'i nënshtrohesha një rikthimi, një rifillimi a asaj që mund të merrej edhe rilindje, me çka *perëndoja si lajmëtar*, e kjo nënkuptonte veprim të domosdoshëm, i cili u duhet pikërisht të tillëve që të kthehen në shëmbëllesë të përhershme...

Fjalët për *librin e kujtesës, të ardhmërisë*, si dhe për ato që më bëhej me dije se mendja ime i kishte prodhuar mrekullisht në atë ndërkohë të ndodhjes së masakrës së tmerrshme, kur gjendesha në hapësirën e errët të nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe në ndjekje të asaj që tashmë paraqiste një frymë të përbashkët dhe përbashkësi të pandashme shpirtërore dhe se ato duhej rikthyer, me çka *do të perëndoja si lajmëtar*, pra në vend se të thekjesha duke u marrë me ato çirrje të të çmendurve rreth lirisë së dhuruar, të gjetur a ndryshe-ndryshe të mbetur në atë hapësirë të askundjes, pra ato që m'u duk se m'u thanë, sikur për pak më nxorën nga gjendja e shkallimit të rëndë dhe nga ajo rënia e pandalshme, së cilës tashmë i isha dhënë, por assesi të ma kthenin atë farë përfytyrimi të gjërave që mendja ime thuhej se i kishte prodhuar në mënyrë të jashtëzakonshme në ato rrethana po ashtu të jashtëzakonshme, të cilave nganjëherë nuk u duhen më shumë se disa çaste të vetme për t'u nxjerrë si zbrazje të furishme, të ngjashme me përplasjen e shpejtësisë së dritës, po që shpjegimi i tyre dhe qartësimi mund të zgjasin vite të tëra, po edhe me shekuj, bile, bile dhe gjithmonë...

Andaj, një copë herë ndoqa jehonën e fjalëve që më kishin ardhur nga pjesa tjetër, por sa më shumë që përgjoja, më dukej se ato nuk kishin qenë tjetër veçse pjesë e atij dëshpërimi, të nxjerra pa u vënë re fare, që i duheshin ngushëllimit tim...!

Derisa sërish po më sillej vërdallë të menduarit rreth humbësve të përhershëm dhe të njëjtë, bashkë me atë rreth të mbyllur lojërash dhe lojtarësh të stërlodhur, që më nuk ishin në gjendje t'i mbllaçitnin ato që duhej t'i thoshin pareshtur në përputhje me ato që u thuheshin,

në atë dalldisje që nuk mund t'i ikja më, sikur m'u shfaq përfytyrimi i asaj shkallores së madhe me skenën e gurtë në të, të ngjashme me atë të rrafshnaltës së Urës së Shenjtë, që pasi lëshoi dhe ngriti perden, shpalosi përmasat e një hapësire të thellë, të përshkuar me shumë vija të kaltra, që nuk mbylleshin, por shtriheshin pafundësisht nga lindja dhe anasjelltas dhe në atë zgjatje dhe përzgjatje preknin një si burim drite, që rrezatonte një ndriçim të jashtëzakonshëm në të gjitha anët, rrezja e së cilës pastaj krijoi një si lumë të madh që mund të ishte vit drite a shumë sosh, që me vete merrte një barkë të madhe plot e përplot „aktorë“ të tillë të tjerë, të cilët, në atë udhëtim të çuditshëm, sikur flisnin dhe me një zë thoshin diçka rreth asaj pike të padukshme, ku ndodhej kufiri midis perandorisë së qiellit dhe asaj të mbretërisë së tokës, që njëherë duhej të arrihej dhe së andejmi sërish të vazhdonte ai udhëtimi i pafund, ku mbretëria tokësore përfundimisht do t'i kthehej vendosjes së Perandorisë së më të mirës dhe kjo do të bëhej pikërisht në tokat pellazge, çdokund në vende të vjetra, ku perëndesha Atinë kishte paraparë të ndodhte ajo marrëveshja, pse jo edhe pajtimi i parë i madh midis zotave dhe njerëzve rreth ardhmërisë së përbashkët, ku nuk do të kishte më ndarje dhe kundërshtime midis njërës anë dhe tjetrës, por vetëm bashkëveprim dhe bashkëveprues, e të tjera si këto... Më bëhej se ato që thuheshin ashtu bashkë, pastaj nisën të veçohen, të dukeshin më të qeta, gjithë kuptime dhe porosi, që përkonin me ato që dikur kishte folur Kadmi i lashtësisë për gjuhën e shenjave, për shkronjat, për lirinë e humbur me dëshirë dhe të tjera çështje, të cilat ai nuk i lidhte më me luftën e madhe që kishte bërë te lumi Arion, kur ia kishte dalë ta mbyste dragoin që me urdhrin e zotit Venus mbante të mbyllura burimet e ujit që i duheshin mbretërisë tokësore ta vendoste jetën njerëzore dhe pastaj nga dhëmbët e tij që i kishte mbjellë kishte krijuar njerëzit që i nevojiteshin, të cilët, sapo ishin shfaqur, kishin filluar atë luftën e tmerrshme kundër njëri-tjetrit për mbijetesë, por ai veprim ndiqte kahun e ngritjes drejt asaj pike të padukshme, në një lartësi, ku ai thoshte se ndodhej froni i artë i mbretërisë së tokës, i cili duhej të arrihej gjithsesi, madje kjo duhej bërë në saje të një përkushtimi të përbashkët për ngjitje, për fitore, e jo për garë: secili kundër secilit, që jo rrallë kishte përfunduar me një vetëngrënie të tmerrshme vetëshkatërruese...

Megjithatë, duke folur e përfolur për atë fronin e artë të mbretërisë së tokës, ato që thoshte Kadmi i lashtësisë, sikur skenës së madhe, pak nga pak ia kishin dhënë pamjen e një kaltërimit të lehtë, që nuk ishte as qiell, por as ujë, nga pastaj një si puhizë kishte filluar një parakalim të madh, përmasash të jashtëzakonshme, të nisur nga Aleksandri i Madh, që shkonte dikah, pa treguar se në ç'kah, por që në lëvizje e sipër thuhej se ndiqte rrugën e vendosjes së Perandorisë së më të mirës, të filluar kushedi se kur nga vendet pellazge kah lindja, por që kishte mbetur e hapur dhe e papërfunduar dhe se aty çuditërisht isha pranë tij që të shënoja një nga një ato që do të ndodhnin, *që ai i quajti dhe i quante pjesë e kujtesës, të cilave u duhet dhe u duhej libri i veçantë*, të cilit nuk duhej t'i ndahesha, pa marrë parasysh rrethanat, sepse, siç thoshte, ato që nuk i ruan kujtesa, vdesin përgjithmonë...

Në një përvijim të tillë të këtij parakalimi madhështor nëpër skenën e madhe të shkallores së gurtë, të ngjashme me atë të rrafshnaltës së Urës së Shenjtë prapë shihja depërtimin e Aleksandrit të Madh, andej nga merrej me mend se shpiente rruga për vendosjen e Perandorisë së më të mirës, por njëherësh shihja edhe veten pranë tij, sikur të isha madje një tjetër që vinte nga kohët e largëta a nga lashtësia, zanafilla e të cilit niste nga mbjellja e dhëmbëve të dragoit, bërë nga Kadmi i lashtësisë pasi e kishte mundur te lumi Ariona, *pra me bindjen e një krijese të përzgjedhur, por edhe të veçantë*, që ka dhuntinë e kapërcimit të kohëve dhe, gjithnjë duke u ndërldhur me të përbashkëtën dhe të pasosurën, kisha nisur të shënoja depërtimin e parë nga Korinti për në lindje, pikërisht nga aty ku i ati Filipi tradhtisht ishte vrarë nga grekët kur kishte nënshkruar marrëveshjen, me të cilën ata ishin shtyrë pas humbjes te Kajrona dhe shpresoj se me atë fushatë përfundimisht liroheshin nga rrethimi që ia kishin vënë vetes në përpjekjet e pakuptimta që të mbroheshin, si thoshin, nga rreziku i barbarëve, në vend se të ndodhte e kundërta, siç ishte vepruar për shumë e shumë kohë gjatë viteve të arta të zhvillimit të tyre, që me përhapjen e diturive dhe të njohurive të tjera ishin

kthyer në një qendër të madhe qytetërimi të vjetër, pikërisht të atij që e kishin trashëguar nga përbashkësia pellazge dhe rrënja e saj, por që ambiciet e përvetësimit ua kishin mjegulluar parafytyrimin e ardhmërisë së edhe ta lufton...

Nuk e di pse ai tjetri-u n ë, ose u n ë-tjetri, krejt një, që shoqëronte Aleksandërin e Madh dhe madje nga pjesa e epërme e shkallores së gurtë, e ngjashme me atë të rrafshnaltës së Urës së Shenjtë, e parafytyroja të përsëritshëm dhe nga pikëpamja kohore të zhvendosshëm, atë ditë e kishte parë të kuqe dhe të kuqe edhe e kishte shënuar, por e rëndësishme është se ajo nisje (atë nisje) ishte shënuar dhe e kisha shënuar si një lëvizje të madhe, ndër më të mëdhatë me të cilën fillonte ajo kohë historike, por si e pasosur dhe e përsëritshme madje, që thuhej dhe kisha thënë dhe ishte thënë se ua hapte udhën njohurive me të cilat hiqej kufiri deri atëherë i pakapërcyeshëm midis mbretërisë hyjnore dhe asaj tokësore, midis perëndive dhe njerëzve...

Më tutje, në të perënduar të asaj dite të madhe, që me të vërtetë kishte marrë fund me një diell të kuqërremë, i cili, disi i mbetur një kohë të gjatë ashtu i ngrirë në pikën e fundit të horizontit, asaj fillese i jepte një ngjyrim të jashtëzakonshëm purpuri dhe përjetësinë, kisha shënuar dhe ishin shënuar fjalët e Aleksandërit të Madh në kuvertën e anijes së madhe që në trajtën e një stuhie të lehtë ua kishte drejtuar morisë së legjioneve të pafundme të vendosura nëpër anijet e tjera që i kishin shkuar pas, kur kishte thënë se ai det dhe ai ujë që po e kalonin, i cili shumë herë ishte larë me gjak, në të ardhmen do të bashkonte dhe bota do të ishte një, e madhe, e përbashkët dhe për të gjithë, hapësira e së cilës do të shfrytëzohej për ngritje dhe ngjitje të përhershme...

-Luftëtarët e mi, kishte thënë Aleksandri i Madh, (kështu ishte shënuar dhe kisha shënuar) - nuk do të jenë pushtues e as vrasës, por vetëm veprimtarë që do t'i ndihmojnë me mish e shpirt vendosjes së Perandorisë së më të mirës...

-Aty ku do të takojnë një ngrehinë, do ta ngrenë edhe një tjetër; aty ku do të takojnë një qytet, do të ndërtojnë tjetrin dhe kështu me radhë do të shtohen të mirat dhe të bukurat si vlera njerëzore të përhershme...

-Vetëm vrasësit dhe ata që pengojnë vendosjen e Perandorisë së më të mirës, së pari do të këshillohen të heqin dorë nga e liga, po, nëse vazhdojnë me të veten, atëherë do të pengohen, por edhe mund të ndëshkohen... Të tjerët do të shpallen të lirë dhe do të mësohen të ndërtojnë në vend se të rrënojnë dhe mbi të gjitha do të mësojnë të mendojnë se pushteti nuk është dhunë dhe për dhunën, por mjet që më të mirës t'i mundësohet të jetësohet pa kërcënimin e dhunës...

- Mbi të gjitha, dashuria, e jo urrejtja, do të shpallen virtyte për të cilat ia vlen të jetohet...

Kisha shënuar dhe ishte shënuar se të nesërmen e kalimit të detit, kur ishte prekur dhe kur kishim prekur tokën e nxehtë të Lindjes dhe përpara na ishin hapur rrugët që pastaj pandalshëm do të çonin kah tempujt e mrekullueshëm të Persisë, të Mesopotanisë të Babilonisë dhe të vendeve të tjera të pafund, të cilat kah lindja kapërcenin vendet e Indokushit dhe shkonin deri tek India, nga verilindja kah burimet e Tigris dhe të Eufratit deri te deti i mbyllur i Kaspikut dhe shkretëtira e Gobit, por edhe kah juglindja nëpër Palestinë dhe tutje Detit të Kuq për në Afrikë, të gjitha të përziera me qytetërime të ndryshme, pararojat e Aleksandërit të Madh ngado kishin përhapur lajmin se vinin për ta bashkuar botën, që ajo të bëhej e përbashkët dhe kishte kërkuar t'i bashkoheshin fushatës së tij, të merrnin pjesë në të dhe bashkërisht ta rumbullakonin atë sukses që do t'u shërbente të gjithëve për të mirë dhe vetëm për të mirë...

- Dua paqe dhe përparim, u kishte thënë sundimtarëve të vegjël dhe të mëdhenj dhe të gjithë atyre që legjioneve të tij të panumërta u kishin dalë përpara dhe ishin tmerruar, por edhe admiruar njëkohësisht, nga fuqia e tyre e jashtëzakonshme që drejtohej pa u hetuar fare...

Vetëm ndaj atyre që kishin kundërshtuar dhe pasi disa herë ua kishte tërhequr vërejtjen, kishte përdorur forcën, por gjithnjë duke qenë i kujdesshëm që t'i rrëzonte nga pushteti e assesit t'ua rrëronte vendet.

- Nuk kam kundërshtarë, thoshte. Të gjithë janë përkrahës të mi, që herët a vonë këtë e kuptojnë dhe e bëjnë...

Ishte shënuar dhe kisha shënuar se në njërën ndër betejat e rëndësishme në Mesopotami, pasi që te lumi Susa kishte mundur ushtritë e përbashkëta të persëve, asirëve dhe të babilonasve, pa ua rrënuar fare bërthamën, përpara ushtarakëve dhe të tjerëve që u shkonin pas, kishte shpallur paqen e përjetshme me persët, me babilonasit dhe me të gjithë ata që jetonin në ato hapësira, ndërkohë që kishte liruuar të gjithë ata popuj që prej kohësh mbaheshin robër, ndër të cilët ishin edhe ata që dhunshëm ishin sjellë nga Palestina dhe në shenjë të këtij pajtimi kishte urdhëruar të bëhej dasma më e madhe që ndonjëherë ishte parë në botë, në të cilën midis ushtarakëve të tij dhe vajzave nga Lindja ishin bërë mbi tridhjetë mijë martesat, ndërkohë që vetë Aleksandri ishte martuar me të bijën e mbretit pers Darit të Tretë, Stateirën dhe po aty, me dëshirën e Artakserxhit të Tretë, në shenjë miqësie të madhe me babilonasit, ishte martuar edhe me të bijën, Parisatisën e bukur, e cila e kishte përcjellë deri në fund të depërtimit në Indi, gjithnjë duke ia përkujtuar se, sipas premtimit të bërë, kishte për detyrë ta ringrehte kullën e Babilonit dhe së andejmi të shpallte dashurinë botërore...

Ishte shënuar dhe kisha shënuar se ato bisedat për ringrehjes e kullës së Babilonit me Parisatisën e bukur, sa më shumë që kalonte koha, Aleksandërit të Madh i kishin kaluar në një përndjekje mendore, që ishte shoqëruar me urdhëresat të njëpasnjëshme, të cilat i jepte për ndërtimin e tempujve, për ndërtimin e bibliotekave dhe të qendrave të mëdha hulumtuese gjithandej nga kalonte, sepse, siç thoshte, kur të arrihej maja e majës, prej andej syri duhet të ushqehet me ato madhështi që i nevojiten vazhdimisht shpirtit dhe mendjes së lirë për të mbetur e hapur dhe e gatshme të merrte vetëm të mirën...

- Në botë duhet të vendosen dhjetë qendra të diturisë dhe të krijimtarisë së lirë, që mendjet më të ndritura të krijojnë ditë e natë në dobi të më të mirës dhe të madhërishtes, kishte thënë dhe kishte urdhëruar ndërtimin e tyre që nga Egjipti deri në Indi, duke lënë pas dekrete të shkruara dhe të pashkruara për pajisjen e tyre me libra të çmueshëm, me harta dhe me çdo gjë tjetër që i duheshin dijes...

Me të dëgjuar urdhëresën për dhjetë qendrat botërore të diturisë dhe të krijimtarisë, priftërinjtë e Memfisit Aleksandërit të Madh ia kishin vënë në kokë dhe ia vunë në kokë kurorën e artë dhe e shpallën dhe e kishin shpallur trashëgimtar të faraonëve, nderim ky që deri atëherë nuk i ishte bërë kujt...

Më tutje ishte shënuar dhe kisha shënuar se ngjashëm e kishin nderuar Aleksandërin e Madh edhe priftërinjtë e ishullit Siva, kur e kishin shpallur bir të zotit Amon, i cili tek indusët nderohet si perëndi, e cila fisnikëron njerëzit me hyjnoren dhe i kthen në rrugën e të madhërishtes...

Nderimin e bërë priftërinjve të Sivas ua kishte kthyer me fjalët, për të cilat kishte thënë se i kishte nga mësuesi i tij i madh, i cili përherë ia kishte bërë me dije se njerëzit, për nga veprimet, mund të tregojnë se posedojnë prirjet më fisnike, të ngjashme me ato të perëndive, që i trashëgojnë prej tyre, por njëherësh mund të shprehin edhe tërbimin e bishës më të egër, e cila është në gjendje të rrënojë çdo gjë...

- Unë kërkoj hyjin dhe jo bishën, kishte thënë Aleksandri i Madh dhe kur kishte folur kështu kishte theksuar se do ta nxiste hyjin dhe do ta mundte bishën dhe se ato fjalë për hyjin dhe bishën, të cilat i kisha shënuar, që i kisha nxjerrë dhe i kisha veçuar, që ishin nxjerrë dhe ishin veçuar, pasi ishin përhapur dhe telallisur pandalshëm, pasi ishin kthyer në një jehonë, sikur kishin bërë që skena e madhe e shkallores së gurtë, e ngjashme me atë të shkallores së Urës së Shenjtë, të lirohej nga ajo që pak më parë ishte marrë si dasmë e madhe ndër më të mëdhatë e të gjitha kohëve, ku ishin bërë mbi tridhjetë mijë krushqi, me ç'rast edhe vetë Aleksandri i Madh ishte martuar me princeshën e Persisë Staterën dhe atë të Babilonisë

Parisatisën e bukur, gjë që vendin e asaj zallahie e kishte zënë një pamje e qetë, ku pas pak ishte parë Aleksandri i Madh tek bisedonte me përfaqësuesit e popujve të liruar nga robëria e gjatë në Babiloni dhe Mesopotani rreth kthimit të tyre në Palestinë dhe Egjipt, nga ishin sjellë dikur me dhunë.

- Atdheu i rrëmbyer me dhunë po ju kthehet, por atë duhet ta shihni si pjesë të Perandorisë së të mirës e kurrresi t'ua ktheheni predikimeve që ju kanë sjellë fatkeqësi, u kishte thënë ai.

Me heshtjen e ndrydhur ata sikur nuk ishin treguar të kënaqur me ato që u ishte thënë prej çliruesit rreth predikimeve që u kishin sjellë fatkeqësi, ngaqë kishin bindjen se ishte e kundërta, jo predikimet, të cilat thoshin se në saje të frymës së tyre kishin mbijetuar zezonën, por smira e të tjerëve ndaj tyre dhe dhuna e ushtruar me atë rast, ishte ajo që i kishte katandisur në atë gjendje.

- Ne do t'i kthehemi besimit që na lidh me mbretërinë tonë, si e drejtë që vjen nga ndijimi i përfytyrimit të zotit të vetëm, i kishin thënë ata. Shfaqja e tij tashmë nuk mund të ndalet, ngaqë ka ndodhur me ato që ua kishte vënë në gjuhë dhe mendje profetëve, të cilët kishin për detyrë t'i përhapnin si fjalë dhe mësim të shenjtë, që duhej pranuar me përulje të thellë...

Ishte shënuar dhe kisha shënuar se Aleksandri i Madh sikur ishte befasuar paksa nga ato që i kishte dëgjuar prej atyre që për shumë kohë ishin shtypur dhe lirinë e fituar sërish dëshironin ta kthenin në një përpjekje për vetëdëshmim të njëanshëm jashtë të tjerëve dhe atë ta lidhnin me disa dhunti të veçanta, që do t'i dallonin prej të tjerëve dhe këtë ta bënin në emër të librit të shenjtë, të cilin ai e merrte për të mbyllur, pikërisht pse shpallej i vetëm dhe fjalë e fundit...

- Me bindjen se jeni të përzgjedhur, e këtë e arsyetoni me gjithfarë parafytyrimesh, rrezikoni të ktheheni në viktima të përherëshme, u kishte thënë.

Ata edhe më tutje kishin shprehur mëdyshje rreth atyre që u ishte thënë dhe kishin kërkuar të merreshin në mbrojtje, pikërisht pse kishin qenë të ndjekur dhe këtë ndjekje e kishin nga përqaftimi i porosive të shenjtë...

- Perandoria e më të mirës, në mënyrë të veçantë, nuk merr në mbrojtje askënd, përveçqë ua hap dyert të gjithëve njësoj që të ngjiten në majat e saj dhe që këtë ta bëjnë me përpjekje të përherëshme për ngritje në vend se t'ua binden urdhrave të caktuar, me të cilët kufizohet liria...

Edhe të tjerët nga radha e popujve të çliruar, që ishin shfaqur para tij, sikur kishin përsëritur kërkesa të ngjashme: disa që t'ua ktheheshin ato që tashmë nuk mund t'ua ktheheshin, (tashmë ishin rrënuar), disa të tjerë që t'ua jepeshin prona të tjera edhe më të mëdha si dëmshtëpërbli, po kishte edhe të atillë që kërkonin t'ua rikthehej edhe e drejta e magjisë, që u ishte mohuar në emër të mbrojtjes nga mashtrimi i përgjithshëm dhe kështu me radhë deri aty sa ishin shfaqur disa që kishin thënë se nuk dinin se çfarë duhet bërë me lirinë e dhuruar, ngaqë nuk ishin mësuar me të dhe se me dëshirë do t'i ktheheshin robërisë, ngase së paku aty nuk ishin në gjendje të gabonin sa të dëshpëroheshin përfundimisht.

Vërehej që ky pakuptim e kishte zemëruar Aleksandrin e Madh, por duket se ishte përmbajtur, ngaqë kishte përkujtuar ato që dikur ia kishte thënë mësuesi i tij i madh rreth përmasave të lirisë, si të njëmendtë, pra, të përdorshme dhe të shfrytëzueshme dhe asaj të papërdorshme dhe të pashfrytëzueshme, që kthehet në të kundërtën.

- Ta kuptosh lirinë, është njësoj detyrë si ta fitosh atë, i kishte thënë mësuesi dhe ia kishte bërë me dije se sprova e lirisë varet nga përplotësimi i saj me përmbajtje të caktuar dhe me qëllime të larta, e jo vetëm me përfytyrime të thata dhe me pritje të kota...

- Vendosja e Perandorisë së më të mirës sjell lirinë e njëmendtë, kishte thënë dhe ato fjalë sikur ishin kthyer në një jehonë që kishte pushtuar edhe hapësirën e shkallës së skenës së gurtë, të ngjashme me atë të rrafshnaltës së Urës së Shenjtë, e kjo kishte bërë që perdja të binte dhe të ngrihej disa herë dhe, pas shushuritjes së krijuar prej asaj rënie-ngritjeje, kur ishte

dukur se me kaq shfaqja merrte fund, ajo prapë ishte qetësuar dhe në thellësinë e skenës ishte parë një *l u a n* tepër i madh, që mund të merrej me mend se ishte nga Mesopotania, pastaj ishte parë një *sh q i p o n j ë*, e cila po ashtu merrej me mend se ishte nga Egjipti dhe ishte parë një *g j a r p ë r* tepër i madh, *l a r a m a n*, që gjithashtu mund të merrej me mend se ishte Kadmi i lashtësisë, i kthyer në orë që ruante vendet ilire, pikërisht ato që i biri Iliri i kishte shpallur Euroiliri dhe kishte thënë se një ditë gjithsesi do të kthehen në shëmbëllesë të perandorisë tokësore...

Shfaqja e *luanit të madh, e shqiponjës krenare* dhe e *gjarprit laraman* sikur kishte paralajmëruar ndonjë shqetësim dhe ai, jo vetëm që kishte munguar, por pas pak skena e madhe e shkallores së gurtë, e ngjashme me atë të rrafshnaltës së Urës së Shenjtë, ishte ngrirë fare, e kjo kishte ndodhur ngaqë *luani i madh, shqiponja krenare* e *edhe gjarpri laraman* kishin humbur pamjet e natyrshme dhe në një shesh të hapur ishin kthyer në skulptura të mëdha, të gdhendura në mermer të bardhë, të cilave prapa u rrinin disa shtylla të gjata, po ashtu të mermerta, që ngriheshin lart.

M'u bë se, sa më shumë zhytesha në përndjekje të përjetimit të madhështisë së skulpturave të mermerit të bardhë, ndonëse ashtu më treste parafytyrimi i skenës në atë shkalloren e madhe të gurtë, të ngjashme me atë të rrafshnaltës së Urës së Shenjtë, prapëseprapë ishte jehona e një zëri që po ma bënte me dije se në saje të atij ndijimi që buronte nga ndriçimi hyjnor, po i kthehesha gjuhës së shpirtit, por që njëherësh kjo do të thoshte edhe ballafaqim me njëmendësinë e trishtë, së cilës nuk mund t'i ikje nga shkak i përsëritjes së të njëjtës, me ç'rast megjithatë duhej të kihej parasysh se edhe shpëtimtari, po edhe fitimtari, dhe shpëtimi e fitorja nuk do të ishin të përhershëm dhe të përhershme dhe se bindja e përkohësisë, si dhe nënshtrimi ndaj veprimit të saj paraqiste themelin e asaj që më thuhej se pasqyrohej në atë *Librin e kujtesës*, me të cilin *perëndohej si lajmëtar*, që më bëhej me dije se mendja ime kishte prodhuar në mënyrë të jashtëzakonshme gjatë qëndrimit në hapësirën e të çmendurve, pikërisht në atë ndërkohë në të cilën kishte ndodhur masakra e tmerrshme në Përdrin dhe në pjesën më të madhe të vendeve të Arbrit...

XI

Ballafaqimi me njëmendësinë e trishtë sikur nuk kishte fund dhe ishte i atillë që, në ato rrethana, të nxirrte në pah paaftësinë time për t'i ikur e aq më pak të ndikoj, me çka dashur pa dashur do të zhvishesha nga ato që ishin pranuar si pjesë e atyre mësimave të jashtëzakonshme, që kishin zënë fill në Kështjellën e Rekës së Keqe gjatë atyre pesëmbëdhjetë vjetësh, tre muajsh dhe tri ditësh, sa kisha kaluar me Mendim Drinin nga derë e Bardhëve të Përdrinit.

Pas përhumbjes nga përjetimi i madhështisë së skulpturave në mermer të bardhë, që e kisha nga ai përfytyrim i shfaqjes së tyre në hapësirën e shkallores së madhe të skenës së gurtë, të njëjtë me atë të rrafshnaltës së Urës së Shenjtë, që kishin vazhduar të mbeteshin të ngrira në mendjen time edhe më tutje, sikur të ishin të më mbronin nga përmasat e përhumbjes në të cilën isha përfshirë pas ndodhjes së masakrës së tmerrshme dhe fatkeqësive të tjera që do të pasonin kur flaka e zjarrit po ia lëshonte vendin një shkrëtim të jashtëzakonshëm dhe kur shfaqja e një agsholi të përhirtë, pak nga pak përvijonte dukjen e asaj që mund të quhej edhe jetë e vdekshme, e cila njëherësh mund të merrej edhe për vdekje jetese dhe e tillë të cilësohet, që pastaj edhe të gjallët (nëse do të rishfaqeshin ndonjëherë) të shiheshin si të vdekur dhe të vdekurit si të gjallë dhe pafundësisht me këtë ashtu-kështu, pra në atë ankth marramendës midis kufomash dhe hijesh, që të mos e vëreja kthimin e të çmendurve që dukej se paralajmërohej me përhapjen nga dikah të njëfarë krakëllime të lemerisë, duke u mbllaçitur e përçapur për atë lirinë e falur, të gjetur, të dhuruar dhe ndryshe-ndryshe, (me të cilën ishin larguar pasi ishin liru, pa ditur se kush ishin ata që e kishin bërë këtë dhe pse), pra, nga njëfarë instinkti të brendshëm, sesi më shkoi mendja të merresha pak me ato që kisha bindjen se ishin shkrime të Mendim Drini nga derë e Bardhëve, të gjetura në

hapësirën e të çmendurve, të shpërndara shkujdesshëm dhe të zhubrosura fare, pjesërisht të jargosura, të përmjerra dhe të fëlliqura madje, që linte për të kuptuar se ajo përdhosje u kishte ndodhur kur ndonjërit prej tyre, që i kishte parë ashtu rastësisht të strukura midis plaçkurinash, ku shtriheshin ushqime të mykura që u hidheshin herë pas here, mbase pse paraqitja e tyre mund t'ia kishte rilidhur ndonjë përfytyrim të hidhur me librat e ndaluar, ose të kundërtën, krejt një, gjithë telendisje kishte mundur të mbllaçiste sesi aty ishte fatkeqësia, por edhe fati i tyre, e të tjera e të tjera, ngjashëm me atë që mund të flasin të krisurit dhe, pastaj mund të merret me mend se pa e kryer mirë ishte gjetur ndonjë tjetër midis tyre, i cili po ashtu me ato telendisje të pandalshme kishte thënë se ato nuk vlenin veçse për ta fshirë bythën, siç duhej vepruar me çdo gjë tjetër që paraqet çfarëdo mendimi me përmbajtje, e kjo kishte pasur për pasojë shkatërrimin e plotë që ishte bërë prej tyre si nga ndonjë kope, sepse me to duhet të veprohej si e meritonin ato që aty ua prishnin terezinë dhe po ashtu mund të merret me mend se ato mund të kishin shpëtuar pa u përdorur për të fshirë prapanicat pasi kishte qëlluar ndonjë tjetër që kishte thënë se megjithatë ato letra me vija të ngatërruara u ishin dërguar qëllimisht nga dikah që prej tyre të krijohej përfytyrimi i ndonjë gruaje, së cilës mund t'i bëhen këmbët bigë për t'iu bërë ajo punë pa u parë prej të tjerëve, e të tjera, e të tjera si këto, por që mund të merret me mend se në kulmin e një zallahie të këtillë, kur tashmë me to kishin filluar të fshiheshin prapanicat, të kruheshin koqet, të pshurreshin dhe ç'u binte ndër mend, befas u ishin hapur dyert dhe pa ua vënë veshin atyre që u kishin thënë se ishin të lirë dhe se ajo liria u ishte dhuruar nga dikush dhe dikah, (ata as që pjerdhin për atë lirinë që i priste dhe si duhej ta shfrytëzonin, siç nuk kishin çarë kokën as atëherë kur kishte dalë kundërmimi i rëndë i hapësirës gjithë ndotje, që e kishin lënë pas dhe të cilin sakaq e kishte zënë ajo duhma e tymit të dendur, e përzier me blozë të zezë, që vinte nga flaka që kishte përfshirë gjithë vendin), ishin hedhur jashtë të çakërdisur dhe kishin lënë pas letrat që deri pak më parë, duke u kënaqur me to kësisoj të shthurur, thuajse njëri-tjetrit ia kishin nxjerrë sytë...

Sidoqoftë, fletët me shkrimet e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve, edhe pse pjesërisht të dëmtuara dhe të shkëputura njëra prej tjetrës dhe, pa marrë parasysh si dhe sa në atë gjendje mund të shfaqnin frymën e atyre që ishte derdhur në to gjatë viteve të fundit në hapësirën e errët të nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe, (thoshte se e kishte nga ai ndijimi i thellë shpirtëror dhe shtrydhja e jashtëzakonshme e mendjes, në ç'mënyrë kishte kaluar atë terrimin, në të cilin ishte mbyllur dhunshëm), pra ato ishin të vetmet që, mbase mund të ndihmonin sadopak të gjendet strehim nën ndonjë çati kaherë të rrënuar, së cilës megjithatë mund t'i kishte mbetur diçka nga ngrehina e dikurshme dhe nga ajo që duhej të paraqiste një lloj mbulese shpirtërore...

Me një përshtypje të këtillë nisa t'i prekja dhe pak nga pak t'i liroja nga ndyrësitë dhe, sa më shumë që ua gjeja radhën e prishur, sa më shumë që i shikoja, më bëhej se pranë, shumë pranë më krijohej figura e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve, njëjtë si atëherë kur rrinte në shkalloren e gurtë dhe me shpinë të kthyer nga pisha e tymosur, flaka e së cilës gjithnjë nxirrte një dritë tejet të zbetë, ai fliste për ato që i lidhte me Perandorinë e më të mirës dhe vendosjen e saj, si dhe për çdo gjë tjetër që lidhej me të. Por, këtë herë sikur shfaqja e tij mbetej e papërkryer, një si hije përdëllimi që shkonte kah përfikja e pandalshme. Dhe, mbase ishte e tillë që të bënte të ditur për ato që u kishin ndodhur shkrimeve kur u kishin rënë në dorë të çmendurve, të cilët ishin sjellë me to siç ishin sjellë dhe ndoshta atë fatkeqësi të tyre duhej marrë si fat, sepse vetëm ashtu mund t'i kishin shpëtuar shkatërrimit të përgjithshëm, ngaqë, zaten, ky kishte qenë qëllim i përgjuesve të fshehur nga urdhri i pararojës së të hujave që rrinin në pjesën e banueshme të kështjellës, sipër hapësirës së të çmendurve dhe, ndonëse thoshin se ishin për qëllime bamirëse dhe ato i lidhnin me përgatitjen e kryqëzatës në tokën e shenjtë, mund të merret me mend se kishin qenë pikërisht ata që kishin marrë përsipër zbatimin e vendimit për vrasjen e tij atë ditë vjeshte me shi - dhe këtë e kishin bërë pasi kishin kaluar nëpër hapësirën e të çmendurve, dhe mund të kishin depërtuar fshehtas në shkalloren e errët të nëntokës, dhe mund ta kishin nxjerrë nga dera anësore, e hapur për herë

të fundit para tridhjetë e gjashtë vjetësh dhe pastaj së andejmi ta kishin bartur zvarrë deri te rrëpira e lumit, ku me atë mallkimin „Mbeç përherë në skëterrë!“, e kishin hedhur poshtë, që e gjitha të ngjante në një fatkeqësi rasti fare të mundshme ngaqë ai nuk kishte parë dhe ashtu nga pakujdesia ishte vërtitur në atë humnerë, e të tjera si këto - ndërkohë që pasi të ishte kryer vrasja, kaherë e paralajmëruar, të tjerët kishin nxituar t'i gjenin sa më parë dhe me çdo kusht ato që ai kishte shkruar, (ndonëse e kishin ditur se ai kurrë nuk kishte mësuar shkrim e lexim, se asnjëherë nuk kishte pasur ndonjë libër në dorë), porse kjo nuk u kishte shkruar ndoresh në saje të gjeturisë së tij ngaqë mund të merret me mend se si mendje e ndritur që ishte, kur kishte paraparë vrasjen, e edhe masakrën, madje dhe gjithë ato që kishin ndodhur dhe mund të ndodhnin, ishte e natyrshme që shkrimet i kishte fshehur aty ku të çmendurve u hidheshin ushqimet e mykura, veprim ky i matur mirë e mirë, që vrasësve, pasi të kishin kërkuar çdo skutë, t'ua krijonte bindjen se shkrimet mund të ishin diku jashtë, andaj kishin urdhëruar djegien e gjithë vendit, duke shpresuar se në këtë mënyrë, jo vetëm që i fshiheshin gjurmët asaj plobe të tmerrshme të gjakut, porse njëherësh flaka do të zhdukte edhe shkrimet e fshehura dhe çdo gjë tjetër, kudo qofshin, që linte të gjykohej se andejpari nuk ka pasur ndonjëherë diçka tjetër përveç predikimeve të shenjta...

Një copë herë ndoqa atë pamje, ku më përhihej hollësisht e gjitha dhe sikur më bëhej se ajo tashmë ishte kthyer në një ankth që nxirrte në pah një mundim të thellë, që nuk isha në gjendje ta thosha, por vetëm ta pasqyroja në atë mënyrë që mbase duhej bërë diçka për ta kuptuar si duhej dhe tekefundit për ta shpëtuar nga fikja para se të bëhej vonë. Kjo më ngushtoi edhe më tepër dhe madje më shtangu, ngaqë më dukej se tashmë në atë përfikje të pandalshme isha përfshirë, po edhe letrat që kisha, sikur kishin mbetur pa shkronja, kështu që në një gjendje të tillë shpërfilljeje, nuk ishin për tjetër veçse të shprehnin atë shuarje të pashmangshme, së cilës nuk mund t'i ikje dot, me çka bëhej me dije se midis nesh nuk ishte vetëm masakra e tmerrshme dhe ai shkretimi mortor i askundjes, që kishte hyrë dhe rrinte përpara gjithë kërcënim, por mund të thuhej se tashmë kishte ndodhur më e keqja, pra shkëputja shpirtërore, pikërisht ajo që merrej si frymë e përbashkët dhe përbashkësi, që ishte ndërtuar gjatë atyre pesëmbëdhjetë vjetësh tre muajve dhe tri ditëve në hapësirën e errët të nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe, kur ishte biseduar për *“të ardhmen e dytë”* dhe atë përsëritjen që kthente tek e njëjta, e cila megjithatë merrej si pjesë e ardhmërisë, për të cilën ai thoshte se ndërtohet mbi atë shtrirjen e kohës së pandalshme, por gjithmonë si e ricikluar, ku edhe e djeshmja si e nesërme dhe e sotmja si e djeshme shërbenin njësoj dhe shpienin në ndërtimin e Perandorisë së më të mirës, e të tjera si këto, që me siguri se ishin përcjellë me vëmendje dhe shqetësim të madh prej atyre që atë zhvillim, jo vetëm nuk e kishin dashur, po, përkundrazi, kishin bërë çmos ta luftonin që në nisje, i cili edhe do t'i ketë shtyrë që prej kohësh të merrnin atë vendimin për ndëshkimin e paralajmëruar, si një masë e domosdoshme, e cila edhe do të fillonte dhe do të kryhej po atë mbrëmje vjeshte me shi të imtë dhe të ftohtë, kur në Përdrin sapo ishte varrosur Mendim Drini nga derë e Bardhëve dhe funerali mortor sikur kishte tretur në mjegullimin e atij pikëllimi që ishte përhapur në të gjitha anët - me të marrë shenjën nga përgjuesit e fshehur prej kohësh në kështjellën e Rekës së Keqe, që shtireshin si pjesëtarë të urdhrit bamirës, e ndonjëherë edhe si misionarë të huaj që merreshin me hulumtime të ndryshme të natyrës - kalorësit vrastarë me veladonë të zinj, gjithë rrëmbim dhe ashpërsi kishin depërtuar nga të dy anët e lumit dhe kishin prerë e kishin therur pamëshirshëm ata që kishin gjetur, pa kursyer kë, që në fund, gjithnjë në përputhje me udhëzimet e marra nga ata që kishin përgatitur atë plobë, vendit ia kishin vënë zjarrin, jo vetëm që t'ia fshihnin gjurmët atij krimi të paparë deri atëherë, por njëherësh me atë flakën dhe tymin që ishte ngritur deri në majë të Shkëlzenit dhe të Pashtrikut dhe që kishte shkruar edhe tutje Bjeshkëve të Nemuna, vendeve të tjera përreth atyre të Arbrit dhe të gjithëve t'u bëhej me dije se çfarë i priste nëse do t'i bashkoheshin asaj që tashmë ishte shpallur herezi dhe merrej si e tillë.

I ndeshur me këtë përhumbe të pandarë, më kot pritja që pipëtimi e asaj gjendjeje, ku më përhihej, të rikthehej disi. Madje, as të menduarit vërtitës për atë “*të ardhme të dytë*” nuk ishte në gjendje t’i ndihmonte kësaj kthese, me të cilën do të vendosja çfarëdo lidhjeje me atë që deri para pak kohe e kisha ndier në mua si frymë të përbashkët të një Mendim Drini nga derë e Bardhëve, ose të ndonjë tjetri të njëjtë, që herë pas here ishte paraqitur dhe kishte marrë përsipër t’i baraspeshonte të kundërtat kur ato kërcënoheshin të shembeshin dhe ashtu më ndihmonte të merrja veten kur e kisha pisk.

Po ashtu, më kot u mundova të sillem dhe të hulumtoj nëpër brendinë time dhe në atë thellësinë e saj të paqartë, pikërisht aty ku Mendim Drini nga derë e Bardhëve thoshte se përherë gjenden të strukura ato mbetjet e pahetuara të atyre shtresimeve të brendshme, por tejet të fuqishme dhe të jashtëzakonshme, të cilat duhen kërkuar e kërkuar, që të nxirren dhe të vihen në veprim edhe atëherë kur nuk pritet.

Natyrisht se në atë kërkim të pandalshëm sesi më ngjau që isha i zbrazur, se ajo zbrazje, e cila kushedi se kur kishte filluar dhe që mund të vazhdonte pa u hetuar, më kishte bërë të paqenë fare...

Kur krijova këtë bindje dhe kur me këtë desha të lirohesha edhe nga ato letrat e shkruara, të cilave më bëhej se u kishin rënë shkronjat dhe mund t’u kishin humbur kuptimet, që së paku më tutje të mos ballafaqohesha me dëshpërimin që vinte nga ajo shpëputja e dhunshme me vetveten, ishte diçka si jehonë e asaj psherëtime të thellë, e cila pasi ishte sjellë dhe për sillë, megjithatë sikur të kishte prekur atë fundin e asaj thellësie, ku gjenden ato mbetjet e pahetuara të atyre shtresimeve të brendshme, të cilat, kur preken, thuhet se lirojnë atë fuqinë e jashtëzakonshme, e cila u duhet kthesave vendimtare - një si përplasje e furishme ia kishte dalë ta kthente parafytyrimin e shkallores së madhe të gurtë me skenën në të, të ngjashme me atë të rrafshnaltës së Urës së Shenjtë, ku ajo perdja e sedeftë, pasi disa herë kishte rënë dhe ishte ngritur, së fundi kishte hapur pamjen e një shfaqjeje të çuditshme, ku paraprakisht bëhej me dije se aty dhe në atë vend, për herë të parë shpalosej njëfarë libri i çuditshëm, pa fund e pa fillim, herë me shkronja e herë me shenja të panjohura dhe të tjera marifete, ku dukej se thuhej që i tillë nuk mund të ishte tjetër përveç pjellë e ndonjë lajthitjeje të madhe dhe, pse jo, i ndonjë çmendurie dhe ndryshe-ndryshe, që linte për të kuptuar se paralajmërimi i asaj shfaqjeje lidhej me atë që tashmë e kisha në dorë dhe mund të merrej me mend se përbëhej nga fletët e shkrimeve të Mendim Drinit nga derë e Bardhëve, të fshehura në atë hapësirën e të çmendurive, të cilat, ashtu të përdhosura keq e më keq me gjithfarë ndyrësirash, mendohej se disi i kishin shpëtuar masakrës, por që linte për të dyshuar se e gjitha mund të kishte qenë pjesë e ndonjë loje, ose kurdisjeje të thurur nga ata që e kishin përgatitur dhe udhëhequr masakrën, që me ato që merreshin për mësim të asaj, të cilat prej tyre quheshin mashtrime heretike, pasi të kishin vlarë dhe të kishin prerë, të talleshin dhe të talleshin pafundësisht dhe se zvarritja nëpër lojën e skenës paraqiste vendin më të përshtatshëm të zhvlerësimit, të nënçmimit, po edhe të përdorimit dhe shpërdorimit të mëtejshëm të tyre, gjithmonë sipas nevojës...?

Të menduarit se shkrimet e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve, që i kisha në dorë dhe po i mbaja shtrëngueshëm, mund të ishin gjetur prej tyre, se ato madje, pasi ishin parë me vëmendje nga ata që err e terr kishin përgjuar rrjedhën e tyre, edhe mund të ishin radhitur në përputhje me synimet dhe qëllimet e caktuara që mësimet e tyre të vetëzhvleftësoheshin a edhe ta thoshin të kundërtën dhe hamendje të tjera, që aq furishëm zunë të më sillen nëpër kokë, jo vetëm që më trandën tmerrësisht, por sakaq sikur ma rikthyen atë rrëmbimin e mëparshëm që t’i flakja sa më parë nga droja se atyre mund t’u kishin rënë shkronjat, se qëllimisht mund t’u ishin ngatërruar fjalët që t’u prisheshin kuptimet, që pastaj të përhapin porosi të tjera nga ato të mirëfilltat dhe të tjera si këto, me çka me flakjen e tyre ashtu përfundimisht do t’i jepesha harrimit, njëherësh i dëshpëruar fare dhe me bindjen se ata që vrasin aq pamëshirshëm dhe që rrënojnë çdo vlerë dhe që këtë e bëjnë në emër të mbrojtjes nga herezia, sigurisht se janë në gjendje ta përkryejnë krimin edhe më tej pa skrupuj edhe me

anën e lojërave të ndryshme, të cilat ua përgatisin viktimave, pa qenë në gjendje t'u shmangen...

Megjithatë, shembja që po e kërkoja dhe po e prisja nuk vinte që nuk vinte, jo vetëm pse shkrimet që mbaja sikur m'u kishin ngjitur për trupi dhe, edhe po të dëshiroja t'i flakja kjo nuk bëhej dot, por ishte edhe mbërthimi i furishëm i një tundimi të brendshëm, i cili sakaq më përshkoi dhe çuditërisht, sikur të ishte fjala për kurdisje dhe çfarëdo marifeti tjetër që ka të bëjë me to, e që u shkon ndoresh atyre që mbajnë gurin dhe arrën, më shtyri të thosha se ato nuk ishin kurrfarë pjelle e ndonjë çmendurie a çakërdisjeje të ngjashme, por pjesë e një mendësie të shtresuar nga brezi në brez, së cilës i është dashur një thellim i veçantë dhe ai ndijimi hyjnor dhe ndijime të tjera si këto, që i solla e i përsolla thuajse pareshtur dhe pikërisht pse fola me aq përkushtim dhe pse në atë mënyrë tumira bindjen time ndaj tyre kur kjo më së paku pritej, m'u tha se tashmë aty asgjë nuk mund të ndryshonte, ngaqë ishte fjala për një shfaqje dhe një lojë të pashmangshme pasqyrimi, zgjatja e së cilës do të varej kryekrejt nga fletët që do të liroheshin, (këtë do ta bëja unë), gjë që më bëhej me dije se tashmë, jo vetëm që isha përfshirë në atë lojë, se nuk kishte shpëtim prej saj, porse njëkohësisht më bëhej me dije se nga ana e tyre zhvillimi i saj nuk mund të paraqiste një si hakmarrje ndaj kryeneçësisë sime që këtyre shkrimeve t'u mbetesha besnik, por e gjithë kjo duhej të paraqiste farsën e një zhvlerësimi dhe nënçmimi të hapur, të cilit skena i nevojitet të mbetej i përhershëm...

Edhe pse nuk e dëshiroja një shfaqje të tillë dhe lojën e saj, se atë edhe më tutje duhej ta kundërshtoja, veçmas kur aty thuhej dhe paralajmërohej njëanshëm shpalimi i njëfarë libri që cilësohej si i çuditshëm, pa fund e pa krye, me shkronja të ngatërruara, të cilat shoqëroheshin me gjithfarë shenjash, i cili nuk mund të pasqyronte tjetër përveçse ndonjë shastisje, ose ndonjë çrregullim tjetër mendor dhe me këtë rast jo vetëm që mendohej për ato që kishte lënë të shkruara Mendim Drini nga derë e Bardhëve, porse nga to tashmë bëhej me gisht, e të tjera, e të tjera si këto - ky kah që nuk mund ta pengoja, megjithatë shtronte nevojën që, ajo, të cilën e quaja edhe pjesë timen të pandashme, me të cilën isha mishëruar dhe nuk kisha si të ndahesha, të merrej në mbrojtje dhe kjo të bëhej në atë mënyrë që ajo lojë e paraparë, nëse nuk bënte ndryshe, atëherë së paku të fitonte atë kundërlojën, me ç'rast do të dilnin në pah të kundërtat, me çka do t'u hiqej zhvlerësimi dhe nënçmimi, e të tjera, e të tjera. Derisa thosha kështu dhe kur ndërkohë m'u tha se nuk do të lejohej kurrfarë kundërloje, çuditërisht sikur prej tyre a nga dikah, m'u bë me dije se ishte një tjetër jashtë meje a shumë sosh që, pa marrë parasysh se i ndjeja apo jo, e kjo as që kishte rëndësi fare, ata tashmë ishin strukur dhunshëm diku në mua dhe ishte *a i* dhe *ishin pikërisht a t a* që më kishin sjellë aty, pse jo, që edhe më drejtonte dhe më drejtonin dhe kishte paraparë dhe kishin paraparë shpalimin e atij libri, që e dinte dhe e dinin fare mirë se ç'ishte dhe çfarë paraqiste, por qëllimisht dëshironte dhe qëllimisht dëshironin ta merrnin sikur të ishte i të çmendurve dhe madje ashtu e kishte quajtur dhe e kishin quajtur, jo vetëm pse ato shkrime ishin gjetur në hapësirën e të çmendurve dhe mbase kjo mund të kishte qenë një kurdisje, por pse ashtu ai vetëzhvlerësim kthehej në një lëvizje të përhershme vetëdëshmimi, me të cilën mbase mendohej se i mbylleshin udhët çfarëdo herezie që vinte prej të menduarit rreth Perandorisë së më të mirës dhe vendosjes së saj?...

Sidoqoftë, prej tij ose prej tyre, krejt një, thuhej se ai libër, që ata e quanin të çuditshëm dhe me ngatërresa të mëdha, *domosdoshmërisht* duhej hapur dhe kur këmbëngulej ose këmbëngulnin për këtë, sikur bëhej dhe e bënin me arsyetimin se pa atë hapje mbeteshin shumë gjëra të pathëna, mbeteshin shumë gjëra të panjohura, të cilat atij ngatërimi mund t'i shërbenin të kthehej në një keqkuptim të përhershëm me pasoja të paparashikueshme, që mund të merrej me mend se ai farë vetëzhvlerësimi skenik, nëpër të cilin kalohej, paraqiste më shumë se marrje me atë mbetje, ku loja do të duhej të paraqiste atë pastrimin përfundimtar shpirtëror, pa të cilin edhe masakra më e rëndë do të ishte e kotë...

Madje, kur thuhej se as librat e tjerë, të cilët mund të quheshin ndryshe-ndryshe dhe po ashtu vlerësoheshin ndryshe-ndryshe dhe që për ta mund të flitej ndryshe-ndryshe, pra të gjitha këto ndryshe-ndryshe të tjera, që pa atë sqarim skenik mbeteshin të mangëta, heqnin dyshimin se fjala ishte për ndonjë lajthitje. Përkundrazi, këmbëngulja se te hapja e tij, ose te vetë ai ndodhet çelësi i të gjithave, më së miri nxirrte në pah qëllimin se i ashtuquajtur i lirim nga herezia duhej të bëhej me pranimin e asaj që jepej dhe kurrësi që i kërkohej...

Desha të thosha se nuk kishte kuptim të trajtoheshin ashtu ato që në një mënyrë të veçantë vite të tëra ishin thënë dhe ishin thadruar me aq përkushtim po ashtu në rrethana tejet të veçanta, siç ishin ato të mbylljes në hapësirën e nëntokës së kështjellës së Reksë së Keqe, kur Mendim Drini nga derë e Bardhëve gjuhën e egërsisë dhe dhunën e saj e kishte kthyer në gjuhë mendimi të thellë dhe në porosi të jashtëzakonshme, e cila çuditërisht kishte gjetur shumë e shumë përkrahës, të cilët u ishin bashkuar thuajse njëanshëm pse me anën e tyre kishin parë se mund të përballohej ajo gulfatje e ngushtësisë që zinte frymën dhe ai terrimi i mendjes, pa marrë parasysh se pranimi i tyre njëherësh do të thoshte kob i pamëshirshëm, që një ditë do të zbrazej gjithësinë dhe të tjera si këto, që do t'i përçapja dhe mbllaçitja nëpër gojë një kohë të gjatë, së paku të zvarrisja atë vendim, por ato që kisha ndër mend t'i thosha, nuk e di se a ia dola t'i shqiptoja dhe, po qe se i kisha thënë, a kishin bërë farë përshtypjeje...? Në një ngatërrim të tillë e sipër, kjo as që kishte rëndësi, ngaqë kisha një dyshim të arsyeshëm se ata tashmë mund të kishin bindjen se ato që ishin thënë prej Mendim Drinit, nga derë e Bardhëve të Përdrinit, rreth Perandorisë së më të mirës dhe vendosjes së saj dhe pastaj ishin lënë edhe si të shkruara, (edhe pse ai nuk kishte ditur shkrim-lexim dhe këtë as që kishte pasur mundësi ta bënte, ngaqë përveç të parës, i kishte munguar edhe çfarëdo përpjekjeje për ta mësuar), nuk ishin vetëm pjellë e ndonjë lajthitjeje të jashtëzakonshme, që mund t'u qepeshin vetëm të krisurve, të cilët shohin të fluturojnë pa krahë, por shfaqeshin si pjesë e një marrëzie, që e sollën dhe e përsollën disa herë nëpër mendje dhe mund të hetohej fare mirë se këtë e bënë jo nga nënçmimi, po nga njëfarë mllefi i papërmbajtshëm, i cili ua kishte shterur përmbajtjen...

Kjo sikur më qetësoi për pak, por njëherësh m'i qepi buzët me disa përsiatje rreth marrëzisë dhe të marrëve, që nuk i kisha bërë hesap fare, por ndodhi që ato rrodhën dhe për pasojë sesi thashë se çështja e marrëzive (ato nuk kishin fund dhe nuk do të kenë fund kurrën e kurrës) dhe çështja e të marrëve (bota ishte plot e përplot me ta dhe sikur i kishte mallkim të përherëshëm pikërisht pse vetë i krijonte dhe përpiquej t'i mbante të tillë që ta kishte më të lehtë mbikëqyrjen), mjerisht paraqiste dhe paraqisnin një pjesë të së vërtetës, por jo gjithë njëmendësinë dhe përmasat e saj, sa për ta kthyer në një përgjithësim...

Me atë ashtu-kështu u solla e u përsolla një copë herë dhe mbase kështu me mendje të hallakatur do të vazhdoja edhe më tutje dhe pafundësisht madje, por ishte një ndërhyrje që u përsërit disa herë, me ç'rast m'u bë me dije se ato që i kisha thënë ishin pjesë e atij mashtrimi, që përsëritet e stërpërsëritet për t'i përligjur ngatërresat e mendjes, të cilat përhapen gjoja në emër të „pikëpamjeve të lira“, të cilat, sa më shumë që përsëriten, fuqizohen dhe sikur kthehen në diçka mashtruese, me të cilat u hapen udhë hutive të panumërta, pse jo edhe herezisë, së cilës njëherë e mirë duhej për t'i dhënë fund...

Më tutje as që ia vlente të mendohej për atë kundërlojë, me të cilën do të baraspeshoheshin të kundërtat, ose diçka tjetër, që do ta mbante në lojë atë që e meritonte, pa marrë parasysh kahun e saj...Ishte më se e qartë se skena duhej t'i shërbente një zhvlerësimi dhe nënçmimi të dhunshëm, ku kërkohej edhe pjesëmarrja ime, me çka, së paku sa për sy e faqe, në sytë e atyre që nuk ishin në gjendje t'i kuptonin kurdisjet dhe prapaskenat e tjera që i shkonin asaj loje, përmbushej kushti i nënshtimit.

Në një gjendje të tillë të pashpresë, e cila dukej si vetëdorëzim, por edhe më keq madje, e dija se nga e gjithë kjo mund të shpëtohej vetëm nëse ikej nga parafytyrimi, që ma kishte përvijuar përpara shkalloren me atë skenën e madhe të gurtë në të, të ngjashme me atë të rrafshnaltës së Urës së Shenjtë, ani pse njëmendësia prapë dhe prapë do të më kthente te

trishtimi i gjendjes së askundjes, në të cilën ishim përfshirë pas ndodhjes së masakrës së tmerrshme dhe në të mund të mbeteshim përgjithmonë.

Në një përpëlitje të këtillë më dukej se ai zëri i fshehur më thoshte se sikur asgjë nuk mbetet jashtë lojës së përhershme, që mund të merrej me mend se e njëjta gjë vlente edhe për ato letrat me shkrimet e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve, të gjetura ashtu të shkapërderdhura nga përdhosjet e shumta në hapësirën e të çmendurve, të cilat i merrja për të paprekshme dhe të shenjta madje, por që në atë përdëllim betimi të mbrojtjes së tyre me çdo kusht, më ngjau se kisha shkuar andej nga nuk duhej dhe nuk më lejohej, ngaqë ato i kisha gjykuar sikur të ishin pjesë e atij libri të mbyllur, të ngjashëm me atë që kishte kaluar në urdhër dhe në dhunë shpirtërore madje, me të cilin i mbyllej rruga të menduarit rreth Perandorisë së më të mirës dhe vendosjes së saj, që për pasojë kishte pasur kundërshtinë e tyre, e cila çuditërisht ishte pasqyruar e shfaqur me krahë si të një shpendi përrallor, që pas një shkundjeje të furishme, sikur më bartnin drejt skenës së madhe të asaj shkalloreje dhe kërkonin t'i hapja, pikërisht siç kisha dëgjuar të më thuhej pak më parë nga një tjetër jashtë meje, ose shumë sosh jashtë meje, që m'u kishin futur dhunshëm dhe më drejtonin, krejt një, por që e ndieja dhe i ndieja e mund të ishte ai dhe të ishin ata që më kishin sjellë aty dhe, mbase ashtu vepronte dhe vepronin, pse jo, që të ndryshoja bindjet ose të heqja dorë prej tyre fare, por njëkohësisht, në atë sprovë mbase të ndodhte që ato, edhe si të nënçmuara, e të hapura, të tregonin fuqinë e tyre të jashtëzakonshme?...

Përftimi i kësaj mëdyshjeje, jo vetëm që më mbajti në një gjendje të tillë dhe bëri t'i nënshtrohesha shtysës së tyre, por sikur ishte që të bëja çmos t'i mbroja ato dhe të mbrohesha me bindjen e thellë se këtë e kisha për detyrë, në mos për tjetër, atëherë që edhe kësaj të tregoja se ajo që kishte ndodhur (pra masakra e tmerrshme) dhe ato që e shoqëronin, nuk kishin qenë të kota dhe se çmimi që u ishte paguar, po që edhe më tutje do t'u paguhej, ishte i paramenduar dhe i paraparë mirë, që si i tillë t'i shërbente vazhdimësisë së të menduarit për vendosjen e Perandorisë së më të mirës, ku do të përfshiheshin vendet e shkapërderdhura dhe të gjakosura të Arbrit, e të tjera si këto, gjë që me t'u lëshuar dhe hapur sërish perdja e sedeftë e skenës, m'u bë se ndodhesha aty ku mbaheshin në duar penjtë e asaj shfaqjeje në atë teatër të parëndomtë, që duhej të kthehej në një rilexim të bindjeve tona dhe madje aty të sforcoheshin, edhe pse synohej e kundërta, kështu që pa ndonjë hamendje dhe me ndjenjën e atij që megjithatë përpiqet ta kthejë lojën në kahun e duhur, edhe kur kjo duket shumë e pamundur, nxora njërën nga fletët që ma zunë gishtat dhe pa një pa dy e hodha dhe, pasi preku cepin e skenës, nga një tym i lehtë dolën disa veta, të cilët vringëllonin armët dhe çirreshin rreth së drejtës për pushtet të pakufishëm në mbretërinë tokësore, të trashëguar nga marrëveshja e Kadmit të lashtësisë me perënditë e Olimp, të cilëve pastaj iu bashkua një mori që thujse nuk kishte fund.

- Duhet të ngjitemi te froni i perëndive dhe ta pushtojmë - tha njëri, që dukej se ishte prijës...

- Do të ngjitemi sa më shpejt se na takon - foli tjetri, që i rrinte afër dhe vringëllonte armën kërcënueshëm.

- Të ngjitemi! Të ngjitemi sa më shpejt! - thoshin të tjerët me armët në dorë dhe mund të merrej me mend se ishin veprimtarë të verbër të gatshëm për të gjitha.

- Froni i zotave na takon neve - foli ai që dukej se ishte prijës.

- Na takon. Pse jo? - foli ai që i rrinte afër dhe vringëllonte armën kërcënueshëm.

- Përpara, pra! - foli ai që dukej se ishte prijës.

- Përpara! Drejt fronit të zotave! - ia ktheu ai që i rrinte afër dhe vringëllonte armën kërcënueshëm.

Çirret drejt fronit të perëndive u kthyen në një uturimë shfrenuese, por pas pak ato sikur nisën të fashiteshin sa dikur pushuan fare në saje të qëndrimit me mëdyshje të atij që foli i pari dhe dukej se ishte prijës, i cili tha se ka përshtypjen që rruga drejt fronit të perëndive ishte e këputur diku...

- Megjithatë, ndërprerjen duhet gjetur, madje sa më parë - ia ktheu gjithë vendosmëri ai që i rrinte afër dhe vringëllonte armën kërcënueshëm.

- Ndoshta qëllimisht ka mbetur e tillë që të zvarritet pushtimi?...- foli ai që dukej se ishte prijës.

- Sidoqoftë, ndërprerjen do ta gjejmë se do ta gjejmë, pa marrë parasysh se çfarë çmimi mund t'i paguhet - ia ktheu ai që i rrinte afër dhe vringëllonte armën kërcënueshëm.

- Vendosmëria juaj po më trimëron - tha ai që dukej se ishte prijës.

- Do ta gjejmë, si jo! - ia ktheu ai që i rrinte afër dhe vringëllonte armën kërcënueshëm.

- Presim urdhrin e nisjes - tha turma.

- Presim urdhrin - thanë ata që i rrinin pranë.

- Urdhrin!

- Jemi gati - çirrej turma.

- Të gatshëm!

I ngazëllyer nga përkrahjet që tashmë ishin kthyer në çirrje lemeritëse, ai që dukej se ishte prijës, tha se së shpejti do të jepte urdhrin e nisjes.

Por, turma kërkonte sa më parë urdhrin e nisjes. Pararojat e saj tashmë ngrehnin flamujt e luftës.

- Kërkojmë fronin e perëndive! – thoshin.

- Sa më parë!

- Drejt fronit të zotave!

- Erdhi koha të pushtojmë mbretërinë e qiellit.

- Përpara!

- Para!

Çirrjet shfrenuese me ato thirrjet “përpara, përpara-para”, që turma i nxirrte pareshtur, megjithatë nuk po shoqëroheshin me atë shenjën e nisjes, që duhej ta jepte ai, i cili foli dhe dukej se ishte prijës.

Përkundrazi, sikur të ndiqte shenjën e ndonjë kumti tjetër, që i vinte nga dikah, foli e tha se dikush kishte mashtruar...Gjithë brengosje shtoi se bota ishte plot e përplot të tillë, por ata duhen gjetur dhe duhen hequr qafesh sa më parë...

- Mashtruesit duhen gjetur sa më parë! - ia ktheu ai që i rrinte afër dhe vringëllonte armën kërcënueshëm.

- Duhet gjetur mashtruesit! - foli me një zë gjithë ashpërsi ai që dukej se ishte prijës.

- Duhet gjetur! - ia ktheu ai që i rrinte afër dhe vringëllonte armën kërcënueshëm.

- Vendosmëria juaj po më gëzon - tha ai që dukej se ishte prijës dhe shtoi se kjo ishte parakusht i suksesit.

Turma sërish nisi të rrëmbehej nga fjalët që iu thanë, saqë shumë shpejt iu kthye klithjeve rreth gatishmërisë që të ndiqte urdhrat. Dikush madje thirri kundër mashtruesve dhe kërkoi të niseshin sa më parë kundër tyre, e kjo gjë menjëherë u shoqëruar edhe prej të tjerëve saqë u kthye në një ulëritje kopeje.

Kjo i pëlqeu atij që dukej se ishte prijës dhe kur merrej me mend se ishte fare pranë që t'i kundërpërgjigjej kërkesës së masës për nisje, sikur u frenua pak nga ajo që i erdhi si e habitshme nga njëri që i rrinte pranë, i cili pyeti se ku do të gjendej, përkatësisht ku do të gjendeshin mashtruesit?...

Turma sikur u step. Thua jse askush nuk dinte se kush ishte mashtrues dhe ku ishte ai, edhe pse me përkushtim të madh u ishte bashkuar atyre që dëgjoheshin të thuheshin për të në atë njëjës dhe shumës.

Kjo sikur solli njëfarë hutie, por sërish u shfaq ai që kishte folur i pari dhe dukej se ishte prijës dhe kishte kërkuar të ngjiteshin te pushteti i perëndive për ta pushtuar fronin e tyre dhe kështu të bëheshin zotërues të gjithëfuqishëm të mbretërisë së qiellit dhe të tokës, i cili tha se e dinte kush ishte mashtruesi dhe kush ishin mashtruesit dhe se ku duhej gjetur ai dhe ata.

Kjo i mjaftoi turmës për t'u këndellur dhe për të kërkuar mësymje. Por, para se t'u jepej shenja e nisjes, ai që foli i pari dhe që dukej të ishte prijës dhe kishte kërkuar të ngjiteshin te pushteti i perëndive për ta pushtuar dhe pastaj tha se dinte kush ishte mashtruesi dhe kush ishin mashtruesit, ku gjendej dhe ku gjendeshin ata që të hapej ajo rruga që do t'i çonte te froni qiellor, tha se për t'u gjetur mashtruesi dhe për t'i gjetur mashtruesit, në ç'mënyrë hiqeshin ato pengesat e vëna prej tij dhe të vëna prej tyre, gjithsesi i duhej dhënë pëlqimi i të gjithëve, në mënyrë që të veprohet kundër pamëshirshëm dhe me gjithë fuqinë.

Pa ndonjë hamendje, ata që kërkonin të suleshin drejt fronit qiellor që ta pushtonin, si me një gojë thanë se kishte pëlqimin e tyre të vepronte. Kjo nuk qe e mjaftë për atë të parin, i cili dukej se ishte prijës dhe kishte kërkuar të ngjiteshin te froni i zotave për ta pushtuar, i cili thoshte se u takonte, por foli e sqaroi se pëlqimi që i jepej, megjithatë duhej të përcaktohej paksa dhe të lidhej me të drejtën e pushtetit të plotë dhe të pakufishëm, si dhe të ushtrimit të tij në përputhje me të, që ashtu të gjendej mashtruesi dhe të gjendeshin mashtruesit, që do të hiqeshin nga rruga, e kjo vetëkuptonte edhe ndëshkimin e merituar që do t'i jepej dhe do t'u jepej. Ai sa nuk tha se vetëm i gjithëfuqishmi ishte në gjendje t'u printe në atë rrugë të gjatë dhe të vështirë. Ndryshe, ajo nuk kishte kuptim të merrej fare.

Të pranishmit, tashmë të dehur nga dëshira e flaktë për ta pushtuar fronin e perëndive dhe nga premtimet se atje do të mbeteshin, pa një pa dy, thanë njëzëri se e shpallnin prijës të gjithëpushtetshëm.

- Rroftë i gjithëfuqishmi ! - tha dikush nga turma.

- Vetëm të gjithëpushtetshmit janë në gjendje të çajnë gjithnjë përpara – ia ktheu ai që i rrinte pranë prijësit dhe pareshtur vringëllonte armët.

- Të gjithëfuqishmit mund ta pushtojnë fronin e perëndive – tha një tjetër që iu bashkua të parëve.

- Rroftë i gjithëfuqishmi! - ia ktheu turma.

- Rroftë i gjithëpushtetshmi! - klithi ai që i rrinte pranë prijësit dhe vringëllonte armët me kërkesën që ajo thirrje të kthehej në ushqim të vetëm dhe të përhershëm të turmës.

- Rroftë prijësi i gjithëfuqishëm! - tha dikush nga turma.

Kjo mjaftoi që turma t'u bashkohej atyre që thuheshin për prijësin e gjithëfuqishëm, që ashtu t'i kthente në çirrje të pandërprera dhe të pakufishme.

I ngazëllyer që ishte shpallur prijës i gjithëfuqishëm dhe i madh, ai që foli i pari dhe dukej se ishte prijës dhe kishte kërkuar të ngjiteshin te froni i perëndive për ta pushtuar, pasi falënderoi për besimin e dhënë dhe pasi premtoi se do ta përmbushte zotimin, me një dozë hamendjeje tha se megjithatë për t'u gjetur mashtruesi dhe për t'i gjetur mashtruesit që u pengonin drejt asaj fitoreje, së pari duhej larë hesapet me të dyshimtin dhe me të dyshimtët. Foli e sqaroi se të tillë kishte madje si shumë, që po nuk u hoqën, vështirë të gjendet pastaj mashtruesi dhe të gjenden mashtruesit bashkë me atë mashtrimin dhe mashtrimet, duke shtuar se tashmë kishte filluar dhe kishin filluar të krijonte dhe të krijonin hapësirë të duhur nga mund të vepronte dhe mund të vepronin nëse nuk i pritet dhe nëse nuk u pritet rruga. Ai madje tha se detyrë parësore ishte nisma kundër të dyshimtëve, pa të cilën nuk bënte.

- Luftë të dyshimtëve! – thirri njëri.

- Luftë të dyshimtëve! – ia ktheu turma e harbuar.

- Luftë!

- Luftë e përhershme, bile!

- Luftë !

- Luftë!

Dikush tha se, krahas të dyshimtëve, luftë duhet t'u shpallet edhe atyre që nuk ishin me ta!...

- Luftë heshtakëve, indiferentëve!

- Luftë të dyshimtëve!

- Luftë!

- Luftë mashtruesve!
- Luftë!
- Luftë e përgjithshme!
- Luftë dhe vetëm luftë!

Fjalët për luftën e përgjithshme sikur ndezën hapësirën e skenës dhe ajo sakaq u përfshi nga një re tymi, e cila një copë herë mbeti aty që t'ua fshehte gjurmët veprimeve të turmës kundër të dyshimtëve dhe atyre që nuk ishin me ta, por kur pushuan çirrjet lemeritëse dhe reja e tymit u ngrit, u shfaq pamja e të vrarëve, të masakruarve, që shtriheshin kudo, ndërkohë që në pjesën e skajshme të saj, në një si hark guri, ndodhej një biçim prokurori, që edhe më tutje shpallte dënime dhe ato shpejt e shpejt ekzekutoheshin, që nisin me urdhrat për gjykimin e duarve a të këmbëve, me nxjerrjen e njërës a të tjetrit sy, me shkurtimin e gjuhës a të veshëve e shkonin deri te gozhdimi në kryq, veprime këto që përcilleshin me çirrjet e turmës që, ndonëse dukej se nuk kishte arritur gjendjen e një shkrimi të delirit, edhe më tutje vazhdonte të kërkonte shumë më shumë dënime dhe ekzekutimin e atypëratyshëm të tyre.

I tmerruar nga pamja e vrasjeve dhe të çirrjeve të turmës me kërkesën që kësaj të vazhdohej edhe më tutje, madje ndëshkimet e këtilla të mbeteshin të përhershme, e të tjera si këto, që t'i ikja këtij ankthi makabër të padurueshëm, kisha nxjerrë letrën tjetër, që e kisha dhe pasi e hodha, pa prekur mirë skenën, lëvizja e perdes së sedeftë, e cila kishte rënë, i kishte dhënë fund asaj pamjeje, por që me ngritjen kishte hapur tjetrën, që për habi shfaqej e qetë fare, me praninë e vetmuar në mes të atij që kohë më parë kishte folur sikur të ishte prijës rreth domosdoshmërisë së pushtimit të fronit të perëndive, gjë që edhe kishte marrë miratimin e turmës, por që shpalljen e kësaj lufte si i gjithëfuqishëm e kishte filluar nga brenda, pra, siç thoshte, me gjetjen e mashtruesit dhe të mashtruesve, i cili pengonte dhe të cilët pengonin atë ngritje, e cila, siç theksonte, doemos duhej të kalonte nëpër një luftë të pamëshirshme kundër të dyshimtëve, e cila ishte zgjeruar edhe me atë kërkesën e masës, se duhej të luftohej çdonjëri që nuk ishte me ta.

Prijësit të gjithëfuqishëm pikërisht aty iu shfaq fronti, në të cilin ai u ul dhe pasi vendosi kurorën e madhe me gjithfarë gurësh të çmueshëm që shkëlqenin, kërkoi, si tha, t'i sillej mashtruesi i madh, që e quajti nismëtar të marrëzisë dhe ç'nuk e quajti që, sipas tij, kishte bërë të dështonte ajo lufta e drejtë e krijesave për nënshtrimin e plotë të mbretërisë tokësore, e cila një ditë, megjithatë, patjetër do të bëhet, që pastaj, pasi të ketë përfunduar me sukses, të përcillet edhe me atë tjetrën, për pushtimin e mbretërisë qiellore.

- Për t'u ngjitur në qiell, së pari duhet pastruar tokën, bile kjo punë duhet të bëhet me përkushtim të madh dhe të përhershëm, tha ai.

Nuk vonoi dhe dy veta sollën një si shkurtabiq, të cilin e përplasën para fronit dhe pritnin t'u jepej leja të lexonin ato që, si të shkruara, i mbanin përpara. Pas një qesëndisjeje me shkurtabiqin, të cilin me shpoti e quajti mashtrues të madh, që kishte përhapur atë mashtrimin për perandorinë e më të mirës, e cila do të duhej të fillonte të vendosej në hapësirën e vendeve pellazge për t'u shtrirë edhe gjetiu, gjithandej botës së pafund, dha shenjë me dorë se mund t'ia nisin atij që e quajti "argëtim marroq", i cili edhe më tutje vazhdonte të mbetej pjesë e mashtrimit ëndërrimtar, me të cilin ushqeheshin mendjet e krisura dhe kokëshkretët që nuk përmbaheshin dot nga pushteti i çmendisë.

Që ta pengojë atë shkrim dhe nënçmim që do të pasqyronte përmasat më neveritëse, që kushedi se ku do të shkonin dhe kushedi sa do të zgjasnin, meqë kisha të drejtën e ndërhyrjes në kahun dhe zhvillimin e shfaqjes, veprova me shpejtësi: pa shikuar fare se me cilat fletë mund ta drejtoja lojën që ta nxirrja nga binarët ku shkonte, pa një pa dy kapa njëren prej tyre dhe e hodha, edhe pse dukej se ajo për pak mbeti pezull sikur të hamendej, por sapo preku skenën, ndonëse me përtesë, perdja e sedeftë ra, sado që një copë herë dukej si e varur, që linte për të kuptuar se mund të mos pranohej ndërhyrja ime që në atë skenë të mos lejohej fare shfaqja.

Madje, m'u bë se ishte pikërisht ai tjetri në mua, ose të tjerët në mua dhe jashtë meje, krejt një, që kishin pushtet të dhunshëm dhe në atë përfytyrim më udhëhiqnin, që kishte kërkuar të thoshte dhe kishin kërkuar të thoshin se në atë shkalloren e madhe të skenës së gurtë, të ngjashme me atë të rrafshnaltës së Urës së Shenjtë, duhej të hapej ai libri që quhej i çuditshëm, tash po shfaqte dhe po shfaqnin pakënaqësi, ndonëse këtë nuk e thoshte dhe nuk e thoshin zëshëm, por mund të ndodhte që në vazhdim ta shprehte dhe ta shprehnin këtë haptas.

Megjithëkëtë, rënia e perdes dhe vazhdimi për të mbetur ashtu në atë gjendje të palëvizshme, fliste se veprimet e mia nuk ishin në përputhje me synimet e tij dhe të tyre, se ato mund të binin dhe t'u binin ndesh atyre që kishte paraparë dhe kishin paraparë dhe shumë sjellje të tjera si këto, por ç'e do që ishte ajo marrëveshja paraprake, thuajse njëanshëm e shtruar prej tij a prej tyre, së cilës i isha nënshtruar detyrimisht, se prej letrave që do t'i nxirrja dhe do t'i hidhja varej kahu dhe kohëzgjatja e hapjes, por edhe e shpalimit skenik të asaj që e merrte dhe e merrnin për *libër të çuditshëm* dhe ndryshe-ndryshe, edhe pse i ishte bërë dhe u ishte bërë me dije se mund ta quante dhe mund ta quanin si të donin dhe në përputhje me synimet, por edhe qëllimet e tij dhe me të tyre mund ta shihte dhe mund ta shihnin si të donin, por pa marrë parasysh ato që do t'i nxirrte loja, të cilën e donte dhe e donin, në atë teatër - ato shkrime, ashtu dhe në atë mënyrë, përfundimisht dhe fuqimisht përuroheshin si të lëna nga Mendim Drini nga derë e Bardhëve, me çka pranohej ajo mrekullia e asaj që prej tij quhej "dritë që i vinte nga rrezatimi i shpirtit", me të cilën shpjegohej se si, përkundër mungesës së të parit dhe në një errësirë të plotë, i mbyllur dhe i mbikëqyrur rreptësisht nga të gjitha anët, ia kishte dalë të shkruante ato që i thoshte dhe mendonte për t'i lënë si porosi të jashtëzakonshme, që njëherësh ishin dhe mbeteshin edhe të miat, që si të tilla i kishte pranuar edhe Pal Bardhi dhe i kishte pranuar edhe gjithë Përdri, të cilat për fat të madh u kishin shpëtuar vrasësve pikërisht pse ishin ruajtur në hapësirën e të çmendurve, (ndonëse të dëmtuara rëndë nga ajo përdhosje që u ishte bërë prej tyre çastin që ata i kishin hetuar dhe kishin nisur me to të silleshin ashtu si dinë dhe si mund të sillen të tillët), pra, pas gjithë atyre peripecive, ato shkrime ktheheshin dhe mbeteshin porosi shpirti, ktheheshin dhe mbeteshin libër kujtese dhe gjithçka tjetër që lidhej me të dhe për të, me të cilat vendet e shkapërderdhura të Arbrit, gjatë atyre përpjekjeve të vështira dhe të pareshtura për mbijetesë, duhej të rivendosnin lidhjet e brendshme qëmoti të shkëputura me vetveten, e të tjera si këto, që atyre duket se nuk u kishin bërë ndonjë përshtypje, përveçqë i kishin bërë më të vendosur që ajo shfaqje dhe loja e saj të fillonte sa më parë, me ç'rast mendonin se do të arrihej e kundërta...

Sikur të ishin kuptuar fare mirë ato që midis nesh heshtja tashmë i kishte bërë të njohura dhe i kishte shpallur, megjithatë, pas pak perdja e sedeftë u ngrit dhe në skenë hapi pamjen e një lloj hareje të madhe, përmasash të jashtëzakonshme, ku këndohej, pihej verë dhe ngriheshin dolli të shumta për atë farë krushqinë e madhe, ndër më të mëdhatë që ndonjëherë ishte lidhur, e cila duhej të paraqiste fillimin e lumturisë njerëzore, asaj që do t'i duhej gjithnjë mbretërisë tokësore për t'u krahasuar me mbretërinë qiellore.

Në këtë aheng të jashtëzakonshëm me mijëra e mijëra çifte nga anë të kundërta të botës, nuk mungonin as kërkesat, të cilat bëheshin andej-këndeje, që kjo dasmë e madhe dhe kushedi se prej kujt e pagëzuar si botërore, të mbetej përherë e hapur dhe si e tillë të kthehej në një burim të përhershëm harmonie, me të cilën njëherë e përgjithmonë u mbyllej rruga të gjitha përçarjeve, mospajtimeve dhe veprimeve të tjera të dëmshme, që do të mund të çonin në ndarje e armiqësi, të cilat prodhonin luftëra të pandalshme për pushtet. Pra, me anën e harmonisë, bota hiqte qafe smirën e lakminë, ndërkohë që çdo urrejtje e kthente në dashuri të përhershme dhe ashtu dhe në atë mënyrë dashuria kthehej në një përgjithësim, duke hequr kështu nga përdorimi të gjitha fjalët e tjera që deri atëherë kishin sjellë të kundërtën e saj.

Dukej se dasma e madhe dhe ajo që thuhej rreth dashurisë që duhej të kthehej në një gjendje të përhershme mirësie, nuk kishte qenë tjetër veçse një kurth, që e gjitha pastaj të përfundonte me një plojë të madhe, e cila nuk do të vonojë e do të fillojë dhe do të kryhet, gjë

që në skenë ajo do të pasqyrohet me rënien dhe pastaj ngritjen e shpejtë të perdes së sedeftë, kur lëvizja e saj vetëtimthi do të ndryshojë gjendjet nga ajo e dasmës së madhe me shumë e shumë martesë të jashtëzakonshme, në një masakër të tmerrshme, ku të therur me thika të gjata do të shfaqen të gjitha ato çifte që pak më parë i besonin dashurisë së përhershme dhe të përjetshme, pikërisht siç ishte shpallur botërisht në atë gazmend të madh, i cili shpejt e shpejt ishte kthyer në plojë të paparë.

Vrasja dhe vrasjet sikur nuk kishin përfunduar, sepse ishte pikërisht ai që fillimisht dukej se ishte prijës, i cili, pasi kishte folur për domosdoshmërinë e pushtimit të fronit të perëndive dhe për nevojën që perandoria e qiellit të vihej nën mbikëqyrjen e mbretërisë së tokës dhe nga turma kishte kërkuar përkrahjen, para se të shkohej atje, që të laheshin hesapet me mashtruesin dhe me mashtruesit, rrugë kjo që, si thuhej, bënte që së pari të hiqeshin qafe të dyshimtët-pra ai që për ato që thoshte dhe kërkonte ishte shpallur i gjithëfuqishëm, po ai tash me kurorën perandorake në kokë, me gojën plot çirrej për mashtrimin e dashurisë, që duhej hequr dhe për ilaçin e urrejtjes, që duhej përdorur, siç thoshte, që dashuria e vërtetë të kthehet në dashuri të përhershme, që paraprakisht nënkuptonte heqjen e mashtrimit të saj, me të cilin helmoheshin ata që nuk ishin në gjendje t'ia kuptonin dredhitë.

- Nuk do të ketë më mashtrim të dashurisë dhe mashtrues.

Turma brohoriste dhe kërkonte edhe më shumë thika, kërkonte edhe më shumë gjak, kërkonte, siç shprehej me britma, hakmarrje dhe vetëm hakmarrje...

- Nuk do të ketë më mashtrime dhe mashtrues që mbajnë peng.

Turma edhe më tutje brohoriste dhe kërkonte të shpallej perandor i gjithëfuqishëm.

- Urrejtja shpëton dashurinë e vërtetë.

Turma brohoriste dhe çirrej për urrejtjen që shpëton dashurinë e njëmendtë dhe kërkonte veprimin e urrejtjes dhe përhapjen e saj sa më shpejt në të gjitha anët, që ajo ta mbante gjallë frymën luftarake...

- Rroftë urrejtja kundër të dyshimtëve!

Turma brohoriste dhe çirrej për urrejtjen kundër të dyshimtëve dhe kërkonte vazhdimin e luftës kundër tyre. Kërkonte spastrim të përgjithshëm.

- Rroftë urrejtja kundër armiqve!

- Rroftë!

- Rroftë spastrimi i përgjithshëm!

- Rroftë!

- Rroftë lufta e përhershme kundër armiqve!

- Rroftë!

Në një hallakatje të tillë, kur turma sa vinte dhe rrëmbehej gjithnjë më shumë dhe me britma e klithma ulëritëse kërkonte luftë, kërkonte larje hesapesh me këdo, pra kur kërkonte gjak dhe vetëm gjak, të kënaqte instinktët më të ulëta, me të cilat sikur ishte mësuar qëmoti dhe pa to nuk ndihej mirë, ai që tashmë ishte shpallur prijës i gjithëfuqishëm dhe kishte kërkuar të lante hesapet me të dyshimtët para se të kalonte tek mashtruesit, seç kishte nisur të fliste diçka për njëfarë lufte të shenjtë, që duhej të bëhej dhe të vazhdonte pa pushuar, me çka e gjitha fitonte një kuptim të përhershëm të asaj që ai e quajti jetë të përsëritshme, që i tha edhe amshueshmëri, që tha se fole të përhershme kishte parajsën e madhe, në të cilën do të kishte vetëm të lumtur dhe të barabartë në atë lumturi dhe ndryshe-ndryshe, por që turmës i mjaftoi ta përqafojë atë kërkesë dhe menjëherë ta kthejë në një britmë tjetër edhe më të madhe, që sa më parë të fillojë ajo që u quajt luftë e shenjtë, me të cilën mund të fitohej parajsa e premtuar dhe e përhershme...

- Rroftë lufta e shenjtë!

- Rroftë!

- Duam parajsën!

- Rroftë lufta e shenjtë!

- Duam parajsën!

- Le të fillojë lufta e shenjtë!
- Duam parajsën!
- Lufta e shenjtë!
- Parajsa!
- Lufta!
- Parajsa!
- Lufta për parajsën!
- Parajsë!
- Luuufhtëëë!

Çirrijet për luftën e shenjtë dhe parajsën sikur i dhanë shfaqjes një kah tjetër, meqë në skenë ndodhi një zhvendosje e atypëratyshme, mbase edhe e papritur, kur vendin e të vrarëve dhe të të masakruarve nga radha e çifteve të panumërta në atë dasmën e madhe do ta zëre moria e të përkulurve të përvuajtshëm, të cilët do të dalin si thneglat nga vrimat e tokës dhe do të kërkonin falje, do të kërkonin mëshirë dhe madje do të kërkonin edhe lëmoshë, ndërkohë që ai prijësi tashmë i shpallur i gjithëfuqishëm, i cili kohë më parë kishte folur për atë biçim harmonie të përgjithshme, me të cilën thoshte se botës do t'ia kthente paqen e përhershme, që pas gjithë atyre që kishte thënë megjithatë kishte nxituar që dasmën e madhe dhe atë betimin e dashurisë në të, shumë shpejt ta kthente në një gjakderdhje dhe prej tij e gjitha ishte arsyetuar që ajo duhej të bëhej për t'u hequr ai farë mashtrimi i dashurisë, në mënyrë që përdorimi i ilaçit të urrejtjes, siç thoshte, ta kthente dashurinë e njëmendtë në vuajtje të përhershme në shenjë falënderimi dhe përkuljeje për shpëtimin dhe shpëtimtarin, e të tjera si këto - pra i përballur me ata që i përkuleshin dhe kërkonin mëshirë, kishte filluar të fliste për luftën e shenjtë, për librin e shenjtë, që doemos i duhej asaj lufte dhe asaj bindjeje, me të cilën fitohej jeta e përsëritshme, pra ajo që e quajti parajsë e përhershme, ku të gjithë ishin të barabartë dhe këtë e kishin si shpërblim për dëgjueshmërinë dhe përlulen, e të tjera, e të tjera premtime; kishte kërkuar pra, që ai libër të merrej si fjalë e fundit, të merrej fjalë e vetme dhe të konsiderohej urdhër e të çmohej e vërtetë e devotshme e të vërtetave dhe e amshueshme, që meriton për t'u pranuar me gjithë qenien, pa më të voglin hezitim, që të fitohet mëshira, së cilës i duhet falja dhe, ç'është edhe më e rëndësishme, të gjitha këtyre veprimeve duhet t'u paraprijë pendimi nga shkak i mëkatit dhe i mëkateve të zanafillës, prej të cilave duhet për t'u liruar dhe shpëlarë përherë, ngaqë, si tha, ato janë pjesë e atij burimi të prirjeve të liga që sjellin mashtrimin, ku ai, si më të madhin, si më të pafalshmin, më të rëndin theksoi të menduarit për Perandorinë e më të mirës dhe vendosjen e saj, që tha se është një mashtrim e shkuar mashtrimeve, i cili ishte përhapur nga ato që ishin thënë rreth zanafillës, kur gjoja qeniet njerëzore ishin shfaqur në një garë të çuditshme me hyjnitë, së cilës gjoja i kishte paraprirë lufta e jashtëzakonshme e Kadmit të lashtësisë me dragojn që mbante të mbyllura burimet e lumit Arion dhe ai pasi e kishte fituar atë luftë vendimtare, prej dhëmbëve që ia kishte nxjerrë dhe ia kishte mbjellë, kishte krijuar luftëtarët e parë, të cilët pas një lufte të madhe për mbijetesë me njëri - tjetrin, kishin filluar popullimin e vendeve pellazge dhe së andejmi kishin nisur atë luftën e pandalshme për vendosjen e mbretërisë së tokës dhe mbikëqyrjen e saj në përputhje me të drejtën e mbizotërimit të përhershëm dhe të pakufishëm, që kishte kaluar nëpër një ndeshje të pashmangshme me hyjnitë, nga, pas shumë e shumë matjesh e çmatjesh, kur perënditë kishin kuptuar se krijesat njerëzore meritojnë një sjellje tjetër, pra të pranoheshin si pjesë e asaj gjithësie të shumësisë me detyra dhe përgjegjësi të caktuara, pastaj kjo ishte kthyer në një marrëveshje që krijesat njerëzore të mbesin poshtë, ndërsa perënditë lart, por që njerëzit ruanin të drejtën e ndijimit hyjnor, i cili do të shprehej me atë prirjen për ngritje dhe ngjitje të përhershme lart e më lart, të cilën nuk do ta kishin të gjithë, por ajo do të shfaqej si dhunti e rrallë dhe si e tillë do të mjaftonte që atij ndijimi shpirtëror t'i nënshtroheshin të veçantët, të cilët, si krijues të mëdhenj dhe udhëheqës të jashtëzakonshëm, të merrnin drejtimin e racës njerëzore, ndërkohë që perënditë do të ruanin të

drejtën të zbrazin mllefin e tyre poshtë, madje sa herë që vlerësojnë që njeriu të ketë harruar se kush ishte, ose kur kërkon edhe atë që nuk i takon...

Në këtë sjellje dhe përsjellje, prijësi i gjithëfuqishëm, pra ai që së fundi kishte kërkuar luftë të shenjtë dhe e kishte arsyetuar atë me heqjen e mashtrimit që rridhte nga zanafilla, kishte thënë se në vend të mashtrimit të krijimit të Perandorisë së më të mirës, që ishte përhapur dhe vazhdonte të mbante të mbërthyer mendjet e krisura dhe rrëmbythje të tjera, duhej menduar, por edhe vepruar pareshtur për parajsën dhe jetën e përshtirshme, për atë që u takon të gjithëve në përputhje me sjelljet përulëse dhe pendimin, që vjen pas mëshirës dhe faljes, me çka njëherë e përgjithmonë i mbyllën dyert edhe të pavërtetës rreth zanafillës së jetës tokësore dhe shfaqjes së krijesave njerëzore në të, që ishte përhapur si e parë në garën me perënditë dhe më në fund edhe e pranuar prej tyre, në vend që kjo të shihet si çështje e krijesit të përgjithshëm dhe të gjithëfuqishëm dhe e vullnetit të tij, siç është dhe duhet të mbetet, që nënkupton sjelljen e të dëgjueshmit të përulshëm dhe të përherëshëm, të atij që është me mëkatë, por që prej tyre mund të lirohet dhe jo prirjen për kryeneçësi.

Kështu, ai që deri pak më parë kishte folur për të drejtën e pushtimit të mbretërisë së qiellit dhe me këtë edhe të përvetësimit të fronit të perëndive dhe këtë bile e kishte shpallur çështje të një lufte të përherëshme të njeriut që të mbizotëronte tokën dhe qiellin dhe pasi turma e nxehur ia kishte dhënë pushtetin që kishte kërkuar dhe gjithë ato që i duheshin ushtrimit të tij të pakufishëm, kishte kërkuar që sa më shpejt të niseshin në këtë luftë për pushtimin e fronit, por po ky, me pushtet të jashtëzakonshëm në dorë, pas masakrës së kryer, pas gjakderdhjes që kishte bërë, si thoshte, për ta hequr mashtrimin e dashurisë që asaj i vinte nga urrejtja dhe të tjera si këto, pra pasi kishte vënë në lëvizje të përherëshme spastrimin nga të dyshimtët dhe të mëkatshmit dhe këtë e kishte shpallur si detyrë mbi detyrat dhe madje e kishte quajtur edhe virtyt të virtyteve, të cilin gjithnjë duhet mbajtur parasysh, së fundi, si qëllim të përherëshëm të kësaj lufte të shenjtë, në vend të pushtimit të fronit qiellor dhe ngritjes drejt tij, me anën e dëgjueshmërisë dhe përuljes së përherëshme, me anën e pendimit dhe të kerkimit të mëshirës, kishte shpallur kerkimin e parajsës, si shpërblim që nis në atë jetën e përshtirshme, që thoshte se është e vetmja e vërtetë, ndërkohë që ajo, nëpër të cilën kalohej, thoshte se ishte e përkohshme dhe sprovë kalimtare, së cilës duhej nënshtuar me bindje të plotë dhe pa vlarë ndonjëherë mendjen se mund të ishte ndryshe...

- Parajsa është juaja - u kishte thënë.

- Duam parajsën - ia kishte kthyer turma, e cila pak më parë kishte klithur për luftën për pushtimin e fronit të perëndive.

- Ajo ju pret - u kishte thënë ai.

- Duam parajsën! Parajsën tonë - kishte thirrur turma, por tashme me një ngjyrim zëri që shprehte më tepër lutje sesa mllef, që kishte deri atëherë.

- Është juaja - u kishte thënë ai.

- Duam parajsën!

- Ajo fitohet në atë botën e përshtirshme, si shpërblim - u kishte thënë ai.

- Parajsa jonë!

- Është juaja.

- Parajsa!

- Vetëm paksa durim...Ajo vjen pasi të keni kaluar nëpër vuajtje dhe mundime, që fisnikërojnë...

Pasi kishte harxhuar shumë e shumë fjalë rreth parajsës, që duhej të mbetej qëllim i luftës së shenjtë dhe pasi kishte zënë ngoje durimin dhe besimin e patundur se ajo është e pashmangshme dhe e vetmja, që fitohet në saje të vuajtjes, e cila pranohet me vullnet, si çështje e pastrimit të shpirtit e të tjera si këto, kishte urdhëruar parakalimin e kryqit dhe kryqëzimin në të, që ishte bartur nga disa besimtarë të përgjakur, të cilët gjatë vetëmundimit kishin kënduar liturgji të nxjerra me vështirësi nga trazimi i brendshëm, ku i këndohej vuajtjes dhe gjithë asaj që i detyrohej pendimit, mëshirës, faljes dhe përdëllimeve të tjera, që pastaj

përcilleshin prej të tjerëve me lutje, gërvishtje, me përgjakje dhe me lloj-lloj britmash të pandalshme, të cilat bënë që të zbraznin pandërprerë ngarkesat e mbërthimeve të brendshme.

- A shihni, pra, se vetëm me anën e përluljes, përkuljes dhe vuajtjeve të përhershme, e jo me ëndrrën e ngritjes e të lartësimit dhe as me mashtrimin e asaj, që quhet vendosje e Perandorisë së më të mirës, bëhet pastrimi i shpirtit nga mbetjet e liga dhe shtresime të tjera, me ç'gjë i hapen dyert parajsës - kishte thënë ai që dukej si prijës dhe tashmë pas gjithë atyre premtimeve të bëra për pushtimin e folesë së perëndive dhe të gjërave të tjera të shenjta, prej masës ishte shpallur udhëheqës i gjithëfuqishëm dhe i përhershëm.

Më tutje ai kishte vazhduar të thoshte se rruga e kryqit duhej të ndiqej gjithnjë me anën e sprovës së vuajtjes dhe të kërkimit të faljes dhe të mëshirës, sepse vetëm në këtë mënyrë fitohet parajsa...

Turma edhe më tutje kishte brohoritur për parajsën që duhej t'i takonte dhe po bëhej gati t'i bashkohej parakalimit të kryqit, pa ngurrar të zhyteshin në atë vetëmundim të përgjakshëm, që skenës sërisht ia kthente kundërmimin e rëndë të gjakut, të ngjashëm me atë që kohë më parë kishte pasqyruar ploja e madhe pas masakrës së ushtruar ndaj dasmës së madhe dhe, mbase, ky parakalim trishtues prapë do të merrte përmasa të jashtëzakonshme po të mos kishte qenë lëvizja thuajse e pambikëqyrur e gishtave të dorës, e vënë në veprim, e cila, duke nxjerrë letrën tjetër dhe duke hedhur atë në skenë, kishte ndërprerë ato sjellje si prej magjistari të atij që dukej si prijës dhe pas gjithë atyre premtimeve të bëra për pushtimin e folesë së perëndive dhe të shenjtërore të tjera prej turmës, ishte shpallur udhëheqës i gjithëpushtetshëm dhe i përhershëm, që ndonëse lojës i jepte kahun e kthesave të forta, megjithatë dukej se çdo gjë ishte nën mbikëqyrjen e tij të plotëfuqishme.

Rënia dhe ngritja e perdes sikur për pak më nxori nga përfytyrimi i gjakosjeve që nuk kishin fund, por nuk më liroi nga pushteti i atij që dukej se ishte prijës dhe nga masa ishte shpallur udhëheqës i gjithëfuqishëm dhe i përhershëm dhe ishte në gjendje të luante me ta si të dëshironte, pa çarë kokën se ashtu i bartte nga njëra anë në tjetrën, i fuste nga njëri veprim në tjetrin, i hidhte nga njëri mashtrim në tjetrin.

Letra e re dhe hedhja e saj në skenë ma forcoi dyshimin se kisha të bëja me një magjistar, i cili, edhe pa dhënë shenjë abrakadabra, mrekullisht zotëronte gjendjet e ndryshme sa të fitoja përshtypjen, të cilën sikur e kisha nga njëfarë frike e pashpjegueshme që më kishte pushtuar, se ai mund të ishte në gjendje të fuste në lojë çdo gjë, madje edhe Mendim Drinin nga derë e Bardhëve dhe ashtu të ngatërronte edhe atë që e kishte quajtur parajsë dhe jetë të përshtypshme me vendosjen e Perandorisë së më të mirës, për t'i shpallur madje të njëjta, që ta zhvleftësonte kështu tërësisht këtë të dytën?...

Kjo më tmerroi shumë, andaj, që t'ia ndërprisja udhën çfarëdo të papriture që pushtetin e magjisë dhe shkathtësinë e saj e kthen në mashtrim të hapur, që për turmën pi ujë dhe që me lak e pa lak në fyt është në gjendje ta drejtojë poshtë e përpjetë, desha të nxjerr letrën tjetër dhe ta hedh sa më parë në skenë dhe këtë ta bëja me përcaktimin që magjistarëve dhe magjisë t'u rrija sa më larg.

Për habi, kjo sikur nuk më shkonte ndoresh, ngaqë më bëhej se gishtat bashkë me dorën më ishin shtangur. Ishte e kotë çfarëdo përpjekjeje për t'i vënë në lëvizje, kështu që e gjitha pati për pasojë pikërisht shfaqjen që nuk e dëshiroja, pra atë që e druaja më së shumti, që nuk vonoi dhe në skenë doli ai që dukej se ishte prijës dhe nga masa pak më vonë ishte shpallur udhëheqës i gjithëfuqishëm dhe i përhershëm, por tash mbante një shtagë në dorë, pikërisht atë të magjistarit dhe filloi ta fërfëllonte në ajër derisa nga ajo lëvizje u formua njëri që dukej se ishte Mendim Drini nga derë e Bardhëve, i tillë siç ishte atëherë kur në terrin e nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe, pasi i ishte kthyer gjuhës së njerëzve, fliste për Perandorinë e më të mirës dhe domosdoshmërinë e vendosjes së saj, fliste për një ndijim të veçantë shpirtëror dhe për kohën e pasosur dhe të pandalshme, nëpër të cilën ai fisnikërohej, e të tjera si këto, por që tash, në përputhje me shenjë e shtagës së magjistarit, që dukej se e drejtonte plotësisht, bëhej gati të fliste për parajsën dhe për veprimet që i paraprinin fitimit të

saj, pikërisht siç thoshin librat e shenjtë, ku përsëritja e pandërprerë e së njëjtës me qarkun e saj zëvendësohej me të pakthyeshmen.

Më ngjau madje se Mendim Drini nga derë e Bardhëve sikur kishte nisur të fliste për parajsën, për atë vendin ku thuhej se me jetën e përshpirtshme fitohej lumturia e amshueshme dhe e vërtetë, por që mashtruesit dhe ithtarët e tyre edhe më tutje mundoheshin që me mashtrime ta mjegullonin, madje edhe ta zhduknin fare përfytyrimin e saj madhështor, porse megjithatë, në saje të mësimëve të librave të shenjtë besimi në të ishte rikthyer, po ama kërkohej të veprohej përherë për t'u ruajtur, ndërkohë që ajo, e cila fshihej pas joshjes me jetë kalimtare, duhej të shporrej njëherë e përgjithmonë për ta zënë vendin e saj përkushtimi për të përshpirtshmen, për të pasosurën, me çka hyrja në parajsë, në të vërtetë, nuk do të thotë tjetër veçse një arritje triumfale e më të mirës!...

Më bëhej se Mendim Drini nga derë e Bardhëve, gjithnjë në përputhje me shenjën e shtagës së magjistarit, përsëriste dhe ripërsëriste të njëjtat fjalë dhe se sa më shumë që i bluante, aq më shumë ngjanin në lutje, sikur shprehnin pendim dhe madje kërkohej edhe mëshirë, e kjo e shtyri atë që dukej si prijës dhe që nga turma ishte shpallur udhëheqës i gjithëfuqishëm dhe i gjithmonshëm, por tash mbante në dorë shtagën e magjistarit dhe sillej si magjistar, të thoshte diçka rreth mëkateve të shumta që lidheshin me përhapjen e atyre mësimëve heretike, prej të cilave duhej hequr dorë sa më parë, të cilat Mendim Drini nga derë e Bardhëve i pranonte përulshëm, saqë një çast sikur tha se më në fund hiqte dorë nga ato që i quajti marrëzi dhe sikur fjalën marrëzi e thoshte pandalshëm dhe në përputhje me lëvizjen e shtagës së magjistarit, të cilën ai e fërfëllinte sa në njërën sa në tjetrën anë dhe ashtu dukej se argëtohej, dikur madje artikuloi një klithje për pranimin e marrëzisë dhe të mashtrimit të saj të rrezikshëm, që nisi të përhapej si shungullimë, e cila mund të kthehej në një përmbytje të jashtëzakonshme, në të cilën do të përfshiheshin të gjithë dhe që do të paraqiste një akt të kryer, mbase si ndëshkim, të ngjashëm me atë të masakrës së përgjakshme që tashmë kishte ndodhur, pa marrë parasysh se në këtë lojë, detyrimisht të përfshirë, nuk ishin hapur të gjitha letrat, që i mbaja në dorë dhe mund të viheshin në veprim të mëtejshëm, që të paktën një lojë të tillë t'i jepja kah.

Megjithatë, fjalët e thëna për marrëzinë prej Mendim Drinit nga derë e Bardhëve dhe për mashtrimin e saj, në të cilën ishte përfshirë dhe ishim përfshirë, të nxjerra prej tij nga ana e magjistarit dhe të përsëritura e të ripërsëritura, që të tingëllonin sa më thekshëm dhe sa më gjatë si pendim, prapa të cilave pastaj nënkuptohej falja, por edhe kërkohej mëshira, një çast sikur befas ishin flashkur sa të mos dëgjoheshin ashtu siç kërkohej dhe siç parashihehin në përputhje me lëvizjen e shtagës së magjistarit, së cilës në ajër sa vinin e i shtoheshin fishkëllimat.

Kjo mbase e kishte shtyrë magjistarin të ndërhynte dhe kur kishte hetuar se Mendim Drini nga derë e Bardhëve, jo vetëm nuk fliste, por pas atij shurdhimi dukja e tij në skenë pak nga pak po shpërfillej sa të mbetej një përhitje e paqartë hijeje për të marrë përsipër rolin e tij, pa ngurruar të shtirej se ishte Mendim Drini nga derë e Bardhëve, madje të thoshte se ishte vetë ai dhe të shpjegonte se nuk kishte qenë e vërtetë se gjendjen e egërsisë, në të cilën ishte futur dhunshëm e kishte zëvendësuar me atë gjuhën e njerëzve në saje të atij ndijimi të thellë që kishte nga ndërlidhja me hyjnoren, por kishte shtuar se e gjitha kishte qenë pjesë e mashtrimit të herezisë, e paraparë shumë e shumë kohë, pikërisht nga mendjet e ngatërruara të derës së Bardhëve dhe e gjithë mendësisë së Përdrinit dhe të vendeve të tjera të Arbrit, me të cilën është dashur të zhvlerësoheshin librat e shenjtë dhe mësimet e tyre, e të tjera, e të tjera si këto, se më në fund, pas gjithë atyre që kishin ngjarë dhe kishin qenë më shumë se mëkate, aty ishte të kërkonte falje, të kërkonte mëshirë dhe të bënte të ditur se e gjitha kishte qenë pjesë e asaj marrëzie dhe e mashtrimit të saj, që duhet të marrë fund sa më parë dhe njëherë e përgjithmonë.

Në një zhytje të tillë meditimi, magjistari, gjithnjë duke u hequr sikur të ishte Mendim Drini nga derë e Bardhëve, gjithë çirre kishte thënë që së shpejti do të hapeshin të gjitha ato mashtrime, të cilat marrëzinë e kishin kthyer në çmendi.

Sidoqoftë, mund të ishte mllefi ndaj lojës së magjistarit dhe përpjekjeve të tij të paskrupullta që edhe më tutje të shtirej si Mendim Drini nga derë e Bardhëve, ose të ishte vetë britma, që kishte ardhur nga ana tjetër e skenës rreth pranimi të marrëzisë bashkë me paralajmërimin e atyre që thoshte se i kishin paraprirë çmendisë, që befasisht më kishte liruar nga ajo ngrirje, në të cilën isha përfshirë dhe duart e mia sakaq kishin hedhur të gjitha fletët, të cilat, në vend se në përputhje me marrëveshjen, ndonëse të arritur dhunshëm, të gjenin skenën, ishin shkapërderdhur tutje e tëhu, në ç'mënyrë ai përfytyrim, nëpër të cilin thuajse kisha kaluar detyrimisht, kishte marrë fund, pa qenë i bindur se ky ndryshim që më kishte nxjerrë nga mundimi i gulçimës, më kishte ndihmuar apo jo, ngaqë kur mora veten dhe iu ktheva njëmendësisë, nuk më kishte sjellë tjetër përveç të kuptuarit se ishte po ai mbërthim makthi, i cili më rrinte para dhe ishte po ajo përshtypja e përhumbjes së pandalshme në atë askundjen e ndokundjes, përmasat e së cilës, ndodhja e masakrës dhe shfaqja e atij zjarri, i kishte bërë thuajse të pafund dhe mbase do t'i kthente në diçka të përhershme, po të mos ishte ai ndijimi i brendshëm dhe shpërthimi i tij i papërmbajtur, që nuk i pranonte, që i kundërshtonte madje, dhe kjo sikur çështjet i kthente tek ai fillimi i përsëritshëm...

XII

Në këtë kapërcim të vazhdueshëm nga njëra gjendje në tjetrën, (nga njëmendësia e turbullt në përfytyrim dhe në të kundërtën), ku tashmë edhe kufiri midis tyre ishte zhvendosur dhe ngatërruar fare, sa të mos dallohej se çfarë ishte çfarë, më dukej se ajo ndërprerje e dhunshme e lojës me hedhjen dhe shpërndarjen e fletëve në skenë, kishte lënë prapa jehonën e njëfarë kërcënimi, që ishte i njëjtë me zërin e magjistarit dhe sikur bëhej me dije se në atë shkalloren e madhe të gurtë, të ngjashme me atë të rrafshnaltës së Urës së Shenjtë, loja nuk kishte marrë fund e as që do të përfundonte ndonjëherë...

- Loja vazhdon!
- Loja...
- Loja!
- Askush nuk mbetet mënjanë!
- Loja...
- Loja vazhdon!
- Nuk ka mbarim!
- Nuk ka fund!
- Loja!
- Loja-lojë...
- Loja e lojës...
- Lojtarët të përhershëm...
- Lojtarët të njëjtë...
- Lojtarët të shumtë...
- Loja!
- Loja-lojë...
- Loja e lojës...
- Rrethi!
- Rrethi-rreth...
- Rrethi i rrethit...
- Rretherreth...
- Rrethsjellje...
- Labirinti...
- Loja...

- Loja-lojë...
- Loja e lojës...
- Çmendja...
- Çmendina...
- Çmendja-mendje...
- Mendja-çmendje...
- Çmendjemendja!...
- Mendjeçmendja!...
- Ah!
- Sikur nuk kanë fund?...
- Loja e mendjes...
- Mendjeçmendja!
- Çmendjemendja!

Ky farë ngatërrimi i mendjes nëpër ato çmendje-mendje dhe mendje-çmendje bashkë me rrethin dhe labirintin, ku mund të përfshiheshim dhe të mbeteshim, jehonës së kërcënimit të lojës që vinte nga përfytyrimi i shfaqjes së magjistarit ia përplasi edhe dridhërimën e asaj mbetjeje që e kisha nga çirret lemeritëse të të çmendurve në ikje e sipër, që e kishin lënë me ato mbllaçitjet dhe përçapjet e përjargura për atë lirinë e dhuruar, të falur, të gjetur, ose ndryshe-ndryshe, që më ngjante të m'i kthente të çmendurit, pikërisht ata, të cilët natën e ndodhjes së masakrës së tmerrshme ishin liruar dhunshëm nga vrasësit e shumtë me veladonë dhe kjo kishte ndodhur pasi kishin vlarë dhe prerë pamëshirshëm dhe më në fund ia kishin vënë zjarrin gjithë vendit, sapo kishin hyrë në Kështjellën e Rekës së Keqe, ku me një përqeshje nënçmuese mund t'u kishin thënë se aty tashmë, pasi çmendjemendja të ishte shpallur si mendësi, nuk duhej të çanin kokën për asgjë përveçse ta gëzonin lirinë e dhuruar, të falur dhe ndryshe, dhe se ata - që mund të merrej me mend se kur u ishin hapur dyert, nëpër duar ende mbanin ato fletët me shkrimet e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve, të gjetura në pjesën e mbeturinave ku u hidheshin ushqimet, të cilat një kohë të gjatë i kishin përdhosur dhe sigurisht se nuk do t'u ndaheshin gjithë derisa t'u tekej t'i shkatërronin fare - përballë asaj kthese që më së paku e kishin pritur, pa ua vënë fare veshin atyre që u ishin thënë, nuk kishin bërë tjetër vetëm se kishin marrë turr të papërmbajtur dhe kishin dalë jashtë dhe secili në mënyrën e vet ishin munduar të sprovoheshin me gjendjen e re pale mos ajo do t'ua përmbushte ato, të cilat qëmoti i kishin përkundur nëpër gjithfarë andrallash dhe përfytyrimesh, ku nuk kishin munguar as gjërat më të jashtëzakonshme që mund t'u shkojnë vetëm kokëshkretëve, e të tjera, e të tjera si këto, pra në atë përumbje të pafund, kur gjithçka ua kishte krijuar përshtypjen se gjendeshin në ndonjë vend të gabuar, ose ndoshta pse kishte ndodhur që ai përfytyrim i shtrirjes së pasosur të asaj hapësire që përherë e ruanin në ëndrrat e tyre gjithë shthurje, mund të ishte grisur fare, siç ndodh me atë hënën e plotë që vjen duke ndryshuar pamjen drejt sosjes së përkohshme dhe ndryshe-ndryshe, dikujt prej tyre mund t'i ishte ngjitur në kokë ndonjë fanitje, se për ta rikthyer atë që u ishte marrë, pa ditur se pse, doemos u duhej të kalonin nëpër një çmendinë tjetër shumë e shumë më të madhe nga ç'ishte ajo në të cilën ishin mësuar dhe madje ta shpallnin mbretëri të tyre të përhershme...

Frika nga çmendina e përhershme, që kërkohet, më kishte kaluar në psherëtimë dhe kjo si e përsëritur kishte gjetur edhe letrat që mbaja në dorë, ku ishin ato shkrimet e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve, të cilat i shtrëngoja e i shtrëngoja fort me sa fuqi që kisha, pa ditur se një veprim i tillë shfaqte më shumë frikë e dëshpërim, ose diçka tjetër që nuk isha në gjendje ta përcaktoja po që kjo nuk kishte rëndësi fare, sepse mjaftoi që atë që deri pak më parë e ndieja si dridhmë jehone, vegim e çmos tjetër që e nxjerr mendja e trazuar kur mbërthehet nga shqetësime të jashtëzakonshme - ta shihja, por edhe ta përjetoja si njëmendësi, që nisi të hapej me parakalimin e të çmendurve, të cilët më ngjante se tashmë i kisha përpara dhe në atë zhytje të çuditshme rrethore, ata, me shakullina mendimesh e punësh vërtet kërkonin çmendinë, pikërisht atë mbretërinë që thoshin se e kishin humbur, që thoshin se u

ishite marrë me atë premtimin e rremë apo mashtrimin rreth lirisë së dhuruar, të gjetur a të falur, krejt një, që u ishte thënë me qesëndi nga vrasësit kur ua kishin hapur dyert dhe ata ishin turrur jashtë në përputhje me atë instinktin e paqartë që kishin: se ngado që të shkonin gjithnjë ndodheshin në një hapësirë të mjegulluar, të ngjashme me atë natën e sedeftë, që nuk kishte as fillim as mbarim...

- Dikush na ka mashtruar, foli i sigurt për atë që mendonte njëri prej tyre, i cili mbante syze të zeza të mëdha me korniza të verdha dhe dukej se i printe asaj rrethsjelljeje të tyre, e cila sa vinte e bëhej më e ngushtë. Por, dyshimin që të jenë mashtruar e kundërshtoi njëri me një kapelë të kuqe të rrasur përmbi vesh, i cili shtoi se prapë dhe prapë do të turrej jashtë po t'i hapeshin dyert, siç i ishin hapur, sepse në këtë mënyrë fitonte mundësinë t'i bashkohej turmës së xhuxhëve, e cila ishte në gjendje të fluturonte sa herë të binte shi dhe këtë ta bënte pa ndonjë vështirësi, duke vazhduar, se ndonëse kjo mundësi nuk u ishte dhënë (pse nuk kishte rënë shi), megjithatë, tha se ato që kishte parë jashtë (heshtja shurdhe, era e shkrumbit, kundërmimi i rëndë dhe shumë neveri të tjera), ishin shenja se xhuxhët, në kërkim të shiut, ishin kthyer në re pluhuri, që do të sillte shi, me ç'rast ata pastaj do të mund të fluturonin...

Pa ua vënë veshin atyre që u thanë rreth xhuxhëve dhe shiut, ai që mbante syze të zeza me korniza të verdha, vazhdoi të fliste rreth mashtrimit dhe të thoshte se ishin hedhur jashtë ngaqë bota nuk kishte më vend ku mund të dhjenë rehat.

Një tjetër shtoi duke qeshur me veçantinë e tyre dalluese, se puna e nevojës mund të ishte si ishte, meqenëse, për aq sa i kishte rënë të kalonte, nuk kishte parë kund nevojtores, as të hapur as të mbyllur dhe se gjatë gjithë kohës, në mungesë të nevojtores ishte detyruar që atë që nxirrte poshtë ta kthente sërish lart që t'i shmangej kështu rrezikut të përqeshjes, pikërisht nga shkaku që dikur ishte ballafaquar me telashe pse e quanin shkulan, ngaqë nuk ishte në gjendje ta mbante as tre hapa...

Hingërisjes së atij që tha se i ishte dashur ta përpinte atë që nxirrte poshtë i ishin bashkuar edhe disa të tjerë dhe, kur dukej se kjo sjellje dhe përsjellje e tyre në rreth do të kthehej në një shakullinë të përgjithshme, nga fundi i saj u shkëput një si thatak picigjatë fytyrëverdhe dhe me sa zë kishte nisi të kundërshtonte atë punën e shkulljes dhe të mashtrimit që u ishte bërë nga shkaku pse dikujt i ishin dashur nevojtores e hapura dhe të rehatshme. Tha se puna e përmutjes dhe e nevojtores as që do të brengoste kë, së pari pse asaj kush nuk ia vë veshin dhe së dyti, edhe po të shtrohej për farë shqyrtimi, kishte një mijë e një mënyra që jashtëqitja të rregullohej edhe ndryshe, madje të kthehej në një rrethqarkullim të brendshëm tejet të dobishëm, e të tjera, e të tjera si këto, por që shtoi se nuk e kishte marrë fjalën të humbte kohë me atë që pa ndonjë vështirësi sekush e zgjidh ashtu si e sheh të nevojshme, meqë dëshironte të shtronte një çështje, për të cilën tha se ishte tejet e rëndësishme për të gjithë, që tejkalonte përmutjen, po paralajmërimi i saj dukej se nuk i shkonte ndoresh ngaqë disi i ishin lidhur fjalët në gojë dhe kjo madje shihej sheshazi, ngase përpjekja që së andejmi t'i nxirrte sa më parë dhe me çdo kusht, me ato mbllaçitje dhe përçapje të mundimshme dhe gjithë përçartje, sikur ato ia kthente pas, gjë që në këtë ngreh e mos këput bëri që disa të humbnin durimin, ndërsa të tjerët t'ua krisnin pordhave, ndërkohë që ai edhe më tutje nuk ndalej, derisa dikur, pas një lodhjeje të jashtëzakonshme, që ia pasqyroi fytyra e larë nga djersët po edhe trupi që po i thyhej, gjithë atë që me aq mundim e nxori, nuk ishte tjetër veçse një "të rruash...", që mund të merret me mend se nuk ishte tjetër përveç ndonjë mbetje, si shkëputje a tjetërsim i ndonjë fjalie, mbase të ngjashme me atë ku bëhej fjalë për atë "të rrosh...", që nënkuptonte edhe atë "të mos rrosh..." e të plotësohej me të madje dhe kush e di si, por që me gjithë përpjekjen për ta nxjerrë si diçka, që ndoshta dikur e kishte përdorur dendur dhe e kishte pasur në majë të gjuhës dhe një ditë mund t'i ishte kthyer në kob dhe shumë e shumë hamendje si këto, megjithatë edhe për të satën herë goja nuk ia çoi tutje asaj "të rruash", të cilën u mundua disi ta përmirësonte po edhe ta plotësonte, por më kot, e kjo pati për pasojë një kurthim edhe më të madh kur "rrojten" e ngatërroi me "rrojën", të cilën pastaj e ktheu në "rruarje", që mjaftoi të nxiste një të qeshur të përgjithshme, e cila u përcoll

me disa hingëllitje të shkëputura dhe me pordhë e piskamë, ku pastaj prej dikujt iu tha se “puna e rrojës” dhe ajo “me rrue” me asgjë nuk mund të matej me atë përmutjen dhe nevojtoresh dhe as që mund të merrej për çështje tejet të rëndësishme, si dëshirohej të shitej, sepse kishte edhe të atillë që nuk kishin lesh fare dhe nuk kishin nevojë të rruheshin, por kishte edhe të tjerë, shumë madje, që nuk çanin kokën as për leshin e kresë, as të koqeve, e as të bythës, por e linin të qetë dhe asgjë nuk ndodhte...

Ndërhyrja hingërisëse me ato fjalët për leshin e kresë dhe atë të koqeve dhe të bythës, që mund të merrej me mend se ishte shkaktuar nga pamundësia që të thuhej si duhet ajo “të rrosh...” dhe pse jo edhe “...mos të rrosh” dhe ndryshe, që pastaj të lidhej me atë çështjen, të cilën ai e merrte për të rëndësishme dhe kishte ndër mend ta shtronte para tyre, nuk e kishte ndalur atë picigjatin fytyrëverdhë, që ishte shkëputur nga fundi i rrethit dhe zëshëm kishte nisur ta kundërshtonte atë punën e përmutjes dhe të mashtrimit që gjoja u ishte bërë nga shkaku i saj - që edhe më tutje të përpiquej të sqaronte se ajo “të rruash” dhe “me rrue”, edhe pse mund t’u kishte tingëlluar ashtu siç u kishte tingëlluar dhe u kishte shkaktuar të qeshura, ndonëse mendjen e kishte pasur te një shprehje që i kishte mbetur e shkëputur, e palidhur po kjo nuk kishte rëndësi, (edhe po të dilte si duhej, prapëseprapë shumicës do t’i tingëllonte njëjtë sikur të ishte fjala për “rrojën” dhe “me rrue”, pra siç mund ta dëshironin), megjithatë me ato që kishte nisur t’i thoshte dhe i kishte menduar si të tilla, edhe pse nuk ia kishte dalë t’i shqiptonte si duhet, kishte pasur parasysh diçka që mund t’u tingëllonte ndryshe nga ajo “rrojta” a “me rrue” që nuk u ndahej, e të tjera si këto, por që përkundër përqeshjeve hingërisëse dhe atyre me të cilat aty ushqeheshin, e edhe zbrazeshin pareshtur, duhej të kihej parasysh po edhe të gjykohej mirë e mirë (pa përqeshje dhe tallje) se atyre dhe vetëm atyre tash e tutje u takonte hapësira e asaj bote, në të cilën kishin bredhur një kohë dhe mund të ishin frikësuar, ndoshta edhe ishin hutuar nga shpërfillja e çuditshme që kishin hasur, e kjo kishte bërë që një nga një sa më shpejt të iknin prej saj dhe të ktheheshin aty prej ku ishin larguar, pra në atë strofkën e tyre, që kishte thënë se nuk e kishin më, ngaqë ajo që kishte mbetur, (pa dyer të mbyllura dhe me dritare të hapura), nuk i mbronte nga rrethi i jashtëm, që nuk ishte më dhe, ndonëse nuk ishte në gjendje ta dinte dhe ta thoshte pse kishte ndodhur, po kjo as që çonte kandar, megjithatë në bredhje e sipër, shtoi se e kishin sëmbytur disa fjalë të lëna prej dikujt, ose të shkëputura prej dikah dhe të mbetura pezull si kërcënim, ku thuhej se “Meqë nuk kishte armiq, të cilët ishin vrarë pamëshirshëm, sepse kishte qenë më se e domosdoshme të vriteshin, atëherë në atë vend shterp duhej shpallur fillimin e lirisë së pakufishme...” dhe të tjera si këto, që kishte denjuar t’i quajë të papranueshme, ngaqë të menduarit për lirinë e pakufishme gjithnjë e kishte tmerruar...

Andaj, për thatakun fytyrëverdhë kjo kishte qenë arsyeja pse kishte marrë fjalën dhe kishte dashur të shpjegonte se bazuar në ato që gjatë asaj bredhjeje të kotë fare rastësisht i ishin përplasur për kokë dhe në njëfarë mënyre e kishin kthyer në atë pjesë të së kaluarës që i kishte mbetur e shkëputur, nga vazhdimisht i vinin ogure të çuditshme që e kishte të vështirë t’i qartësonte, mund të merrej me mend se aty kishte ndodhur një kasaphanë e madhe, se kishte ndodhur një masakër e shkuar masakrës dhe se, pa marrë parasysh se kush e kishte bërë, sepse kjo as që kishte rëndësi, mund të thuhej se njëherë për njëherë ishin të vetmit që, dashur a padashur, do ta zotëronin atë pjesë të shkretuar dhe, pa marrë parasysh se a do ta kthenin në një nevojtoresh publike, ku do të shkuleshin rehat apo edhe më tutje do ta shfrytëzonin në përputhje me ato çakërdisjet dhe shastisjet e tyre, të cilave nuk kishin ndonjë arsye t’u ndaheshin, mendja ia thoshte se ata që kishin therur dhe që këtë e kishin bërë nga bindja se bota duhej të mbetej pa armiq, kur i kishin kursyer dhe madje ua kishin hapur dyert me ato fjalët se ishin të lirë, se duhej ta gëzonin lirinë e dhuruar, patjetër se këtë e kishin bërë me ndonjë qëllim të caktuar, që ndonëse kishte thënë se nuk ishte në gjendje ta qartësonte se për çfarë ishte fjala, megjithatë kishte bindjen e plotë se një ditë ata do të ktheheshin për të parë në mos aty kishte ndodhur diçka që do të mund ta prishte harmoninë e asaj bote të lirë, pa armiq dhe pa kufizime, që për të e gjithë kjo nuk paraqiste tjetër përveç përsëritjen e therjes

dhe pastaj shpalljen e lirisë së pakufishme, si pasojë e asaj vrasjeje të pakufishme përmasat e së cilës përherë duhej të mateshin me mbizotërimin e të drejtës në emër të saj, pra për të vrarë e prerë pa mbarim...

Fjalët për therjen e madhe që lidheshin me atë shpalljen e lirisë së përgjithshme dhe të pakufishme, si dhe atë hapësirën e askujt, që tashmë së paku përkohësisht u takonte dhe duhej të vendosnin si ta mbikëqyrnin, por pa harruar se e gjitha ishte një kurth nga dikah dhe prej dikujt, prapa së cilës mund të fshiheshin qëllime që nuk u nevojitej kurrfarë shpjegimi, kishin ndalur të qeshurat dhe hingërisjet e mëparshme që kishin marrë hov nga ai ngatërimi paraprak i asaj “rrojtjes” me atë “rrojën” dhe “me rrue” dhe sikur t’u kishte shkrepur diçka si tejet e mjegulluar në morinë e atij ngatërimi që e bartnin dhe me të cilin thuajse ishin mësuar dhe pajtuar madje, papritmas kishin marrë kujën dhe këtë mund të thuhej se nuk e kishin nga frika e therjes, që një ditë mund t’u vinte nga dikush dhe nga dikah, (shumëkush syrësh madje do ta dëshironte që e gjitha të kthehej në njëfarë ceremonie të përhershme dhe të përsëritshme, madje), por, më tepër e kishin nga ajo që mund të quhej ngarkesë e përgjegjësisë, së cilës i druheshin më së shumti, ngaqë kishin humbur përfytyrimin e përdorimit, por edhe të sjelljes me të dhe këtë e quanin fitore të jashtëzakonshme që me çdo kusht duhej mbrojtur...

Edhe ai që mbante syze të zeza të mëdha me korniza të verdha dhe dukej që i kishte prirë asaj rrethsjelljeje të tyre dhe kishte nisur të fliste për atë mashtrimin, të cilin e kishte arsyetuar me fjalët se i kishin hedhur jashtë ngaqë nuk kishin ku të shkuleshin aq rehatshëm, gjithë psherëtima dhe lot kishte nisur të qahej se shpallja e lirisë së hapur, apo të pakufishme, nuk do të thoshte tjetër përveçse shpallje e një nevojtojeje publike, ku secili secilit mund t’i dhjente në qafë, e të tjera si këto, që pastaj ajo përmutje e përgjithshme mund të merrte fund me ndonjë vendim të dikujt për ndaljen e plotë dhe kjo madje do të mund të bëhej me arsyetimin e shpëtimit nga kundërmimi i rëndë dhe nga pasoja të tjera që do të përsëriten dhe do të përsëriten sa herë që dikujt t’i teket, pa vrarë mendjen se ashtu u çrregullohet jashtëqitja që paraqet hallkën kryesore me të cilën rregullohet marrja dhe dhënia e domosdoshme...

Megjithatë, asaj farë kuje duket se shpejt i erdh fundi, kur dikush nisi të blegëronte si dele dhe pasi blegëroi e blegëroi, sqaroi se kishte vendosur të blegëronte dhe gjithnjë do të blegëronte, sepse vetëm ashtu i hiqej droja nga përgjegjësia dhe me ato që do të mund të ngarkohej, se me blegërimë dhe kullotje të rehatshme përjashtohej fare prej saj dhe të tjera si këto, që do t’i ndihmonin të mbetej në atë që e quajti gjallim të qetë me jashtëqitje të natyrshme...

„Nuk ka ma mirë se me kullot lirë dhe me dhi shilirë...”

Nuk vonoi dhe asaj blegërimë iu bashkuan edhe blegërima të tjera saqë e gjitha u kthyen në një blegëritje të përbashkët dhe të përgjithshme, edhe pse dukej se nga pjesa e fundit kjo paksa kundërshtohej nga ai thataku fytyrëverdhe, i cili pas shumë e shumë mundimesh e kishte hapur atë çështjen e lirisë së pakufishme që kishte thënë se ishte shpallur pas asgjësimit të plotë të armiqve me anën e asaj therjeje të përgjithshme, për të shtuar pastaj se përcaktimi për atë gjallimin e qetë prej deleje, jo vetëm që nuk ndihmonte, por përkundrazi, mund ta përshpejtonte atë farë therjeje, sepse mund të merret me mend se edhe bezdia e blegërimës një ditë mund të pengojë kënaqësinë e përjetimit të lirisë së plotë dhe të pakufijshme...

Blegëritja e përgjithshme, që dukej se kishte pushtuar gjithë hapësirën e asaj askundje të pafund që më rrinte para dhe sikur ma nxori pamjen e një kullote të madhe me shumë e shumë kope delesh, si një lëmsh i bardhë që bartej herë andej e herë këndeje, që as nuk më trishtoi e as nuk më shqetësoi, përveçqë ma ktheu ndjenjën e njëfarë vetëzbrazjeje të çuditshme sa të ndihesha sikur isha gjësënd i papeshtë fare, i dënuar të bredhte e të bredhte nëpër atë zhvlerësim të pandalshëm.

Ndoshta me këtë përshtypje do të mbetesha përherë, po të mos ishte ndërhyrja e shpejtë e përfytyrimit të asaj skenës së gurtë në shkalloren e madhe, që me ngritjen e perdes, jo vetëm që pengoi këtë trazim, të cilit sikur tashmë i isha nënshtruar dhe kushedi ku do të më

hidhte, por sakaq më ballafaqoi me shfaqjen e hijes së Mendim Drinit nga derë e Bardhëve, të ngjashme me atë të kohës së qëndrimit në terrimin e nëntokës së kështjellës së Rekës së Keqe. Madje, në atë përhitje e sipër m'u bë se po më thoshte që kishte për qëllim të rihapte shqyrtimin rreth çështjes së "fundit të armiqve" dhe "shpalljes së njëanshme të lirisë së pakufishme...", të asaj që shihej si dhuratë dhe ndryshe-ndryshe, meqë, siç shtoi, "ishin rrethanat e përsëritshme bashkë me pasojat që këtë e kërkonin dhe e detyronin..."

Por, kur po bëhej gati të fliste për ato që tha se doemos duhej të rihapeshin dhe që kjo të bëhej me po atë përkushtimin e dikurshëm që atëbotë e kishin, (sado që assesi të më kujtohej se ato çështje aty ishin shtruar ndonjëherë, aq më pak se kishin mbetur të hapura) dhe të tjera hamendje që m'u qepen, sesi m'u dha të dyshoja se ajo përhitje hijeje mund të mos ishte e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve, edhe pse për nga zëri më dukej i njëjtë dhe ky dyshim sikur m'u tumir me të shpejtë, kur për ato që do të shtroheshin aty, u tha se megjithatë ishin pjesë e një kronike të panjohur, të shkruar po ashtu nga një kronist i panjohur, që po ashtu kishte dashur të mbetej i panjohur dhe do të mbetej i tillë përherë, por që dikur dhe në një kohë, e cila, po të duhej, mund të caktohej saktësisht me datë dhe ditë, kishte përcjellë masakrën e fundit që ishte kryer diku në "Tokën e Lashtë" dhe ajo ishte bërë nën betimin e "fundit të armiqve" dhe të "shpalljes së lirisë së pakufishme", me çka po ashtu duhej të dëshmohej se andejpari ajo që merrej për "rifillim të historisë", si kohë e së mirës së përgjithshme, ishte e mundshme vetëm me shfarosjen përfundimtare të armiqve, së cilës po ashtu i nevojitej pëlqimi i përbashkët, që po ashtu nënkuptonte një marrëveshje paraprake, e cila gjithashtu do të lidhej midis atyre që përsipër merrnin jetësimin e plotë të saj, pa marrë parasysh çmimin që mund t'i paguhej dhe po ashtu pa marrë parasysh pasojat që mund të shkaktoheshin.

Natyrisht se kronisti i panjohur, që kishte dashur të mbetej i tillë, edhe në atë përhitje si hije dukej se edhe më tutje dëshironte të mbetej i panjohur, por kjo nuk e pengonte mbarëvajtjen e paralajmëruar rreth përmbylljes që, si thuhej, duhej t'u bëhej çështjeve të hapura siç ishin ato për "fundin e armiqve" dhe të "shpalljes së lirisë së pakufishme", që i takonin asaj që merrej për „rifillim të historisë“ dhe të tjera si këto, ndonëse Mendim Drini nga derë e Bardhëve në shqyrtimet e bëra i kishte parë në kuadër të atyre që i quante „përsëritje e së njëjtës“, megjithatë ato si të tilla, në saje të krimeve të mëdha që nuk kishin pasur të ndalur dhe përherë ishin kryer me të njëjtat arsyetime, kishin përcaktuar kahun e asaj që, sipas tij, kishte paraqitur histori.

Në përputhje me këto zhvillime, edhe "fundi i armiqve", që duhej t'i paraprinte asaj që quhej "liri e pakufishme" dhe duhej të merrej si "rifillim i historisë", u tha se jorastësisht ishte paraparë të bëhej pikërisht në hapësirën e "Tokës së Lashtë" për t'u dëshmuar se historia nuk ka dhe nuk mund të kishte fillim të tillë aty, siç ishte ai për gjoja fillet e mbretërisë tokësore, i dalë nga marrëveshja me atë të mbretërisë hyjnore për baraspeshim të pushtetit midis qiellit dhe tokës, por që e gjitha fillonte me shfaqjen e librit të përhershëm, librit të vetëm, që ishte quajtur i shenjtë dhe duhej të merrej si i mbyllur dhe përgjithmonë të mbetej i tillë pikërisht pse me të i jepej fund hutesës rreth shumësisë së krijimit me shumë e shumë të panjohura, me shumë e shumë ngatërresa dhe çrregullime të tjera, ku ca prej tyre duhej ngaherë të mbeteshin të hapura dhe kjo paraqiste një tjetër shthurje që do ta përjashtonte atë të vërtetën e të tjera, e të tjera si këto, që ishte i domosdoshëm për t'iu kthyer asaj që shpjegohej si e vërtetë e zanafillës, që duhet të vlejë përgjithmonë dhe për të gjithë, së cilës duhet nënshtruar me bindje të plotë dhe me përkushtimin se ajo që shkruhet duhet të përjetohet thellë e më thellë dhe me gjithë qenien.

Sipas fjalëve të kronistit të panjohur, që në atë përhitje të hijes në skenën e shkallores së madhe, të ngjashme me atë të rrafshnaltës së Urës së Shenjtë edhe më tutje dëshironte të mbetej i panjohur dhe do të mbetej i panjohur, i ashtuquajturi „rifillim i historisë“, ashtu si shpjegohej, në të vërtetë nuk paraqiste tjetër përveçse atë që mund të quhet „histori e arsytimit të një krimi të madh, të një vrasjeje të paralajmëruar“, që gjithnjë bëhet në emër të

mbrojtjes nga pushteti i së ligës dhe nga mbërthimi i saj, që shpesh është edhe i padukshëm dhe ndryshe-ndryshe, me çka pastaj thuhej se i krijoreshin rrethanat e përshtatshme vendosjes së asaj që duhej të merrej si „liri e pakufishme“, që, ndonëse e dhuruar nga lart dhe përherë e mbikëqyrur së andejmi dhe assesi ndryshe, megjithatë si e tillë mund të ruhej e të qëndronte vetëm mbi betimin e hapur të fundit të armiqve, të asgjësimit të tyre për t’u parë madje si meritë e përhershme qytetërimi.

Është fare e kuptueshme se betimit për fundin e armiqve dhe të asgjësimit të tyre i ishte dashur fushata, së cilës po ashtu i ishin dashur vrasës të shumtë, pikërisht ata që po ashtu nuk do të ngurronin të vrisnin e të prisnin dhe këtë ta bënin me përkushtim, siç ishte ai për një çështje të madhe, por njëherësh i ishin dashur edhe vendimet, me të cilat ajo përgatitej dhe fillohej, por që para se të ndërmerreshin këto veprime të drejtpërdrejta, pra para se thikat të vringëllonin, po ashtu gjithë kësaj i ishte dashur edhe bekimi shpirtëror, me të cilin ata që e përgatitsnin atë dhe ata që do të vrisnin e prisnin, njësoj të merreshin për misionarë, madje edhe të shenjtë, pa ndodhur që ndonjëherë të ngarkohen me farë përgjegjësie të krimit, përkundrazi.

Fjalët e fundit, pra ato për misionarët e shenjtë, që do të vrisnin e prisnin dhe këtë do ta bënin me përkushtim të madh se ashtu i shërbenin një çështjeje që ishte shpallur e shenjtë, kronisti i panjohur, që dëshironte të mbetej i panjohur, i kishte theksuar dendur dhe një copë herë i kishte bluar sikur të synonte që me anën e tyre të përhapte atë farë përshpirtjen e pandalshme mortore dhe ogurin e saj, gjë që nuk kishte vonuar dhe në skenën e gurtë të shkallores së madhe, të ngjashme me atë të rrafshnaltës së Urës së Shenjtë, lehtas ishte përvjedhur një tis i hollë mjegulle, që pasi kishte ikur, vendin ia kishte lëshuar pamjes së një biçim gjyqi, ku dukej se kishte prokurorë, ku dukej se kishte edhe shumë hetues, ku dukej se kishte edhe të tjerë që atij pasqyrimi i duheshin të merrte pamjen e një rituali të njëmendtë, që, ndonëse nuk kishte të pandehur, kjo as që prishte punë, sepse ata që ishin aty, të veshur me veladonë, që kishin fytyra të bardha e u shkëlqenin tej mase dhe prej tyre lirohej një dritë e hirshme, ishin të gatshëm të miratonin aktpadinë e madhe dhe të përhershme, që tashmë ishte marrë, por që e gjithë zvarritja mund të merrej me mend se ishte paraparë dhe lidhej me shfaqjen e kryeprokurorit, i cili do ta kumtonte dhe kjo do të paraqiste fillimin e asaj së kremteje, që nuk do të kishte fund, e as që duhej të kishte, bile.

Kur pritej shfaqja e kryeprokurorit, pra e atij që do të shpallte aktpadinë e madhe dhe do ta arsyetonte pse ajo mbetej e përhershme, domethënë e hapur, dhe pse ishte aq e rëndësishme për të gjithë, aty ia behu ai që mund të merrej si kryeprokuror dhe erdhi nga pjesa e errët, por për habi, sapo përpara i vendosi letrat që kishte me vete, me njëfarë prajshmërie të çuditshme tha se ishte kryehulumtues, se aty ishte për të arsyetuar atë që lidhej me atë hulumtimin e gjatë dhe të thellë rreth „fundit të armiqve“ dhe njëherësh atë „të rifillimit të historisë“, që duhej t’i paraprinin „shpalljes së lirisë së pakufishme“, pa armiq dhe kundërshtarë, të cilën, siç tha, duhet marrë për dhuratë të shtrenjtë dhe tepër të çmueshme dhe vetëm si të tillë duhet përjetuar dhe assesi ndryshe.

Sapo u thanë këto, ata që pak më parë prisnin dhe dukeshin si prokurorë, hetues e të tjerë, u përgjunjën dhe para kryehulumtuesit qëndronin si të ngrirë, dhe me një sjellje të tillë të përligjinin shpalljen e hulumtimit. Kjo i mjaftoi, atij që tha se ishte kryehulumtues, të merrte qëndrim të ngrirë dhe t’ia niste leximit të asaj që e quajti hulumtim themelor, shumëshëmbor dhe të shumanshëm, në të cilin kishte marrë pjesë gjithë mendësia e kohës, që të ngrihej kështu në shkallën e një manifesti të përgjithshëm dhe të përhershëm.

„Nëse deri më tash të menduarit për lirinë ka kaluar nëpër aso shtigjesh të shumta dhe të paqarta, të cilat shpesh kanë krijuar bindjen se ajo është e paarritshme, se bredhja pas saj paraqet një humbje kohe, e të tjera si këto, kjo ka ndodhur nga shkaku i lajthitjes se liria dhe hapësira e saj mund të fitohen, por edhe të ruhen, me anën e lirisë dhe vetëm të lirisë dhe kursesë ndryshe, gjë që me të drejtë e gjitha është kthyer në një dëshpërim të thellë, i cili ia ka hapur rrugën asaj që mund të quhet mashtrim i lirisë...

Natyrisht se kjo krakëllimë e gjatë dhe e paqartë fare, kërkimin e lirisë e ka bërë edhe më të paarritshëm, veçmas kur ajo është parë jashtë përmbajtjes së drejtpërdrejtë, pra vetëm si çështje e idesë, kësisoj edhe e idealit, së cilës çfarëdo fërkimi me njëmendësinë e pashmangshme do ta lëndonte sa të dukej e ndotur, madje!...

Ky farë përkufizimi, të menduarit për të, pothuajse e ka futur në një shpenzim me vetveten, të asaj që është dashur të paraqiste të kundërtën...

Ndoshta e gjithë kjo do të sillte një dëshpërim tjetër më të madh, po të mos shfaqej nevoja që liria dhe hapësira e saj të shihen brenda përmbajtjes së caktuar, ku nënkuptohen masat, por edhe mjetet që duhet t'i shërbejnë jetësimit të saj, natyrisht para se e gjitha të përcaktohet si qëllim i qëllimit të qëllimit dhe assesi ndryshe...

Në përputhje me këtë ka qenë e drejtë që ideali i lirisë dhe gjithë ajo që lidhet me jetësimin e saj, të kundërohen në përputhje me të kundërtën, pra me atë që atë e pengon të kthehet në diçka të prekshme, të dobishme dhe të zbresë në përmasat e njëmendësisë jetësore, ku mund të matet dhe të përjetohet si vlerë e caktuar, e kjo ka shtruar domosdonë që kërkimi i saj të mos shkojë më kahut të mjegulluar të ëndërrimeve të pafund, të bredhjeve shthurëse dhe paudhësive të tjera, por të heqë pengesat që i kanë dalë dhe mund t'i dalin para...

Ky përcaktim sigurisht se ka kërkuar edhe ndryshimin e qasjes, por dhe mjetet, që mund të thuhet se kanë qitur në pah të vërtetën e pamohueshme, se shpallja e lirisë së pakufishme, si vlerë e përhershme, patjetër se lidhet me fundin e armiqve dhe assesi ndryshe, pa ngurrar që me ta të lahen hesapet njëherë e mirë dhe deri në fund dhe kurrësi ndryshe, pa hequr dorë nga bindja se ata sërish mund të rishfaqen, por që vazhdimisht lypset t'u jepet përgjigjja e njëjtë dhe assesi ndryshe..."

Meqë fjalët për qërimin e hesapeve, që duhet bërë njëherë e mirë, por që me atë theksimin e asaj „assesit ndryshe“, megjithatë kuptohej se mbetej preokupim i përhershëm veprimi, kryehulumtuesi i nxori me një ngjyrim zëri tjetër, të ngjashëm me atë të kërcënimit - ata që i rrinin para dhe gojëhapur i pranonin ato si të ishin të kurdisur, nxorën një „amen“ të përbashkët, me çka dhanë për të kuptuar se ishin të gatshëm t'i bashkoheshin kësaj „assesit ndryshe“, që, ndonëse prej tij nuk u tha se ishte fushatë, ata megjithatë e kuptuan për të tillë, sepse kaheerë e kishin pritur dhe nuk do t'i ndaheshin.

Sikur ta kishte pritur miratimin që e dinte se do ta merrte, kryehulumtuesi, në vend se të jepte shenjën për fushatën, sërish iu kthye leximit dhe gjithë vëmendjen e përqendroi tek ajo që e quajti „rifillim i historisë...“, me ç'rast atë nisi ta shtronte në të kryerën e plotë, që e gjitha nuk paraqiste tjetër veçse njëfarë arsyetimi të asaj „assesit ndryshe“, që tashmë si veprim kishte ndodhur, që ishte kryer dhe patjetër duhej të kryhej ashtu si ishte kryer për të ardhur deri tek ajo domosdoja që merrej për atë që quhej „rifillim i historisë“ - me çka nënkuptohej përrurimi i atij kahu të përhershëm veprimi, që me atë „assesit ndryshe“ nënkuptonte qërimin e hesapeve me ata që merreshin si armiq dhe shpalleshin të tillë.

„Fundit të armiqve i është dashur arritja e një marrëveshjeje të përbashkët për domosdonë e fundit të tyre dhe kjo të bëhej pasi të arsyetohej e arsyetohej e gjitha në hollësi me anën e hulumtimeve të gjera dhe të thella, ku kanë marrë pjesë shumë e shumë hulumtues nga degë të ndryshme, të cilët kanë punuar ditë e natë për të përfunduar më në fund, se nuk mund të ketë pajtim midis atyre, rreth të cilave një kohë të gjatë është menduar se, mbase si të kundërta, paraqesin atë baraspeshën e natyrshme që i duhet garës për të vërtetën, që është quajtur hapësirë e mendimit të lirë dhe nuk ka qenë tjetër përveçse një ushqim i asaj që është kthyer në armiqësi të përhershme, e cila zaten as që ka mundur të jetë tjetër, pa marrë parasysh prirjen që të shihej edhe tjetërsoj dhe të shpjegohej edhe ndryshe-ndryshe...“

Kryehulumtuesi, më shumë me sqarime sesa me lexim, gjithnjë në atë të kryerën e plotë, kishte vazhduar të shpjegonte pse fundi i armiqve dhe asgjësimi i tyre paraqiste njërën ndër detyrat më të mëdha, pa të cilën nuk mund të kishte liri, që e cilësoi si „të përgjithshme dhe të pakufishme“, me çka njëherësh arrihej ajo që e quajti „rifillim i historisë“, që, si e shtronte ai, mund të merrej me mend se qëllimisht dëshirohej të baraspeshohej me atë

vendosjen e Perandorisë së më të mirës, për të cilën kishte folur dhe shkruar aq shumë Mendim Drini nga derë e Bardhëve, të cilën e kishte lidhur me atë që dikur e kishte nisur Aleksandri i Madh, të cilin e kishte quajtur edhe Iskënder e edhe Skëndermadh po dhe Lekë, por që në mënyrën se si e kishte shtruar këtë kryehulumtuesi, e gjitha kishte kah të kundërt dhe mjete të kundërta, pra rrudhjen në vend të shtrirjes, rrethin në vend të hapësirave dhe librin e mbyllur në vend të atij të hapur, që për pasojë tashmë kishte përligjjen e krimit të tmerrshëm, me të cilin i ashtuquajturi „rifillim i historisë“ duhej të shënonte „kohën pa armiq“, ku të ashtuquajturit fitimtarë, të cilët me armiqtë e shpallur prej tyre kishin larë hesapet gjoja për të mirën e përgjithshme dhe në emër të së drejtës për shpalljen e lirisë së pafund, edhe më tutje ruanin të drejtën që me anën e kthimit të saj në mjet, atë ta mbikëqyrin plotësisht dhe pambarimisht dhe këtë ta bënin gjithnjë duke u arsyetuar se duhet krijuar rrethanat që të mos shfaqen armiq, po edhe nëse ndodh të shfaqen, atëherë me ta, pse jo, me atë „assesë ndryshe“, të veprohet njësoj dhe kështu pandërprerë me atë prapë dhe prapë, ku në emër të asaj që shihej si parajsë e përhershme, pushon edhe koha, pushon edhe çfarëdo të menduari tjetër, që çështjet i kthen tek e njëjta dhe përsëritja e saj, por tash si dhunë e përligjur.

Në fund, pasi kishte përsëritur dhe ripërsëritur ato që kishte thënë rreth parajsës pa armiq, ku nuk do të kishte as të djeshme e as të nesërme, po vetëm një si përhitje e përhershme, pa të kaluar e pa të ardhme, ku të gjithë do të ishin të njëjtë dhe të barabartë, ku pasuria nuk matej me pasje, por me përjetim dhe shijim të plotë dhe të amshueshëm, kryehulumtuesi kishte shtuar se i takonte merita hulumtimit dhe hulumtuesve që ia kishin dalë t’u jepnin fund gjithë atyre lajthitjeve që për shekuj të tërë kishin penguar vendosjen e asaj që mund të quhet „rifillim i historisë“, me çka mendjes dhe shpirtit i hiqen të gjitha ngarkesat e panevojshme, të cilat e kishin vërvitur sa andej e sa këndeje dhe i kishin krijuar huti të shumta.

„Rifillimi i historisë njëherësh do të thotë fund i historisë dhe assesë ndryshe, i asaj të shpallur si e pavlefshme, e tepërt dhe e dëmshme dhe assesë ndryshe...“

Me të përfunduar predikimin për atë farë „rifillimin e historisë“, që njëkohësisht do të thoshte njëanshëm edhe „fund i historisë“, pra që shihej ndryshe dhe gjykohej si një mbetje e mbikëqyrrur jashtë kohe dhe çmos - skenën e gurtë, të ngjashme me atë rrafshnaltën e Urës së Shenjtë, sërish e kishte mbërthyer ai tis i hollë mjegulle, që pas pak ishte ngritur dhe, aty ku para prokurorëve, hetuesve dhe të tjerëve, fliste ai kryehulumtuesi, ishin shfaqur vrasës të shumtë me veladonë, me thika të përgjakura, me të cilat edhe më tutje shkurttoheshin koka që rridhnin gjak të freskët.

Vrasësit çirreshin se kishin pastruar botën nga armiqtë, se kështu, në përputhje me mësimet e shenjta, do të vepronin vazhdimisht e të tjera si këto dhe, me atë lemeri uturitëse, e cila përhapej pandalshëm, zinin ngoje fundin e Palok Bardhit dhe të Palok Bardhëve të tjerë, që thoshin se nuk ishin më, që thoshin se as që do të shfaqeshin ndonjëherë, ngaqë, si thoshin ata, hapësira e tyre e përmutur tashmë ishte kthyer në një çmendinë të përgjithshme dhe të përhershme, për të cilën këmbëngulnin se do të mbetej e tillë.

Edhe pse uturima e tmerrshme e kërcënimit të vrasësve kishte qenë aq e fuqishme sa që një çast kishte shembur edhe përmasat e përfytyrimit të skenës së gurtë, të ngjashme me atë të rrafshnaltës së Urës së Shenjtë dhe që për pasojë kishte pasur përballjen e sërishme me hapësirën e pafund të askundjes dhe shurdhimin e saj, megjithatë ai kapërcim nga njëra gjendje në tjetrën, nuk ia kishte dalë të ma heqte përshtypjen e përfshirjes në atë ngatërrimin e pandalshëm, ku më nuk kishte kurrfarë dallimesh midis asaj që kishte ndodhur dhe asaj që do të ndodhte dhe në këtë mënyrë ishin krijuar ato rrethana *për kohën e veçantë* që, madje, mund të merrej edhe si *mbikohë*, së cilës i duhej edhe *njeriu i veçantë*, pra ai *lajmëtar i përhershëm, prijës dhe mbinjeri*, madje, që në përputhje me atë që dëshirohet, krejt një, mund të shpjegohej edhe si fund i saj, po edhe rifillim i saj, që pastaj Mendim Drini nga derë e Bardhëve, pa ia vënë veshin masakrës dhe

atyre që kishin ndodhur, edhe më tej do ta quante „parakusht“ për atë udhëtimin e papërfunduar, i cili duhej të çonte në të menduarit, por edhe të vepruarit për jetësimin e Perandorisë së më të mirës dhe për vendosjen e saj...

Por ato që ajo përhitje i përvijonte, më ngjante se pak nga pak shurdhoheshin, madje edhe zhbëheshin fare nga lemeria e uturimës së atyre që tashmë kryehulumtuesi i kishte lënë të thëna për „fundin e historisë“ dhe për rifillimin e saj, (kur domosdoshmërisht dhe assesi ndryshe të jenë larë hesapet me armiqtë e përhershëm, me ata që mendonin për Perandorinë e më të mirës), që si të tilla ishin të mbarsura me paralajmërimin e kryqëzatës së ardhshme, të asaj që pashmangshmërisht do të vinte...

Bon, 2006.

.....